

Lotārs K ā r k l i ņ š
Matr.Nr.13611.

Z E L T S   V A L U T Ā R Ā   S I S T Ē M Ā .

D i p l o m d a r b s .

Rīgā, 1936.g.

S a t u r s .

		Lapp.
I. Ievads	2	- 3
II. Īsa zelta valūtas attīstības gaita	4	- 53
1. Līdz pasaules karā	4	- 19
2. Zelta valūtas sabrukums kara laikā	20	- 36
3. Zelta valūtas atjaunošana pēc kara	37	- 53
III. Zelta valūtas struktūra	54	- 65
1. Tīrā zelta apgrozības valūta	58	- 59
2. Klibojošā valūta	59	- 60
3. Zelta kodolvalūta	60	- 65
IV. Zelta valūtas funkcionēšana	66	- 109
1. Pirmskara zelta standarta izveidošanās cēloņi	69	- 72
2. Zelta standarta automātiskā funkcionēšana	73	- 87
3. Pēckara pārmaiņas zelta standardā	87	- 109
V. Iebildumi pret zelta valūtu	110	- 154
1. Nepietiekošs daudzums	110	- 122
2. Zelta nevienmērīgais sadalījums	123	- 131
3. Zelta pirktspēju svārstības	132	- 154
VI. Zelta valūtas reorganizācijas projekti	155	- 167
1. Starptautiskās valūtas projekti	155	- 157
2. E.H.Fogela projekts	158	- 163
3. I.M.Keynes projekts	164	- 167
VII. Noslēgums	168	- 171
Literatūra		172

I. I e v a d s .

Valūtas jautājums līdz pasaules kaŗam kārtojās samērā gludi. Par to liecina līdz kaŗam rakstītā zinātniskā literātūra, kas apgaismo toreizējos apstākļus un pauž paredzamo zelta valūtas turpmāko attīstību. Beidzamais gadu simtenis līdz 1914.gadam nepazīst tādas straujas un dziļas valutārās struktūras pārmaiņas, kādas esam piedzīvojuši 20.gadu simtenī. Līdz pasaules kaŗam valūtas kārtošana mierīgos apstākļos negrieza uz sevi arī plašāko iedzīvotāju slāņu ievērību, tā norisinājās klusībā, zināmā mērā pat automātiski. Visas saimnieciski svarīgākās valstis bija saslēgušās zelta valūtas sistēmā, kas ne bez iemesla šķita beidzamais un labākais valutārā jautājuma atrisinājums.

Pasaules kaŗš šo gadu simteņus veidoto un labi funkcionējošo zelta valūtas konstrukciju nojauca. Kaŗa laikā valūtas jautājums lika sevi sajust asā formā tiklab valšķu finansu vadītājiem, kā plašajām iedzīvotāju masām. Ne valšķu finansu vadītāju vainas dēļ sabruka zelta valūta un valstis iestīga inflācijas purvā, kas atnesa neizmērojamu saimniecisku postu un sociālu netaisnību. Valūta kā saimniecības orgānisma jūtīgais nervs nespēj panest

kaŗa triecienus un to kaŗa laikā nav iespējams glābt pat tālredzīgākajam finansu vadītājam.

Starp visām pārmaiņām, ko nesa sev līdz pasaules kaŗš, jāatzīmē ievērojama valūtas jautājumus iztīrājot šās literātūras savairošanās. Chaotiskie kaŗa laika apstākļi ir devuši bagātīgus materiālus pētījumiem šinī nozarē, bet līdz ar to ir izjaukuši agrāko uzskatu viengabalainību. Pēckaŗa literātūrā uzskati dalās netikai valūtas politikas jautājumos, bet nesamierināmas pretešķības valda pat attiecībā uz valūtas pamatu. Plašajā valūtas literātūrā dažkārt sastopamas grāmatas ar priekšlikumiem, kam acīm redzami politiski mērķi, nav varēts noslēpt pat akls konkurences naids.

Liels vairums pēckaŗa zinātniskās literātūras tomēr atbalsta domu par visu valšķu sadarbību ar kopīgu mērķi saslēgties atkal zelta valūtas sistēmā, kā pārbaudītā valūtas jautājuma atrisinājumā, kas garantē labvēlīgus apstākļus kā atsevišķu tautsaimniecību, tā pasaules saimniecības uzplaukšanai.

II. Īsa zelta valūtas attīstības gaita.

1. Līdz pasaules kaņam.

Zelts kā maiņas līdzeklis ir lietots jau ļoti sen. Kad īsti zelts ir sācis izpildīt maiņas līdzekļa funkcijas, nav noteicams; zināms ir vienīgi tas, ka vissenākos, vēsturei pieejamos laikos cilvēki zeltu kā maiņas līdzekli jau lietojuši. Toreiz zelts bija reizē maiņas līdzeklis un reizē prece, viena starp tām daudzajām precēm, kas arī izpildīja maiņas līdzekļa funkcijas. Garajā laika sprīdī līdz mūsu dienām zelts nevien nav zaudējis savu nozīmi līdzīgi citiem toreizējiem maiņas līdzekļiem, bet savā attīstībā ir kļuvis par galveno (un bez sudraba - vienīgo) maiņas līdzekli un valūtu sistēmu pamatu. Tāda zelta attīstība arī saprotama, ņemot vērā, ka zeltam piemīt visvairāk to īpašību, kas nepieciešamas labam maiņas līdzeklim. Zelta piemērotību būt par maiņas līdzekli, noteic sekošas zelta īpašības:

- 1.) samērā mazam svaram atbilst liela vērtība;
- 2.) neaprobežota un precīza dalamība; sīkos gabaliņus iespējams sakausēt vienā lielā gabalā. Šī iespējamība dod dažāda lieluma zelta gabaliem vērtību, atbilstošu viņu svaram;
- 3.) gandrīz pilnīga izturība pret gaisu, ūdeni un citādiem ķīmiskiem iespaidiem;

- 4.) izturība pret nodilšanu un formas maiņu, it sevišķi, ja piekausēts zināms daudzums citu metālu;
- 5.) zelts ir samērā reti atrodams dārgmetals, kā sekas ir viņa augstā vērtība;
- 6.) zelta vērtība ir samērā pastāvīga. Cēloņi tam divejādi: pirmkārt, zelta izturība pret fiziskiem un ķīmiskiem iespaidiem un otrkārt, zelta daudzuma pieauguma niecīgums samērā ar pasaules zelta krājumu;
- 7.) zeltam viegli piedot vēlamo formu;
- 8.) zelta sastāvs ir viens un tas pats, neatkarīgi no vietas, kur tas iegūts.

Visagrākos līdzšinējiem pētījumiem pieietamos laikos, zelts kā maiņas līdzeklis lietots Asirijā, Babilonijā un Ēģiptē. Neskatoties uz zelta tik lielo piemērotību maiņas līdzekļa funkciju izpildīšanai, toreizējā tehnikas attīstības pakāpe nedeļa vēl iespēju zelta priekšrocības pilnīgi izmantot. Ļoti svarīgi šķēršļi, kas kavēja plašākā mērā izlietot zeltu kā maiņas līdzekli, bija nepieciešamība zelta gabalu katrreiz nosvērt un nedrošība par eventueliem piemaisījumiem. Babilonijā gan zeltam jau bijusi piedota noteikta forma - ķiegeļu un ripiņu forma, bet tas vēl nav devis pilnīgu drošību par svaru un saturu. Par pirmām monetām uzskata lidiešu kaltās ovalās elektrona

(zelta un sudraba) platītes no 7.g.s.pr.Kr.¹⁾. Tās gan bijušas ļoti vienkāršas: vienā pusē dažas paralelas strīpas, otrā nevienmērīgi iedobumi, bet svara un satūra apzīmējuma uz tām vairs nav. Taisni šis beidzamais apstāklis ir raksturīgs monetām, jo ar to viņas ārēji atšķiras no vienkāršiem, ar svaru apzīmētiem zelta gabaliem, kurus var uzlūkot par monetu priekštečiem. Moneta nav individuāli apzīmogots zelta gabals, kādus, katru atsevišķi precīzi izsverot, laida apgrozībā lielākie fenīkiešu tirgotāji. Monetām raksturīgs ir lielais skaits, kādā viņas laistas apgrozībā un vienādība svara un sastāva ziņā. Kaut arī zelta gabalu apzīmogošana ar svaru un sastāvu bija liels solis uz priekšu zelta plašākai izlietošanai par maiņas līdzekli, tas tomēr vēl nespēja novērst grūtības, ko radīja nepieciešamība prast sarežģīto rēķināšanu lai noteiktu zelta gabala vērtību. Šo komplikēto aprēķināšanu gan varēja veikt lielākie tirgotāji un to kantoru darbinieki, bet tā nebija pa spēkam toreizējam caurmēra cilvēkam, kādi sastādīja lielāko tiesu patērētāju. Ar monetu parādīšanos apgrozībā cilvēkiem pietika sarežģīto aprēķinu vietā prast skaitīšanu un tas padarīja monetu par ērtu maiņas līdzekli visplašākām aprindām.

---

1) Prof.K.Helfferich - "Das Geld", 5.Auflage, Leipzig, 1921., lp.25.

Tikai ar monetu izkalšanu kļuva iespējams izmantot visas priekšrocības, kādas piemīt zeltam naudas funkciju izpildīšanai. Moneta kļuva par objektu, pret kuŗu varēja iegūt visas maināmās preces un tāpēc katrs centās tās iegūt pret viņam nevajadzīgām un neizlietojamām mantām. Jo vieglāka bija monetā izkaltā zelta apmaiņa pret citām precēm, jo lielāks radās pieprasījums pēc zelta. Tāpēc monetu kalšana lielā mērā pavairoja zelta izlietošanu naudas vajadzībām.

Kāmēr zeltam nebija piedota monetas forma, viņš bij reizēm maiņas līdzeklis, reizēm prece atkarībā no funkcijas, kādu viņš izpildīja. Tā kā zelta gabala āriene bija abos gadījumos viena un tā pati, tad nevarēja būt runas par sevišķu naudas jēdzienu. Tikai monetas veids nodibina ārēji redzamu atšķirību starp zeltu kā maiņas līdzekli un zeltu - preci un dod pamatu sevišķam naudas jēdzienam.

Naudas izdalīšanās no pārējo mantu aploka un sevišķā naudas jēdziena izveidošanās sasniedz savu pilnību ar naudas sistēmu attīstīšanos. Lai varētu runāt par naudas sistēmu, ir nepieciešami, lai nauda būtu atdalījusies un kā vienība stāvētu iepretīm visu pārējo mantu kopībai.

Pirmais solis ceļā uz tagadējo naudas sistēmu izveidošanos bija dārgmetālu tapšana par vienīgo maiņas līdzekli. Otrs lielais sasniegums ir dārgmetālu izveidošana monetu veidā. Taču naudas sistēmu attīstībai vēl stāvēja

ceļā šķērslis, kas bija radies līdz ar monētu nākšanu apgrozībā. Šis šķērslis bija monētu dažādība. Vienā valstī vai saimnieciski vienotā apgabalā bija apgrozībā vairāk tipos no tā paša metala kaltas monetas. Blakus katra tipa vienībai apgrozījās šīs vienības daļas un pavairojumus reprezentējošās monetas. Monētu dažādība izskaidrojama ar toreizējiem politiskiem apstākļiem: kā garlgo lietu autoritātes, tā arī teritoriju valdnieki un atsevišķas pilsētas ieņēma samērā neatkarīgu stāvokli līdz ar naudas kalšanas tiesībām. Bieži blakus iekšzemes naudai valstī apgrozījās arī ārzemju monetas kā nepieciešams papildinājums neatkarīgi no valsts autoritātu gribas¹⁾. Tas sevišķi sakāms par lielākām, resp. vērtīgākām monetām, kas savā apgrozībā nebija tādā mērā teritoriāli ierobežotas, kā sīkā nauda. Ap 10.g.s. galvenais maksājumu līdzeklis bija sudraba nauda. Kad parastās sudraba naudas saturs pamazām pasliktinājās, tirgotāji sāka izlietot lielas sudraba monetas. Tā Florencē²⁾ 1182.g. kaltie lielle 12 denaru gabali un Venecijā kaltie 24 un 26 denaru gabali savā apgrozībā sasnieguši Angliju, Vāciju un Franciju. Ar laiku arī lielo sudraba monētu saturs bija samazinājies no 1252.g. līdz 1347.g. uz 1/3. Pēc lielo sudraba monētu pasliktināšanās starptautiskos maksājumos sāka dominēt zelta nauda, pie kam izplatītākās vie-

---

1) Helfferich, 43 lp.

2) " " " " , apgalvots ar "wahrscheinlich".

nības bija "floreni", kaldi Florencē un "dukāti". 15.g.s. vadošo vietu kā maksājumu līdzeklis lieltirdzniecībā atkal atguva sudrabs. Iemesls tam bija zelta naudas pasliktināšanās un paaugstināta sudraba raža Vācijā.

Vēl daudz lielāku dažādību nekā šī starptautiskā tirdzniecībā lietotā nauda, radīja dažādās vietās un laikos kaltā sīkā nauda. Starp apgrozībā atrodošām dažādām monetām nebija arī pastāvīgu vērtības attiecību, jo viņu zelta saturs mainījās. Tas notika galvenā kārtā trīs apstākļu dēļ:

- 1.) vāji attīstītā kalšanas tehnika nenodrošināja vienādu zelta sastāvu pat vienas šķiras monētu starpā;
- 2.) kalšanas tiesības baudošās autoritātes apzinīgi pamazināja zelta saturu monetās ar nolūku gūt peļņu;
- 3.) zelta sastāvs mazinājās no monētu nodilšanas un apvīlēšanas.

Sekas bija tās, ka atsevišķo šķiru monētu vērtības attiecības mainījās. Maksājumos vienas šķiras monetas nevarēja arī aizvietot citas šķiras monetas. Īsi sakot, atsevišķās šķiras neizveidoja vienu kopēju sistēmu, bet pastāvēja viena otrai blakus kā dažāda veida nauda. Tādu iekārtu nevar saukt par naudas sistēmu, nedz nostādīt to blakus mūsdienu modernai naudas sistēmai kā līdzvērtīgu iekārtu.

Monetu sistēmu izveidošana.

Monetu kalšana, kas gan bija liels solis uz priekšu naudas apgrozības sekmēšanā, ienesa tomēr divejādā ziņā arī regresu. Pirmkārt, nauda bija padota ievērojamam vērtības zaudējumam, kam cēlonis bija monetu dabīgā nodilšana un ļaunprātīgā apvīlēšana. Otrkārt, ļaunas sekas ienesa apgrozībā esošo pamata monetu lielā dažādība. Šie naudas iekārtas trūkumi bija par iemeslu tam, ka lieltirdzniecībā un vispār lielākos norēķinos sāka atkal dominēt dārgmetali nekaltā veidā. Tāda pārmaiņa piem. ir konstatēta Romas ķeizārvalsts beigās un Ziemeļvācijas tirdzniecības pilsētās¹⁾.

Lai izveidotu no pastāvošā monetu jucekļa sistēmu, kā priekšnoteikums bija jāpanāk pastāvīgas vērtības attiecības dažādo monetu starpā. Tā kā mainīgo vērtības attiecību cēlonis bija monetu metaliskās vērtības samazināšanās, tad vispirms bija jāizbeidz šī nevēlamā parādība. To panāca

- 1.) ar kalšanas tehnikas uzlabošanu,
- 2.) ar kalšanas tiesību baudošo subjektu atteikšanos no peļņas, ko tie guva caur monetu dārgmetāla satura pakāpeniskas samazināšanas. Bēdīgo piedzīvojumu dēļ arvien vairāk un vairāk iesakņojās uzskats, ka monetu kalšanas tiesības pie-

---

1) Helfferich, 51.lp.

šķiramas tikai vienai augstākai valsts varai.

- 3.) ar dabīgi un ļaunprātīgi nodeldētu monētu izņemšanu no apgrozības.

Kad bija panāktas negrozīgas vērtību attiecības dažādo monētu starpā, tad bija iespējams izdot arī noteikumus par vienas šķiras monētu aizvietošanu ar citu šķiru monetām. Šādi noteikumi saslēdza no viena metala kaltās monetas sistēmā. Vēl palika uzdevums saslēgt sistēmā kā zelta, tā sudraba monetas. Tas ir iespējams divējādā ceļā: 1.) noteicot pastāvīgas attiecības abu metālu starpā tā, ka zināmam svāra daudzumam sudraba ir tāda pati vērtība, kā zināmam svāra daudzumam zelta. Ar tāda veida noteikumu nav izdevies panākt negrozīgas zelta un sudraba vērtības attiecības vēl līdz mūsu dienām. Otrs ceļš ir atraisīt viena metāla monētu vērtību no šo monētu metāla vērtības un piesaistīt otra metāla monētu vērtībai. Sudraba monētu vērtības atraisīšana no sudraba cenas un piesaistīšana zelta monētu vērtībai ir panākta tikai modernās zelta valūtu sistēmās.

Sākumā, lai apvienotu zelta un sudraba naudu sistēmā, valsts varas vienkārši deklarēja, ka zināmai summai sudraba naudas ir tāda pati vērtība, kā zināmai summai zelta naudas, neņemot vērā, ka jaunradītā stāvoklī lielas grūtības darīs zelta un sudraba vērtības attiecību svārstības pasaules tirgū. Metālu, kas kaltā veidā novērtēts par

lētu, netikai ir neizdevīgi nepienest pārkalšanai naudā, bet ir pat izdevīgi no šī metala kalto naudu atkal izkausēt un realizēt par brīvā tirgū pastāvošo cenu. Sekas ir tās, ka nauda, kuŗas metāls novērtēts par zemu, izzūd no apgrozības. Pirmā valsts, kas zelta un sudraba naudu mēģināja šādā ceļā apvienot sistēmā, bija Anglija.

Tā kā 17.g.s.pirmā pusē zelta un sudraba vērtības attiecība piedzīvoja stipras un biežas pārmaiņas, tad Anglijas naudas apgrozībā tiešām notika augstāk minētās parādības, proti, brīžiem apgrozībā nozuda zelta nauda, brīžiem atkal sudraba nauda. Neērtības, ko radīja šādas parādības, spieda Anglijas valdību nākt pie atziņas, ka naudas apgrozībai jānodrošina pietiekošā skaitā kā zelta, tā sudraba nauda. Šinī nolūkā Anglijas valdība izveda 1663.g. naudas reformu, izlaižot jaunu zelta monētu, guinea, ko valsts kases pieņēma pēc dienas kursa brīvā tirgū. Jaunajā sistēmā, ko ieveda Anglijā no 1663.g., apgrozībā bija kā zelta, tā sudraba monetas, pie kam abu metālu monētu starpā nebija likumdošanas ceļā noteiktas vērtības attiecības, nedz savstarpējas atvietošanas noteikuma. Tādu valūtu sauc par paralelvalūtu.

Jaunā sistēma tomēr nedabūja ilgi pastāvēt, kam par cēloni bija sudrabnaudas sastāva pasliktināšana, kas sākās 17.g.s. beigās. Sudraba naudas pasliktināšana izsauca no jauna svārstības zelta un sudraba monētu vērtības

attiecībās. Ginijas kurss, kas sākumā bija domāts 20 šilīņu, sacēlās līdz 30 sh un pat vairāk. Tā kā valdības nolūks, pasliktinot sudraba naudas sastāvu, bija valsts kases pelņa, tad viņai tik augsts ginijas kurss bija neizdevīgs. 1695.g. noteica, ka valsts kases nepieņem giniju par augstāku kursu, nekā 30. Uzlabojot sudraba naudas sastāvu, bija iespējams pamazam reducēt ginijas maksimālo kursu līdz 22. 1699.g. ginijas maksimālo kursu noteica uz 21 1/2 sh un 1717.g. - uz 21 sh¹⁾. Maksimālo kursu noteikšana zelta naudai neatbilst paralelvalūtas sistēmā ietilpināmiem noteikumiem, bet iezīmē atgriešanos pie dubultvalūtas. Maksimālie kursi zelta naudai arī izsauca dubultvalūtā pie zināmiem apstākļiem raksturīgās parādības: mainoties zelta un sudraba vērtības attiecībām brīvā tirgū no apgrozības pazūd tā metāla monetas, kas ar likumu novērtētas par zemu. Jaunajā dubultvalūtā, sudraba cenas celšanās dēļ, sudraba nauda bija ievērtēta par zemu, tādēļ nenodilušās sudraba monetas pārkausēja stieņos un pārdeva brīvā tirgū, bet naudas kaltuvei neviens sudrabu nepienesa. Apgrozībā palika tikai zelta un stipri nodilušās sudraba monetas. Lai pilsoņi nebūtu spiesti pieņemt lielas summas nepilnvērtīgajā sudraba naudā, valdība 1774.g. izdeva noteikumu, ka sudraba nauda ir likumīgs maksāšanas līdzeklis tikai līdz 25 mārc.sterliņu. Lielākas

---

1) Helfferich, 63.lp.

summas sudraba naudā ir likumīgs maksājumu līdzeklis tikai pēc svara ¹⁾. Šis likums nesaskan ar dubultvalūtas principu, ka valstī kā vienlīdzīgi likumīgi maksājumu līdzekļi apgrozās zelta un sudraba nauda. Tā tad ar 1774.g. Anglijā pastāv modificēta dubultvalūta.

18.g.s. beigās mainās zelta un sudraba vērtības attiecība sudrabam par sliktu līdz 15,09. Šis apstāklis atkal izsauca zināmas sekas, šoreiz pretējā virzienā, nekā 17.g.s. otrā pusē. Ar sudraba cenas krišanu, sudraba nauda bija pēc likuma novērtēta par augstu attiecībā pret zelta naudu un tas padarīja ienesīgu zelta naudas izkausēšanu un pārdošanu pret sudraba naudu. No piedzīvojumiem 17.g.s. valdība zināja, ka pie tādiem apstākļiem zelta nauda izzudīs no apgrozības un viņas vietu ieņems sudraba nauda. Tā kā zelta nauda bija parocīgāks maksājumu līdzeklis, tad Anglijas valdība negribēja pieļaut viņas izspiešanu no apgrozības un aizvietošanu ar sudraba naudu. Lai aizkavētu zelta naudas pazušānu no apgrozības, bija nepieciešami apturēt lielos sudraba pienesumus pārkalšanai. To varēja panākt vai nu aizliedzot ievest sudrabu valstī, vai nepieņemot to pārkalšanai. No piedzīvojumiem valdība zināja, ka aizliegums sudrabu ievest tiktu apiets, tādēļ tā nolēma iet otro ceļu. 1798.g. Anglijas valdība izdeva likumu ²⁾,

---

1) Helfferich, 65.lp.

2) " " 67. "

kas atcēla no 1666.g. pastāvošās pilsoņu tiesības pie-
nest valsts naudas kaltuvei zeltu un sudrabu pārkalšanai
monētās un pārtrauca sudraba pārkalšanu. Šis likums no-
zīmēja galīgu dubultvalūtas atcelšanu, un līdz šai die-
nai Anglija nav arī pie tās atgriezusies. Brīvo pārkal-
šanas tiesību atcelšana sudrabam nozīmēja sudraba naudas
vērtības atraisīšanu no monētu sudraba sastāva vērtības
un piesaistīšanu zelta valūtai. Sudraba naudas minimālā
vērtība tagad, tāpat kā agrāk, varēja noslīdēt līdz su-
draba metaliskā sastāva vērtībai, turpretim maksimālā
vērtība varēja sasniegt šiliņa zelta ekvivalenta vērtī-
bu, kas pie krītošām sudraba cenām nozīmētu sudraba nau-
das vērtības celšanos pāri viņas sudraba sastāva vērtī-
bai. Tiešām, praksē pierādījās, ka sudraba monetas, ne-
skatoties uz sudraba cenas krišanu un lielo nodilumu,
turējās virs sava sudraba sastāva vērtības no zelta nau-
das atvasinātās vērtības līmenī. Šo, no 1798.g. Anglijā
pastāvošo sistēmu var apzīmēt kā pārejas stādiju uz zel-
ta valūtu.

Sistēma, ko šodien saucam par zelta valūtu, ievesta
Anglijā no 1816.g., kad Napoleona kara sekas prasīja at-
kal pēc naudas reformas¹⁾. Jau ievestā sistēmā brīvās
kalšanas tiesības bija vienīgi zeltam. Līdzšinējās gini-
jas vietā noteic jaunu zelta naudas vienību - sovereign,

---

1) Helfferich, 68.lp.

kas dalās 20 šiliņos. Zelta nauda ir pamata nauda un tai ir dota pastāvīga vērtības attiecība ar zeltu. Sudraba nauda ir palīga nauda un to kaļ valsts pēc saviem ieska-
tiem. Sudraba nauda ir atraisīta no sudraba cenas un tās vērtības robežas ir tādas pašas kā iepriekšējā sistēmā. Lai nodrošinātos pret sudraba naudas pārkausēšanu gadī-
jumā, ja sudraba cena kāp un pārsniedz zelta sovereign'a 1/20 vērtību par šiliņa sudraba sastāvu, tad šiliņa su-
draba sastāvu samazina, kaļot 66 sh (līdzšinējo 62 sh vietā) no 1 troy mārciņas standarta sudraba. Sudraba nauda ir likumīgs maksāšanas līdzeklis līdz summai 40 sh.

Anglijas pāreja no dubultvalūtas uz zelta valūtu notika piemērojoties apstākļiem un vadoties no lietde-
rības. Pāreja notika vairāk attiecībā uz formālo pusi, nekā faktisko apstākļu grozīšanā, jo Anglijas naudas iekārta jau dubultvalūtas laikā bija savā attīstībā nonākusi pie stāvokļa, kas bija izdevīgs zelta valūtas ievēšanai: galvenais maksājumu un apgrozības līdzeklis valstī bija zelta nauda, kuŗu papildināja apgrozībai tikko pietiekošos daudzumos nodilusi un sākuma vērtību zaudējusi sudraba nauda.

Anglijai, kas kā pirmā nonāca pie zelta valūtas, sekoja citas valstis. 1865.g. noslēdza latīņu valšķu monetu līgumu, kuŗu parakstīja Francija, Belgija, Šveice un Itālija un pievienojās Grieķija. Šinīs valstīs pa-

stāvēja dubultvalūta, kas ar noslēgto līgumu netika atcelta. Bet ar sudraba vērtības krišanu attiecībā pret zeltu, šis valstis nonāca pie tā paša stāvokļa, kāds bija Anglijai 18.g.s.beigās, un kas bija izdevīgs zelta valūtas ieviešanai. 1867.g. Parīzē noturētā konferencē, kurā piedalījās 19 valstis lai apspriestu jautājumu par pasaules naudas vienību, valdīja vienprātība (izņemot Holandi), ka pasaules monetas vienībai jāliek pamatā zelta valūtas sistēma. Kaut arī pasaules monetas vienības jautājumā nekādu projektu nepieņēma, tad tomēr konferencē noskaidrojās, ka tendence pāriet uz zelta valūtu ir nostiprinājusies visās valstīs un Francijas iniciatīvei sekotu gandrīz visas valstis. Bet Francija savu vadošo stāvokli naudas reformas izvešanā zaudēja ar kara izcelšanos pret Vāciju un tam sekojošām smagām reparāciju maksām. Pirms kara ar Vāciju, Francijas dubultvalūtas sistēma bija pārvēršama zelta valūtā vienīgi ar likumu izdošanu par sudraba naudas brīvo pārkalšanas tiesību ierobežošanu un sudraba naudas kā likumīgā maksāšanas līdzekļa maksimālās summas noteikšanu, kamēr Vācijai, lai pārietu uz zelta valūtu, bija jāapgādā gandrīz viss nepieciešamais zelta krājums. Kara rezultāts, kas uzlika Francijai 5 miljardi marku reparācijas maksu Vācijai par labu, apgrieza abu valšņu stāvokli attiecībā uz zelta valūtas nodibināšanas iespēju otrādi. Francija,

kuŗai bija dota iespēja maksāt reparācijas sudraba naudā, nevarēja atcelt sudraba pieņemšanu pārkalšanai, kas būtu priekšnoteikums pārejai uz zelta valūtu. Vācijai atkal ar Francijas reparāciju maksām bija izšķirts jautājums par līdzekļu rašanu zelta iegūšanai un tā 1873.g. varēja izdot likumu par zelta valūtu.

Francijas-Vācijas kara laikā Francijas banka 1871.g. atcēla banknošu apmaiņu un tām noteica piespiedu kursu. Banknošu piespiedu kursa sekas bija pārkalšanai pienesto dārgmetalu daudzuma strauja samazināšanās¹⁾. Karā izbeidzoties sudraba cena zeltā bija kritusies un vērtības attiecība brīvā tirgū bija 1:16. Pie Francijas dubultvalūtas likumīgās attiecības 1:15,57 stāvoklis bija atkal izdevīgs sudraba pārkalšanai naudā. Tas arī notika lielos vairumos un Francijas valdība bija nostādīta jautājuma priekšā, vai nu ļaut sudraba naudai izspiest zelta naudu, vai ierobežot sudraba naudas pārkalšanu. Valdība izvēlējās pēdējo ceļu un 1873.g. izdeva likumu par sudraba naudas pārkalšanas ierobežošanu uz 200.000 frs dienā. 1876.g. vidū izdeva noteikumu, ka sudrabu pārkalšanai vairs nepieņems, bet izkals tikai līdz tam laikam pieņemto sudrabu. 1878.g. galīgi pabeidza kalt sudraba naudu un šo gadu Francijas naudas apgrozību varēja papildināt tikai zelta nauda.

Holandē, sekojot naudas jautājuma izpētīšanai iecel-

---

1) Helfferich, 185.lp.

tās komisijas ierosinājumam, Holandes banka 1872.g. decembrī pārtrauca sudraba iepirkumus. 1873.g.maijā ar valdības likumu pārtrauca sudraba naudas kalšanu līdz 1874.g. 1.maijam. Kad no šī datuma Holandes naudas kaltuve atkal pieņēma sudrabu, tas ieplūda lielos vairumos. 1874.g.3.decembrī izdeva atkal likumu par sudraba naudas pārkalšanas pārtraukšanu. Tā kā Holandes nauda vairs nebija papildināma ne ar sudrabu, ne zelta naudu, tad pie Holandes aktīvās maksājumu bilances, naudas kursam vajadzēja celties virs paritātes. Šāds stāvoklis bija neizdevīgs tirgotājiem, kam bija prasības ārzemēs. Nevēlamo stāvokli varēja novērst tikai piesaistot Holandes guldeni citu zemju valūtām, resp. zeltam. 1875.g.6.jūnijā arī izdeva likumu par zelta desmit guldeņu gabalu un zelta brīvām kalšanas tiesībām. Pagaidu likumu par sudraba naudas kalšanas pārtraukšanu atvietoja ar 1877.g.9.decembra likumu par galīgu sudraba brīvo pārkalšanas tiesību atcelšanu.

Līdzīgā kārtā uz zelta valūtu pamazām pārgāja visas Eiropas valstis. Latīņu monētu savienībai bez dibinātājām, Francijas, Šveices, Beļģijas un Itālijas, vēlāk pievienojās vēl Grieķija, bet naudas vienības ziņā pieslējās arī Somija, Bulgārija, Spānija. Visās valstīs bija ieviesta zelta apgrozības valūta, izņemot Austro-Ungariju un Holandi, kur pastāvēja zelta kodolvalūta. Tā kā lielai daļai valšķu bija līdzīgas naudas vienības, tad zelta satura ziņā bija tikai desmit dažādas monētu vienības.

2. Zelta valūtas sabrukums pasaules kara laikā.

Pasaules karš ienesa zelta valūtā tik dziļas un straujas pārmaiņas, ka notikušo var apzīmēt kā naudas organizācijas revolūciju, bet tās sekas - par zelta valūtas sabrukumu. Kara laiku pārmaiņas skar visas saimniecības nozares, bet visātrāk un visneizbēgamāk tās skar valūtu kā saimniecības organisma jūtīgāko nervu. Kara laikā valšķu saimniecībām ne tikai jāstrādā citādos apstākļos, bet tām ir arī citādi uzdevumi nekā miera laikos. Visus pārējos uzdevumus saimniecība var veikt tikai tad, ja tai ir valūta, kas nav zaudējusi spējas veikt savas funkcijas iekšzemē, bet jo sevišķi starptautiskajā satiksmē. Valūtu pārmaiņām tādā kārtā bija divejādi cēloņi: no vienas puses, uz valūtas organizāciju attiecinātie valdību izdotie likumi un rīkojumi un, no otras puses, notikumi iekšzemē un ārzemēs, kas izsauca pārmaiņas valūtas struktūrā.

Milzīgās, pasaules kara izsuktās pārmaiņas zelta valūtā ievadīja nervozitāte un citas no politiskiem sarežģījumiem izrietošās parādības naudas tirgū vēl pirms kara izcelšanās. Nervozitāte it sevišķi bija nomanāma lielajos naudas centros: Londonā, Parīzē, Ņujorkā un Berlīnē. Visās vietās kā privātpersonas, tā naudas iestādes centās padarīt savus ieguldītos kapitālus likvidus un saņemt atpakaļ ieguldījumus ārzemēs. No tā radās lieli brīvās naudas krā-

jumi, kas bija dabūjami gandrīz vienīgi kā īstermiņa aizdevumi. Sekas bija tās, ka piem., Londonā privātā diskonta mērs nokrita no 4 1/2 - 5 % 1913.gada beigās uz 1 1/2 %- 2 % 1914.g.jūlijā¹⁾. Anglijas banku centieniem atgriezt ieguldījumus no ārzemēm sekoja liels ārzemju devīzu piedāvājums Londonā, izsaucot angļu mārciņas kursa krišanu (pēc angļu tiesās kotācijas paņēmiena) zem attiecīgā zelta importa punkta. Šis apstāklis izsauca zelta ieplūšanu Londonā no visām pasaules malām. Līdzīgs stāvoklis bija Francijā, kur ieplūda zelts franka paaugstinātā kursa dēļ. Vācijā samazinājās privātais diskonts no 4,98% uz 2%²⁾. Attiecībā uz ārzemju prasībām Vācijai bija daudz nelabvēlīgāks stāvoklis nekā bagātajai Anglijai: Vācijas aktīviem Krievijā, Austro-Ungārijā un USA stāvēja pretī stipri pasīvi Londonā, Parīzē un Briselē. Amērikas Savienotās Valstis kaŗš pārsteidza ļoti nelabvēlīgā stāvoklī, jo tā bija parādā Eiropai simtiem miljonu dolārus; vājā raža un pasīvā tirdzniecības bilance pazemināja dolāra kursu un izsauca zelta eksportu uz Eiropu.

Pēc pasaules kaŗa izcelšanās uzkrītošākā parādība naudas tirgū bija kaŗojošo valšķu valūtu kursa krišana. Slīdēšana kursā skāra visu kaŗojošo valšķu valūtas, citas ātrāk, citas vēlāk, bet visumā slīdēšana novērojama visā kaŗa periodā. Tam cēlonis ir maksāšanas bilances pasivitāte, kas

---

1) Dr.Ch.Blankart - "Die Devisenpolitik während des Weltkrieges", Zürich, 1919., lp.5.

2) " " " - " " " " " , lp.6.

kaŗa gados arvien vairāk pieauga. Tā kā maksāšanas bilances galveno daļu sastāda tirdzniecības bilance, tad ieskaŗtu par atsevišķo valšķu maksāšanas bilancēm kaŗa gados varam gūt no viņu ārējās tirdzniecības statistikas.

Ārējā tirdzniecība uzrādīja sekošu pasivitāti kaŗojošās valstīs:¹⁾

	<u>1913.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>
Anglijā (milj.Šv.frs)	3358	4261	9131	8617	11360
Francijā (milj.Šv.frs)		1534	7096	10044	21541
Itālijā (milj.lirās)	713	1129	2135	5500	5473
Krievijā (milj.rubļos)	+146	143	751	2104	

Starp kaŗojošām valstīm vienīgā valsts ar aktīvu tirdzniecības bilanci bija Amērikas Savienotās Valstis. Amērikas Savienotās Valstis sāka piedalīties pasaules kaŗā vēlāk nekā citas un visu laiku lielos apmēros piegādāja kaŗojošām valstīm kaŗa materiālus, pārtikas un izejvielas. Tās tirdzniecības bilance bija aktīva par sekošām summām (milj.dolāros)

<u>1913/14</u>	<u>1914/15</u>	<u>1915/16</u>	<u>1916/17</u>	<u>1917/18</u>
407	1095	2153	3621	2972

1) Dr.Charles Blankart - "Die Devisenpolitik während des Weltkrieges", Zürich, 1919. lp.12/13.

Nekarojošo valšņu tirdzniecības bilance kara gados veidojās sekoši:

	<u>1911.</u>	<u>1912.</u>	<u>1913.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u> ¹⁾
Brazīlijā (milj.£)	+14017	+11224	-3317	+11054	+22881	+14640	+15000
Argentīnā (" z.pesos)		+95	+62	+75	+331	+326	
Japānā (milj.jenās)	-67	-92	-97	-5	+176	+371	+594
Spānijā (milj.pesetas)				-145	+275	+449	+55
Šveicē (milj.frs)			-543	-292	-10	+69	-83

Tanī pašā laikā valūtu kursu svārstības bija sekošas²⁾
(procentos virs vai zem paritātes pret Šveices franku, katra gada beigās):

	<u>1914.</u> augusta sak.	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u>
Anglijas mārciņas	0	+1	-0,5	-5	-17	-8,5
Francijas franks	0	+1	-11	-13	-22	-11
Itālijas lira	-5	-1	-20	-26	-48	-25
Krievijas rublis		-16	-41	-41	-67	-74
Vācijas marka	0	-7	-20	-31	-30	-53
Austrijas krona		-14	-35	-50	-49	-71
Holandes guldenis	0	+2	+6	-1	-8	-2
Spānijas peseta	0	0	-1	+8	+8	-3
Z.A.S.V.dolārs	0	+1	+1	-2	-15	-7

1) Dr.Ch.Blankart - "Die Devisenpolitik während des Weltkrieges", Zürich, 1919. lp.14.

2) " " " " " " " " Tabulā I.

Salīdzinot karujošo valšķu tirdzniecības bilances pasivitāti ar krītošiem valūtu kursiem, redzam diezgan noteiktu sakarību. Vienīgi Anglijas valūta, samērā ar ārkārtīgo tirdzniecības bilances pasivitāti, neuzrāda tik strauju slīdēšanu kā citu valšķu valūtas. Tas izskaidrojams pa daļai ar citu Anglijas maksāšanas bilances posteņu aktivitāti, piem., paaugstinātie ienākumi no kugniecības, kas daudz maz kompensēja tirdzniecības bilances iztrūkumu.

No otras puses, Krievijas rubļa kurss krita pārāk strauji, lai par krišanas galveno iemeslu uzskatītu pasīvo tirdzniecības bilanci. Šeit kā galvenie rubļa vērtības samazināšanās cēloņi jāmin subjektīvie uzskati, kurus radīja politiskais, finansiālais un saimnieciskais sabrukums un papīra naudas milzīgā emisija.

Japānas tirdzniecības bilances straujā uzlabošanās izskaidrojama ar Eiropas konkurences atkrišanu Indijā un Dienvidķīnā un ar kara materiālu piegādāšanu Amērikas Savienotām Valstīm un Anglijai.

Kara vešana prasīja no karujošām valstīm milzīgus naudas līdzekļus kara materiālu, pārtikas vielu un jēlvielu iegādāšanai. Miera apstākļos izaugusē rūpniecība un lauksaimniecības izmantošanas iespējas pa lielākai daļai nespēja segt valsts vajadzības. Tāpēc iztrūkums bija jāsedz ar importu, kas visām karujošām valstīm, kā

tas redzams no augstāk atzīmētiem skaitļiem par ārējo tirdzniecību, ārkārtīgi pieauga. Starptautiskos parādus var nolīdzināt divējādi: vai nu samaksājot ar zeltu vai izgādājot kredītu eksporta valstī. Abas šīs iespējas, it sevišķi kara laikā, prasa lielus zelta krājumus, jo arī uz kredītu no eksporta valsts var cerēt vienīgi tad, ja importa valsts valūta bauda uzticību ārzemēs, kas nav domājams bez prāviem zelta krājumiem. Tāpēc karojošo valstu valūtas politika pirmā kārtā izpaudās neatlaidīgā zelta rezervju uzkrāšanā. Jau esošos zelta krājumus papildināja ar ārzemju ieguldījumu atsaukšanu un valstī atrodošā zelta koncentrēšanu centrālā bankā. Zelta monētu ceļu uz centrālo banku sagatavoja ar zelta izvešanas aizliegšanu un likumiem, kas padarīja zelta monētu apgrozību iekšzemē neiespējamu. Lai zelta monetas uzkrātu centrālās bankās, izdeva likumus, kas aizliedza monetas pārkausēt un pirkt vai pārdot tās ar ažio. Ar to zelta monetas bija padarītas praktiski neizlietojamas un centrālām bankām nenācās grūti savākt tās savos krājumos. Bez tam privātās bankas nereti bija vairāk vai mazāk piespiestas nodot savu zeltu centrālām bankām.

No kādiem avotiem karojošās valstis uzpildīja savus zelta krājumus un ar kādiem panākumiem, to apskatīsim par katru valsti atsevišķi.

Anglijā 1914.g.augustā privātās bankas nodeva Anglijas bankai zeltu par 141 milj.zelta frankiem ¹⁾. Tālāk Anglijas banka pārņēma Londonā noguldīto Indijas zelta krājumu viena miljarda franku vērtībā. Uz Londonu transportēja arī Ēģiptei piederošo zeltu 8 miljonu mārc.sterliņu vērtībā. Bez tam, kā augstāk jau minēts, angļu mārciņas paaugstinātā kursa dēļ, pirmos trīs mēnešos pēc kara izcelšanās no visām pasaules malām plūda Anglijā zelts. Galvenais Anglijas zelta krājuma avots tomēr bija likums, saskaņā ar kuŗu visa Dienvidafrikas zelta raža bija jānodod Anglijas bankas rīcībā. Ar to bija nodrošināts pietiekošs zelta ieplūdums Anglijā visiem kara gadiem, jo Afrikas zelta raža sastādīja gandrīz pusi no pasaules zelta ražas. Apmierinošā zelta krājuma un tā apstākļa dēļ, ka Anglijas naudas apgrozība jau no seniem laikiem nav prasījusi daudz zelta, šeit nebija vajadzīgs nedz ierobežot zelta apgrozību iekšzemē, nedz noteikt piespiedu kursu papīra naudai.

Francija pirmajos mēnešos ieguva diezgan prāvus zelta krājumus no neitrālajām valstīm ar paaugstināto valūtas kursu. Kad šis avots pamazam izbeidzās, tad galveno vērību piegriezta iekšzemē noglabātā zelta koncentrēšanai Francijas bankā. Katram pilsonim, kas nodeva lielāku summu zeltā, pasniedza "zelta diplomu" par

---

1) Dr.Ch.Blankart, lp.66.

patriotiskā pienākuma izpildīšanu. No lielākām sabiedrībām pārņēma speciālās zelta rezerves, kas deva valdībai 300 miljonus franku¹⁾. Speciālas komitejas rūpējās par katra pieejamā zelta nodošanu Francijas bankai un ar savu darbību 1917.gadā savāca 288 milj.frankus. Tālāk, izsludināja ārpus likumīgā kursa dažas zelta monētu kategorijas, lai piespiestu iedzīvotājus tās izdot. Zelta eksporta aizliegumu pasludināja 1915.gada 3.jūlijā.

Vācija ar iedzīvotāju psiholoģijas ietekmēšanu zelta nodošanai valstij sasniedza vēl labākus panākumus. Kā Blankarts²⁾ izsakās, laikraksti bija Vācijas iedzīvotājus tik tālu apstrādājuši, ka vācietim būtu aiz kauna jānosarkst, ja tas zinātu vienu vienīgu zelta feniņu noslēptu neparedzamai vajadzībai. Tādā pašā garā Vācija ietekmēja savus sabiedrotos, ko pierāda Austro-Ungārijas zelta rezerves nodošana Vācijai un likums par nāves sodu zelta monētu lietotājiem Turcijā. Tālāk, kara pārvalde izdeva kara likumu, ar ko Beļģijā, Krievijā un Rumānijā ieņemtās apgabalos atrastais zelts pāriet Reichsbankas īpašumā.

Neitrālajās valstīs tai pašā laikā zelts ieplūda, galvenā kārtā kā samaksa par kaņojošo valšķu iepirkumiem, bet arī no privātpersonām kaņojošās valstīs, lai meklētu patvērumu no saspīlētā stāvokļa. Arī neitrālās valstis

---

1) Dr.Ch.Blankart, lp.67.

2) " " " lp.68.

stingri sargāja savu zeltu un tai nolūkā izdeva likumus par zelta eksporta aizliegumu. Tā, piem., Šveicē zelta izvešanas aizliegums izdots 1915.g.13.jūlijā un Argentīnā 1914.g.3.jūlijā¹⁾.

Lai arī cik lielus zelta krājumus izdevās uzkrāt kaŗojošām valstīm, tie tomēr tālu nebija pietiekoši, lai segtu tirdzniecības bilances iztrūkumu, kaut arī šim nolūkam izlietotu visus emisijas banku zelta krājumus. Liela daļa preču ievedumu bija iespējama vienīgi ar kredītu palīdzību, tāpēc ļoti svarīgi bija noturēt valūtu daudz maz stabīlu. Lai valūta nezaudētu ārzemēs uzticību, pirmā kārtā jā rūpējās, lai tās segums zeltā nekristu zem vispār pieņemta minimuma. Lielākās briesmas šinī ziņā draudēja no inflācijas, kas bija kārdinošs līdzeklis valsts vajadzību apmierināšanai. Lielākā daļa valšķu šim kārdinājumam nepadevās, bet Krievija un Austro-Ungārija tomēr pie tās nonāca. Zemāk ievietotie skaitļi rāda ar kādām sekmēm atsevišķām valstīm izdevās nokārtot valūtas stabilitāti.

A n g l i j ā ²⁾ (gadu beigās, milj. frankos).

	<u>1914.</u> (jūl.beigās)	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u> (nov)
Papīra n.apgrozība	750	1881	3551	4797	6525	9140
Zelta segums	1010	2219	2016	2088	2190	2650
Zelta seguma procents	134,6	117,9	57,0	43,6	33,6	29,0

1) Dr.Ch.Blankart, lp.17.
2) " " " lp.20.

Šie skaitļi par Anglijas valūtu liek konstatēt samērā labvēlīgu stāvokli. Jāievēro tomēr, ka Anglijā jau no seniem laikiem naudai šaurākā nozīmē, lai tā būtu metala vai papīra, ir bijusi blakus nozīme salīdzinot ar pārējo maksāšanas līdzekļu apgrozību.

F r a n c i j ā (gadu beigās, milj. frankos).

	23. jūl.	<u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u>
Papīra nauda		6912	10042	13309	16679	22337	30782
Zelts (iekšzemē)		4104	4158	5015	3489	3315	3406
Zelta segums proc.		59,7	41,4	37,6	20,9	14,4	11,1

Francijai, sākot ar 1917. gadu liela daļa zelta glabājās ārzemēs, kas pēc Ch. Blankarta domām ¹⁾ ir nodrošinājums ārzemju kredītiem un tāpēc nav ieskaitāms banknošu nodrošinājumā. Augstāk ievietotos skaitļos par Francijas zelta krājumu neietilpst Francijas zelts ārzemēs.

I t ā l i j ā (gadu beigās, milj. frankos).

	Jūl. beigās	<u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>
Papīra nauda		2575	3636	5050	6513	9924
Zelts		1530	1550	1527	1328	1267
Zelta segums proc.		59,4	42,6	30,2	20,3	12,7

---

1) Ch. Blankart, lp. 21.

V ā c i j ā (gadu beigās, milj. frankos).

	23. jūl. <u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u>
Papīra nauda	2812	7192	10438	14400	21196	32854
Zelts	1655	2649	2945	3249	3112	3231
Zelta segums proc.	58,8	36,1	27,2	22,6	14,7	9,8

1914. gada 4. augustā Vācijā iznāca likums, ka papīra naudai kā pilnvērtīgu nodrošinājumu var ieskaitīt t. s. "Reichskassenscheine" un "Darlehenskassenscheine". Tālāk, četrām privātām bankām atļauts izlaist banknotes, kam par segumu zelta vietā var ieskaitīt Reichsbankas banknotes¹⁾. Šinī gadījumā papīra nauda ir "segta" ar papīru.

A u s t r o - U n g ā r i j ā .

	23. jūl. <u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u>
Papīra nauda	2268	5394	7520	11433	19361	33600
Zelts	1300	1107	719	304	278	330
Zelta segums proc.	57,3	20,5	9,5	2,6	1,4	1

Austrijā uz valūtu attiecināti sekoši kara laika noteikumi: 1) Austro-Ungārijas bankas avansi valdībai noder kā pilnvērtīgs papīra naudas segums; 2) atcelts noteikums par banku pārskatu publicēšanu; 3) "augstākas varas" dēļ valsts naudas iestāde ir atbrīvota no līdzšinējā pienākuma uzturēt paritāti ar ārzemju vekseļu kursiem.

---

1) Ch. Blankart, lp. 22.

K r i e v i j ā .

	Jūl.beigās	<u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u>
Papīra nauda		4357	7526	14147	22566	46107	182000
Zelts		4269	3929	4298	3923	3456	3000
Zelta seg.procentos		97,7	52	30,3	17,3	7,4	1,9

Milzīgajai papīra naudas emisijai neizbēgami sekoja rubļa pirkšanas spēju zaudējums.

A m ē r. S a v i e n o t ā s V a l s t ī s .

	Jūn.beigās	<u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>
Banknotes		13518	16041	15434	17648	19417
Zelts		9274	9160	11664	14459	15335
Zelta segums proc.		68,6	67,7	74,5	81,9	78,9

J a p ā n ā .

	<u>1913.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.jūl.beig.</u>
Banknotes	1099	993	1109	1550	1690	1687
Zelts	578	562	640	1058	1529	1661
Zelta segums proc.	52,6	56,4	57,7	68,3	94,2	98,4

Japānai 1918.gadā ir starp visām valstīm augstākais zelta segums.

Eiropas neitrālajās valstīs zelta segums kara gados ir mainījies sekoši:¹⁾

	Jūl.beigās	<u>1914.</u>	<u>1914.</u>	<u>1915.</u>	<u>1916.</u>	<u>1917.</u>	<u>1918.</u> aug/okt.
Spānijā		28,1	29,1	41,3	53,0	70,6	74
Holandē		38,9	44,0	74,4	77,5	78,5	74,9
Zviedrijā		45,4	35,5	38,1	44,0	42,4	38,2
Šveicē		46,8	48,4	49,8	61,4	50,3	41,5

Ka Zviedrijā un Šveicē seguma procents ir samazinājies, tam cēlonis ir palielinātā banknošu emisija, bet ne samazināšanās zelta krājumos. Zelta krājumi pasaules kara laikā ir pieauguši visās neitrālās valstīs. Spānijas, Holandes, Zviedrijas un Šveices kopīgais absolūtais zelta daudzums ir pieaudzis no 1218 miljoniem franku 1914.g. jūlijā uz 4410 milj.franku 1918.gada augustā, tā tad par 3192 milj.franku.

Neatkarīgi no tā, vai zelta krājums ir samazinājies vai pieaudzis, visās valstīs pasaules kara laikā ievērojami pieauga papīra naudas zīmju apgrozība. Tam divejādi cēloņi: pirmkārt, bija jāapgādā iedzīvotāji ar maksāšanas līdzekļiem, kas atvietotu no apgrozības izņemto zelta naudu; otrkārt, valdībām bija liela vajadzība arī pēc iekšzemes maksāšanas līdzekļiem, kurus tās nereti sagādāja ar jauniem papīra naudas izlaidumiem. Banknošu emisiju lielā-

---

1) Ch.Blankart, lp.25.

kos vairumos atviegloja arī mīkstinātie noteikumi attiecībā uz segumu zeltā. Papīra naudas pieaugumu uz vienu iedzīvotāju no 1914.gada jūlija līdz 1917.gada decembrim rāda zemāk ievietoti skaitļi¹⁾.

	<u>Jūl.1914.</u>	<u>Dec.1917.</u>	%
	Frankos.		
Krievijā	33	344	942
Anglijā	16	142	787
Vācijā	40	344	712
Austro-Ungārijā	51	376	631
Itālijā	74	276	273
Francijā	172	570	231
Spānijā	70	139	98
Amēr.Savien.Valstīs	147	211	43
Japānā	16	22	37

Savelkot kopā pārmaiņas, kas skāra zelta valūtu pasaules kara laikā, jāatzīmē sekoši fakti. Visās valstīs ievērojami palielinājusies papīra naudas apgrozība, kam sekojusi valūtu pirkšanas spēju ievērojama samazināšanās lielākā daļā valšķu. Karojošās valstīs zelta seguma procents strauji kritis, pie kam Austro-Ungārijā un Krievijā tas nokritis uz 1, resp.1,9%. Ja arī neuzstādām zelta valūtai prasību par simtprocentīgu banknošu segumu ar zeltu,

---

1) Ch.Blankart, lp.26.

tad tomēr nevar būt domstarpību, ka valūtu ar 1 - 2 % zelta segumu nevar pieskaitīt zelta valūtai. Nekādā ziņā ar zelta valūtu nav savienojami tādi seguma noteikumi, kur papīra nauda segta ar papīru, kā tas bija Vācijā. Tādā segumā vispār nav saskatāms nekāds seguma pamatojums. Ja pirmskaŗa zelta valūtas tikai dažos punktos novirzījās no zelta valūtas idealtipa noteikumiem, tad pasaules kaŗa laikā valūtas pa lielākai daļai nepildīja nevienu no zelta valūtas idealtipa noteikumiem. Pēc Bruno Molla¹⁾ zelta valūtai raksturīgs ir noteikums, ka likumīgais maksāšanas līdzeklis ir tikai zelta monetas ar noteiktu svaru un zelta saturu. Kaŗa laika valūtas redzam pretējo: likumīgais maksāšanas līdzeklis ir netikai papīra nauda blakus zelta monetām, bet dažos gadījumos (kā augstāk minēts, Francijā) pat zelta monetas nav likumīgais maksāšanas līdzeklis. Tālāk, zelta valūtas idealtips prasa, lai zelts būtu brīvi pārkaļams monetās. Šim punktam runāja pretī visu Eiropas valšķu valūtas. Zelta valūta prasa, lai blakus zelta monetām cirkulējošās banknotes būtu katrā laikā apmaināmas pret zeltu. No šī pienākuma kaŗa laikā bija atbrīvotas lielākā daļa emisijas banku. Zelta valūtas pamatprasībai runāja pretī arī likumi par zelta izvešanas aizlie-

---

1) Bruno Moll - "Die modernen Geldtheorien und Währungssysteme", Stuttgart, 1926., lp.27.

gumu, kas skāra stingrākā vai mīkstākā formā visu Eiropas valšņu valūtas.

Minētie fakti neapstrīdami pierāda iepriekš izteiktā apgalvojuma pareizību, ka kara laikā, izņemot Amērikas Savienotās Valstis, zelta valūta vairs nepastāvēja. Zelta valūtas vietā valstis bija pārgājušas uz kara apstākļiem piemērotām "manipulētām" valūtām, kas nereti pēc savām pazīmēm vairāk līdzinājās papīra valūtām, nekā zelta valūtai.

Zelta valūta var izpildīt savus uzdevumus tikai tad, ja tā pastāv vairāk valstīs. Zelta valūtas ieviešana vai pastāvēšana vienā pašā valstī nedod tādai valstij ne stabīlo vekseļu kursu, ne stabīlas iekšējās naudas vērtības priekšrocības. Taisni otrādi, ja zelta valūta pastāvētu tikai vienā valstī, tad tās naudas vērtība būtu pilnīgi atkarīga no zelta ražas. "Tikai kontinenta valšņu sekošana angļu piemēram" (zelta valūtas ziņā), saka A. Bosshardt, "padarīja zelta valūtu par to, kas viņa kļuva un vēl šodien ir: par starptautisku valūtas sistēmu un līdz ar to par svarīgāko pasaules tirdzniecības un starptautiskās darba dalīšanas ievadītāju"¹⁾. Pie pastāvošas zelta valūtas tās starptautiskās funkcijas ir vēl svarīgākas par tām funkcijām ko zelta valūta izpilda valsts robežās,

---

1) A. Bosshardt - "Das Wesen der Goldwährung und die Voraussetzungen ihres Wiederaufbaus", St. Gallen, 1935., lp. 34.

jo pēdējās var sasniegt arī ar kaut kuŗu citu valūtas sistēmu. Zelta valūtas de facto atcelšana pasaules kara laikā bija pilnīgi dabīga, jo nebija nekādas nozīmes vairs starp kaŗojošām valstīm uzturēt stabilus vekselu kursus. "Kaŗojošā pasaulē jautājumam par līdzinātu maksājumu bilanci starp kaŗojošo valšķu tautsaimniecībām nevarēja vairs būt izšķiroša nozīme, bez tam kaŗš nostādīja visas valstis, ieskaitot neitrālās, tādu finansu tehnikas uzdevumu priekšā, kādi nevienas valsts finansu organizācijai nebija ne tuvu pa spēkam. Pasaules kara laikā zelta valūta bija zaudējusi savu nozīmi, tāpēc valstis rīkojās pareizi, kad to atcēla".¹⁾

Iespāids, ko pasaules kaŗš atstāja uz valūtām, parādās nevien valūtu un vispār tautsaimniecību struktūru pārmaiņās, bet arī cilvēku psiholoģijas pārmaiņās (tieksme glabāt zeltu "zeķēs", uzskati, ka zelta naudas apgrozība ir luksuss, pieradums pie papīra naudas). Šīs pārmaiņas pēc miera noslēgšanas nogrieza ceļu atpakaļ uz pirmskara zelta apgrozības valūtu un sagatavoja apstākļus citai valūtas sistēmai - zelta kodolvalūtai, ko pieņēma gandrīz visas valstis, kas pēc kara reorganizēja savas valūtas.

- o -

---

1) A.Bosshardt, lp.36/37.

3. Zelta valūtas atjaunošana pēc kara.

Pasaules kara laikā un pirmajos miera gados valūtu struktūras stāvoklis bija tāds, ko visdrīzāk var apzīmēt par chaosu. Zelta valūtas vietā pastāvēja papīra valūtas ar dažādu varu un iestāžu izlaistām naudas zīmēm, kas dažos gadījumos bija segtas ar zeltu, bet pa lielākai daļai segums bija vai nu ārkārtīgi niecīgs, vai arī nemaz nebija. Dažādās okupācijas varas nereti izsludināja apgrozībā esošās naudas zīmes par nederīgām un to vietā izlaida kā likumīgo maksāšanas līdzekli jaunas, pa lielākai daļai ar piespiedu kursu. Papīra naudu visur apdraudēja inflācijas briesmas un tas, kā arī emisijas iestāžu vājinātā darbība attiecībā uz valūtas politikas izvešanu, bija iemesls straujām un lielām devīzu kursu svārstībām.

Kad karā izbeidzoties radās atkal vajadzība pēc kopējas valūtu bāzes un stabiliem devīzu kursiem, tad Eiropas valūtu politikas mērķis bija valūtu stabilizācija un atgriešanās pie zelta valūtas. Vispirmā kārtā bija jāpanāk valūtu stabilitāte kā iekšējā (pirkšanas spēja), tā ārējā (devīzu kursi). Valūtas stabilitāte ir svarīgs priekšnoteikums ne tikai ārējai tirdzniecībai, bet arī valsts saimniecībai vispār. Tāpēc valūtu stabilizēšana kā steidzams un vieglāk sasniedzams mērķis, bija jāizved vēl pirms zelta valūtas atjaunošanas. Jautājums, pie kā

stabilizēt valūtu, bija viegli atrisināms. Jau visā pasaules kara laikā bija pierasts savas valūtas svārstības mērot pie Amerikas dolāra, kas visvairāk bija paturējis stabilitāti un kara laikā lielā mērā kļuvis par starptautisku maksāšanas līdzekli. Tā tad Eiropas valšķu valūtu politikas mērķis bija panākt savas valūtas stabilitāti attiecībā pret dolāru, pie tam neņemot vērā, kā aizrāda F.Machlups¹⁾, ka arī dolārs nav nekas absolūti stabīls. "Ja saka, ka dolārs ir stabīls pret zeltu tāpēc, ka viņa zelta kurss ir nemainīgs, tad jāņem tomēr vērā ne tikai tas, ka nevar būt runa par zelta absolūtu stabilitāti, bet vēl jo vairāk tas fakts, ka vienas valūtas saistība pie zelta pati par sevi ietekmē zelta vērtību. Šis iespaids ir pat tik liels, ka jārunā drīzāk par zelta vērtības atkarību no dolāra".²⁾ "Zelta valūtu daļēja vai pilnīga atcelšana kara laikā un apstākļi, ka vienīgā valsts ar zelta valūtu palika Amerikas Savienotās Valstis, bija cēlonis tam, ka zelta, kā valūtu pamata funkcijas bija tiklab kā neiespējamas. Zelta, kā starptautiskās satiksmes sistēmas vidutāja loma bija izspēlēta, jo šīs sistēmas vairs nebija; viņa loma būt par ierobežošanas līdzekli pret naudas apgrozības palielināšanu, ko diktēja seguma noteikumi, bi-

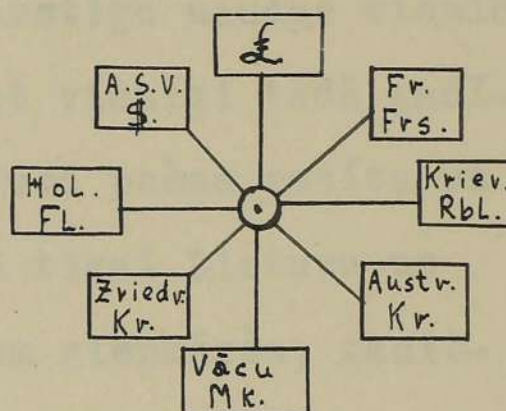
---

1) Dr.F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa",
Stuttgart, 1927.,lp.6.
2) " " " - " " " ,lp.6.

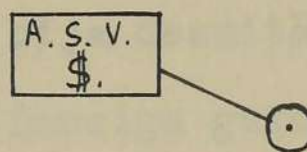
ja kļuvusi nenozīmīga...; trešā, zelta kā naudas radīšanas pamata loma bija apgrūtināta".¹⁾

"Zelts, kas agrāk bija valūtu organizācijas automātiskās izejas punkts, kas ar savām kustībām bija visu valūtas politiku labs vadītājs, visu apgrozības regulējumu stūra akmens, varēja šos uzdevumus veikt tikai daudz valstīm kopīgi; pēc tam, kad zelts vairs nebija saistīts ar lielo Eiropas valšņu naudas sistēmām, viņš bija (savā vērtībā) vaļīgs kā izrauta nagla, gan vēl savienots ar vienīgo Amērikas Savienoto Valšņu valūtu, tomēr ne viņu (dolāru) turošs, bet viņa turēts".²⁾

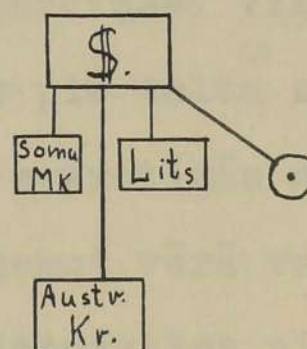
Zelta stāvokli pirms kara, kad tas bija visu zelta valūtu pamats un vienotājs, Machlups attēlo šādi:

Zelts pēc Eiropas zelta valūtu atkrišanas:

Zelts pēc kara sistēmā: stabilizētas valūtas kā dolāra kodolvalūtas.

1) F.Machlup, lp.23.
2) F.Machlup, lp.23.

Visas Eiropas valstis, kas pēc kara stabilizēja savas valūtas, pārgāja uz zelta kodolvalūtu. Kā izņēmums šinī ziņā jāatzīmē vienīgi SSSR valūta, ko grūti piešķaitīt zelta kodolvalūtai aiz tā iemesla, ka nav paredzēta brīva devīzu tirdzniecība un ārējā tirdzniecība ir valsts monopols.

Stabilizēšanu, resp. pāreju uz zelta valūtu varēja izvest divējādi:

1.) ievest jaunu, pie zelta saistītu naudas vienību bez jebkāda sakara ar līdzšinējās apgrozības naudas vienību;

2.) stabilizēt līdzšinējo svārstīgo naudas vienību.

Pirmo veidu ir nozīme izlietot vienīgi tādā gadījumā, kad valstij iepriekš nav bijusi pašas radīta un kārtota valūta. Tāpēc šo ceļu gāja tikai Lietuva un Danciga, radot naudas vienības, kam vienkārša, skaitliska attiecība pret vēsturisku, pastāvošu naudas vienību. Lietuva ieveda litu, kas bija desmitā daļa Amerikas Savienoto Valšņu dolāra un Danciga guldeni, kas bija divdesmitpiektā daļa angļu mārciņas. Visas pārējās valstis gāja otro ceļu, saistot pie zelta savas jau agrāk pastāvošās, bet līdz šim svārstīgās naudas vienības. Stabilizēšanas līmeni, ņemot vērā valstī pastāvošo cenu līmeni, var fiksēt, pieturoties pie sekošiem

izejas punktiem:¹⁾

1.) stabilizēšana uz kursa, kas atbilst pirmskaņa paritātei. Tādā veidā valūtas stabilizēja Anglija, Zviedrija, Šveice un Holande,

2.) stabilizēšana uz kursa, kas stāv tuvu patreizējam kursam, bet vienkāršas aplēses dēļ, atbilst kādas citas vēsturiskas naudas vienības kursam. Tā Latvija stabilizēja rubli uz 1/50 no zelta franka; Vācija uz vienu biljono daļu no zelta markas; Ungārija pie angļu zelta paritātes al pari ar Austriju; Igaunija uz 1/100 no Zviedrijas kronas,

3.) stabilizēšana uz pastāvošo kursu. Tādā veidā rīkojās Austrija, Čehoslovākija, Somija, Bulgārija, Dienvidslāvija un Beļģija.

Machlups aizrāda²⁾, ka jaunas naudas vienības radīšana ir jau reformas tālāks solis un nav sajaucama ar pašu stabilizēšanu. Ar naudas vienības denomināciju vai pārdēvēšanu pastāvošā, jau stabilizētā naudas vienība kļūst par kādas jaunas, lielākas naudas vienības daļu. Denominācija uz kādu noteiktu vēsturisku naudas vienību var būt paredzēta jau pie stabilizēšanas. Piemēram, Latvijā 50 stabilizētos Latvijas rubļus pārdēvēja par latu ar zelta franka paritāti; Vācijā biljonu stabili-

---

1) F.Machlup, lp.32.

2) F.Machlup, lp.32.

zēto marku pārdēvēja par reichsmarku ar agrākās zelta markas paritāti un Igaunijā 100 stabilizētās markas pārdēvēja par kronu ar zviedru kronas paritāti.

Secība, kādā norisinājās valūtu reorganizācija, bija parasti šāda: inflācijas izbeigšana - deflācijas politika - valūtu piesaistīšana zelta vērtībai. Inflāciju izbeidza ar ciešiem naudas zīmju emisijas noteikumiem un valsts kredītu restrikciju. Viens no svarīgākiem priekšnoteikumiem valūtu stabilizēšanai, ko bija jāpanāk visām valstīm, bija valsts saimniecības līdzsvara atjaunošana.

Pirmā valsts Eiropā, kas valūtas stabilizēšanas nolūkā sāka izvest deflācijas politiku, bija Anglija. 1918.g. un 1919.g. beigās Cunliffe komiteja pieņēma lēmumus, ka valdībai jāpārtrauc jaunu aizņēmumu ņemšana un jāsāk dzēst parādi. Anglijas bankai jāpaaugstina diskonta mērs, lai aizkavētu zelta izplūšanu. Cunliffe komitejas pirmais mērķis bija ierobežot ar zeltu nesegto maksājumu līdzekļu apgrozību. Tādā nolūkā Anglijas bankai jāuzkrāj iespējami daudz zelta, pie tam par minimālo robežu atzina 150 milj. mārc. sterliņu. Pastāvot tādām zelta krājumam un nemainīgam mārciņas kursam, jāmēģina pamazām samazināt nesegto banknošu apgrozība. Ja gada laikā nav izdevies samazināt nesegto banknošu

apgrozību, tad viņu apgrozības summa noteicama par augstāko robežu nesegto banknošu apgrozībai nākamā gadā. Šīs augstākās robežas pārsniegšana pielaižama tikai sevišķos vajadzības gadījumos. Ja šinī laikā pie 150 milj.mārc.zelta rezerves angļu mārciņas kurss ir palicis stabils, tad var fiksēt pastāvīgo augstāko robežu nesegto banknošu apgrozībai. Cunliffa komitejas priekšlikumu Anglijas valdība pieņēma 1920.gadā.¹⁾ To izveda praksē gan bez mēģinājuma samazināt nesegto banknošu apgrozību, bet vienīgi palielinot zelta rezervi. Tā tad īstenībā tā nebija deflācija, bet tikai zelta seguma pastiprināšana. Tā kā apgrozībā esošie maksājumu līdzekļi nesamazinājās, tad cenu līmeņa augšana ar šo mēģinājumu neapstājās. Pie deflācijas politikas izvešanas Angliju piespieda Amērikas Savienoto Valšņu deflācija, ko tā iesāka 1920.gadā. 1924.g.beigās un 1925.g.sākumā mārciņa sterliņu sasniedza atkal paritāti ar dolāru un 1925.g.13.maijā stājās spēkā "zelta standarta akts", kas gan atstāja spēkā līdzšinējos seguma noteikumus, bet mīkstināja Anglijas bankas pienākumu apmainīt banknotes un "curreney notes" pret zeltu. Pēc zelta standarta akta noteikumiem Anglijas bankai bija pienākums apmainīt banknotes pret zeltu par cenu 1 unce = £ 3.17.10 1/2 un pirkt zeltu, maksājot £ 3.17.9

---

1) A.Schweizer - "Die neue Goldwährung", Basel, 1929. lp.44.

par 1 unci standartzelta. Tā saucamo fiduciāro banknošu apgrozības (bez seguma) augstāko robežu, kas kopš Peel'a akta bija noteikta uz 19,75 milj.£, 1928.g.2.jūl. paaugstināja uz 260 milj.£ un no 1931.g.1.augusta uz 275 milj.£.

Anglijas mārciņas kursa stabilizēšana uz pirmskara līmeņa zinātniskā literatūrā gandrīz vienprātīgi atzīta par kļūdu. Mārciņas kursa pieaugšanai nesekoja atiecīga dzīves dārdzības samazināšanās, bet lieltirdzniecības cenas stipri slīdēja.¹⁾ Tas nozīmē, ka ražošanas izdevumi nesekoja mārciņas paaugstinātam kursam, un angļu rūpniecība no tā cieta lielus zaudējumus starptautiskā sacensībā. Prof.N.F.Hols aizrāda²⁾, ka mārciņa sterliņu ir turēta par augstu par apm. 10%.

Anglijas valūta līdz 1925.g. zelta standarta akta izvešanai, ieskaitot kara laiku, formāli bija zelta apgrozības valūta, bet faktiski, sākot ar kara laiku, manipulēta zelta kodolvalūta. No 1925.g. līdz 1931.g. 18.septembrim Anglijas valūta pieskaitāma zelta lējumu valūtām (tīra zelta valūta ar apmaiņu lējumos, kā apzīmē E.H.Vogels³⁾).

---

1) Prof.N.F.Hall - "Gründe und Folgen der Abwertung des Englischen Pfundes". "Weltwirtschaftliches Archiv", Janv.1936.lp.3.

2) " " " Turpat.

3) E.H.Vogel - "Nationale Goldkernwährungen und öffentliches Kreditmonopol als Grundlage eines Weltgoldsystems", Berlin, 1933.

Latvijā stabilizēšana sākās 1920.gadā, ko ievadīja ar stingru deflācijas politiku. Kad rubļa kurss sasniedza kursu 256 rb. pret dolāru, tad nolēma rubli šinī līmenī stabilizēt. Tāds kurss bija atbilstošs attiecībai 50 rb. = 1 zelta franks vai 1 rb. = 2 zelta santīmi. Valūtas reformas likumu izdeva 1922.g., par naudas vienību noteicot latu, kas pēc vērtības līdzinājās 50 rubļiem un vienam zelta frankam, vai vienai 3444.daļai ^{kg} tīra zelta. Banknošu seguma noteikumi prasa, lai pirmiem 100 milj.latiem būtu 50%, bet nākamiem 50 milj.latiem - 75% segums zeltā vai zelta devīzēs, bet banknotēm, kas pārsniedz 150 milj.Ls - 100% segums.

Līdz valūtas un zelta tirdzniecības ierobežošanai Latvijas valūta bija zelta kodola valūta un to varēja pieskaitīt tiklab zelta lējumu, kā zelta devīzu valūtai.

Austrijā stabilizēšana sākās 1922.g.¹⁾ ar naudas drukāšanas izbeigšanu un stabilizētās kronas kursa noturēšanu uz vienu 14400.daļu no zelta kronas. Lai izbēgtu neērtībām ar daudzajām nullēm, radīja jaunu naudas vienību, kas saturēja 10.000 kronas un nosauca to par šiliņu. 1923.g.beigās izlaida šiliņa sudraba monetas, kas gan neturējās apgrozībā aiz tā iemesla, ka viņu sudraba vērtība stāvēja tuvu nominālai vērtībai. 1924.g.

---

1) F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa", Stuttgart, 1927., lp.40/41.

decembrī iznāca likums par pāreju uz šiliņu kā oficiālo naudas vienību. 10.000 kronas pārdēvēja par šiliņu, kas līdz ar to bija viena 4723.daļa no kilograma tīra zelta. Austrijas Nacionalbankas statūti paredz zelta segumu 20%, kam binnen 15 Jahren jāpieaug uz 33 1/3 %.

Austrijā līdz valūtas ierobežojumu ieviešanai bija zelta kodola valūta. Tā kā zelta segums pastāv gandrīz pilnīgi no devīzēm (94%), tad šeit ir zelta devīzu valūta kā zelta kodolvalūtas paveids.

Lietuva ieveda 1922.g.1.oktobrī dolāra kodolvalūtu, pielīdzinot jaunradīto naudas vienību - litu-desmitai daļai no Amērikas Savienoto Valšņu dolāra. Līdz ar to lits ir viena 6646.daļa no kilograma tīra zelta. Lietuvas bankas statūti noteic 1/3 seguma zeltā banknotēm, kas var pastāvēt kā no zelta, tā no devīzēm. Banknotes nav apmaināmas pret zelta monetām, bet pret dolāru vai citām stabilām devīzēm.¹⁾

Čehoslovākijā stabilizēšana sākās 1923.gadā ar banknošu apgrozības samazināšanu, kas izsauca parastās deflācijas sekas. Ar Čehoslovākijas bankas nodibināšanu 1925.g. sākās ar likumu regulēta kronas stabilizēšana. Krona bija jāstabilizē uz beidzamo divu gadu kursa līmeņa, paredzot kā zemāko kursu svārstībām 2,96 dol. un kā

---

1) F.Machlup, lp.43.

augstāko - 3,03 dol. Segums banknotēm 20%, kam 15 gadu laikā jāpieaug līdz 35%. Segumā blakus zeltam var ieskaitīt ārzemju monetas, banknotes, devīzes un banku prasības, bet pusei jābūt metāla segumam un no tā 3/4 zeltam.

Machlups neatziest¹⁾ Čehoslovākijas valūtu par tīru zelta kodolvalūtu, jo nepastāv cieta paritāte, bet divi robežu kursi ar diezgan lielu starpību.

Dancigā par valūtas vienību un likumīgo maksāšanas līdzekli ieveda "Dancigas guldeni", kas vērtībā saistīts ar angļu mārciņu pie attiecības 25 D.fl. = 1 £. 1924.g.februārī dibināja Dancigas banku, kam tiesība izlaist banknotes ar segumu 33 1/3, bet ne vairāk, kā 100 D.guldeņus uz katra iedzīvotāja. Pāri par šo normu var izlaist vienīgi zelta sertifikātus ar 100% seguma, par kuriem vēl jāmaksā nodoklis. Banknošu apmaiņa paredzēta angļu mārciņu devīzes, sākot ar 1000 guldeņu summu. Ar šiem likumiem Dancigā ievestā valūta ir zelta devīzu valūta.

Vācijā stabilizēšanu iesāka izlaižot "rentes markas", kuŗu kursu pret papīra markām 1923.g.20.novembrī noteica kā 1 : 1.000.000.000.000, kas pret amerikāņu dolāru deva attiecību 4 : 1. 1924.g.augustā izdeva

---

1) Machlup, lp.45/46.

likumu par jaunas naudas vienības "reichsmarkas" radīšanu, kam tāpat attiecība pret marku 1 : 1 biljonu. Reichsmarka savā vērtībā līdzinājās zelta markai un bija 2790 daļa kilograma zelta. Pēc tam rentes markas apmainīja ar pari pret reichsmarkām. Segums reichsmarkām noteikts 40%, no kā 3/4 jābūt zeltam. Ja segums krit zem 40%, tad no izlaižamām banknotēm jāmaksā nodoklis un jāpaaugstina diskonta mērs. Banknotes apmaināmas, ne mazāk kā 1000 RM. summās pret monetām, zelta lējumiem vai ārzemju maksājumu līdzekļiem. Vācijas reorganizētā valūta bija zelta kodolvalūta.

Somijā markas kursu sāka stabilizēt 1924.g., bet ar likumu tikai 1926.g., kas somu markas kursu noteica atbilstošu 26388. daļai kilograma tīra zelta. Banknotes apmaināmas pret monetām, zelta lējumiem vai ārzemju maksājumu līdzekļiem. Pret 1/3 % nodokli zelts bija brīvi pārkaļams monetās.

Zviedrija ar 1.aprili 1924.g.atgriezās pie zelta valūtas. Zviedrijas banka bija vienīgā emisijas iestāde Eiropā, kam pēc kara bija pienākums apmainīt banknotes pret zelta monetām. Neskatoties uz tāda noteikuma pastāvēšanu, Zviedrijā zelta nauda kā maksāšanas līdzeklis nav apgrozībā.

Ungārijā izveda stabilizāciju attiecībā pret angļu

mārciņu 1924.g., uz kursa 1 £ = 346000 Kr. 1925.g. 12500 Kr. pārdēvēja par pengö kā valūtas vienību, kas atbilst vienai 3794.daļai kilograma tīra zelta. Segumā var ieskaitīt zeltu, ārzemju valūtas un stabīlas devīzes. Segumam jābūt 20%, kas 15 gadu laikā paaugstināms līdz 33 1/3 %, bet nodoklis uz izlaistām banknotēm jāmaksā jau tad, kad segums ir zem 40%.

Šveices franks 1924.g.sasniedza un pat pārsniedza savu zelta paritāti. No tā laika franka kurss turējās savu teorētisko zelta punktu robežās. 1925.g.jūlijā projektēja pāriet uz zelta apgrozības valūtu, mēģinot ievest apgrozībā zelta monetas. Šis mēģinājums tomēr cieta neveiksmi un Šveices valūta palika zelta kodolvalūta.

Holandē inflāciju izbeidza 1924.g., tanī pat laikā izlīdzinot budžetu un samazinot banknošu apgrozību. 1925.g.28.aprīlī izsludināja atgriešanos pie zelta valūtas. Holandes bankai uzlika pienākumu apmainīt banknotes pret zeltu pēc kursa 1 kg.zelta = 1653,44 fl., līdz ar to atceļot zelta izvešanas aizliegumu.

Beļģijā 1926.g.oktobrī izdeva likumus par ārzemju aizņēmumu, stabilizāciju, bankas statūtu grozījumiem un valūtas reformu. Franku stabilizēja uz kursa 1 \$ = 35,96 Frs. Tālāk ar denomināciju radīja jaunu

naudas vienību, pārvēršot 5 stabilizētos frankus par vienu belgu, kuŗas zelta paritāti aprēķināja uz vienu 4780.daļu no kilograma tīra zelta. Grozītie emisijas bankas statūti paredz 40% zelta segumu banknotēm, no kā 30% jātur zeltā.

Kā redzams, visas Eiropas valstis, kas pēc kaŗa ir izvedušas stabilizāciju un atgriezušās pie zelta valūtas, ir pārgājušas uz zelta kodolvalūtu. Šī fakta cēlonis bija pārgrozības valūtu struktūrā, ko radīja pasaules kaŗš, un tās ir apskatītas jau iepriekšējā nodaļā. Galvenie iemesli, kas pēc kaŗa neatļāva atgriezties pie zelta apgrozības valūtas, bet spieda pāriet uz zelta kodolvalūtu, bija: zelta naudas apgrozībai nepietiekošie zelta krājumi, lielais pieprasījums pēc zelta, kas draudēja ātri izsmelt valsts zelta krājumus, iedzīvotāju pieradums pie papīra naudas lietošanas un zelta tezaurēšanas. B.Molls uzskaita¹⁾ zelta kodolvalūtas priekšrocības pret zelta apgrozības valūtu tur, kur šo valūtu ieviešana būtu vienlīdz iespējama:

1.) Neviena zelta apgrozības valūta nav varējusi pārciest kaŗus un krīzes nesatricināta. Gandrīz katra moderna zelta valūta ir izlaidusi arī banknotes, kas bijušas apmaināmas, bet nekad nav bijušas pilnīgi segtas.

---

1) B.Moll - "Die modernen Geldtheorien und Währungs-systeme", zweite Auflage, Stuttgart, 1926. lp.43/44.

Kaŗu, krīŗu un paniku gadījumos ir vajadzējis banknoŗu apmaiņu pret zeltu vai zelta izvedumus pilnīgi pārtraukt, un zelta valūta tādā kārtā ir pārvērtusies par īstu papīra valūtu ar sekojoŗu naudas vērtības kriŗanu. Tā kā kaŗu un tamlīdzīgos gadījumos bez neapmaināmas papīra naudas nevar iztikt, tad labāk ir ievest viņu apgrozībā jau normālos laikos, lai publika pie tās pierod; tad atkritīs panika kaŗa u.c. gadījumos.

2.) Pie zelta kodolvalūtas vienādos apstākļos zelta krājums ir lielāks, nekā tas būtu pie zelta apgrozības valūtas. Jo lielāks ir zelta krājums, jo stiprāka ir imponējoŗā iedarbība uz iekŗzemes un ārzemju naudas turētāju psihi. Liels zelta krājums top tādā kārtā netieŗi par valūtas atbalstu.

3.) Jo lielāks zelta krājums, jo lielākā mērā ir iespējams izvest valūtas politiķu ar zelta sūtījumiem, pie tam neizsmelot zelta krājumu.

4.) Jo lielāks zelta krājums, jo tas mazāk jūtīgs pret pieprasījumu un izvedumiem. Samērā mazais zelta kodols pie zelta apgrozības valūtas rūpīgāk jāsargā pret samazināŗanos, nekā lielākais zelta kodolvalūtas zelta krājums, jo pirmajam ir tuvāk robeŗa, kad tālāks samazinājums ir bīstams. Tas ir svarīgi diskonta politikas izveŗšanai. Pie mazāka zelta kodola diskonta skrū-

ve jāpieskrūvē biežāk un stingrāk, nekā pie lielāka zelta kodola. Tā tad zelta kodolvalūta nodrošina pastāvīgāku un zemāku diskonta mēru.

5.) Dažādas sīkas priekšrocības: kalšanas izdevumu ietaupījums tautsaimniecībā un indivīdiem; ietaupījums uz transporta izdevumiem, zelta zudumu ceļojumos un uz nodilšanu apgrozībā.

Šīs zelta kodolvalūtas priekšrocības Molls uzskaita gadījumam, kad abu veidu, kā zelta apgrozības, tā zelta kodolvalūtas ieviešana ir vienlīdz iespējama. Bet atjaunojot zelta valūtu pēc kara, kā redzējām, bija jāreķinās ar sevišķiem apstākļiem. Ņemot vērā konkrēti pēckara stāvokli, Molls aizrāda¹⁾ uz sevišķiem apstākļiem, kas pamato zelta kodolvalūtas ieviešanu pēc kara:

1.) "zelta kodolvalūta ir iespējama ar mazāk zelta, nekā zelta apgrozības valūta;

2.) ja zelta būtu pietiekoši, tad grūtības zelta apgrozībai var radīt tas apstākļis, ka publika kara laikā ir pieradusi zeltu tezaurēt;

3.) var būt gadījumi, pretēji iepriekš minētajam, kur publika negrib metāla naudu kā neērtu, bet prasa banknotes".

Vienu no beidzamajiem diviem gadījumiem ir tiešam

---

1) Moll - "Die modernen Geldtheorien und Währungssysteme", zweite Auflage, Stuttgart, 1926. lp.42.

piedzīvojusi Šveice, kad tā 1925.g. mēģināja atjaunot zelta apgrozības valūtu.

Apspriežot jautājumu par pāreju uz zelta kodolvalūtu pēc pasaules kara, Machlups izsakās¹⁾: "Jautājums, vai līdzšinējā politika, kas novedusi pie tagad pastāvošām 16 jaunām zelta kodolvalūtām Eiropā, ir bijusi pareiza, visumā jāatbild apstiprinoši. Agrākos laikos pāreju uz zelta valūtu uzskatīja par iespējamu vienīgi tad, ja valstij bija pietiekoši daudz zelta, lai varētu laist apgrozībā zelta monetas un pārejo naudu nodrošināt ar zelta krājumu. Pie zelta kodolvalūtas abi šie priekšnoteikumi atkrit. Zelta kodolvalūtai pietiek ar ārzemju valūtas pirkšanu un pārdošanu pēc cietiem kursiem. Pāreja uz zelta kodolvalūtu tāpēc bija vienīgais pareizais un vienīgi iespējamais ceļš inflācijai padotajām papīra valūtām. 16 Eiropas valstis jau ir šo ceļu gājušas un ar panākumiem ievēdušas zelta kodolvalūtu. Un visas tās valstis, kam nākotnē vajadzēs kārtot valūtas jautājumu, tāpat pāries uz zelta kodolvalūtu".

- o -

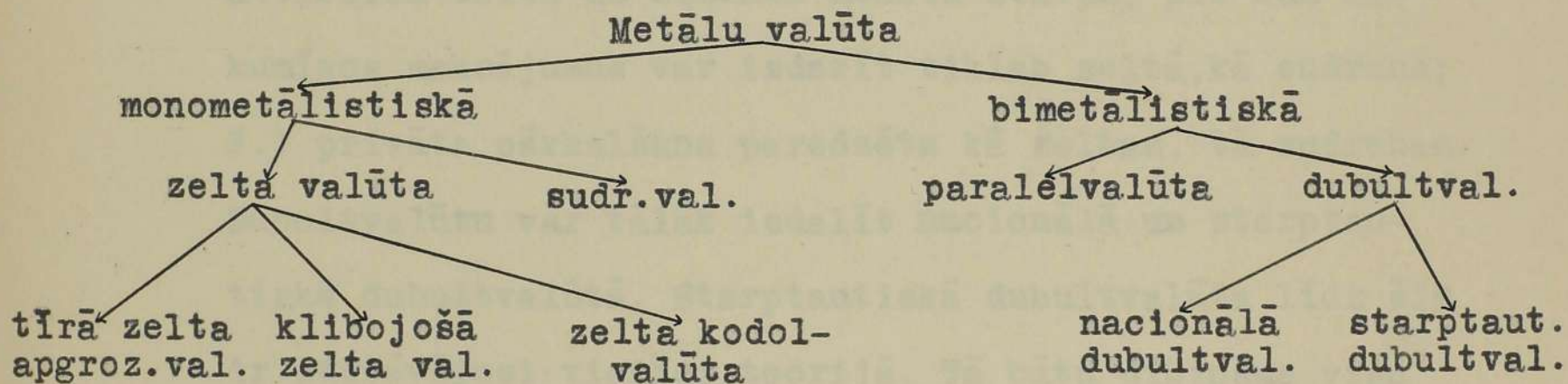
1) F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa", Stuttgart, 1927., lp.26.

III. Zelta valūtas struktūra.

Valūtas, kuŗu pamatā guļ kāds metāls, sauc par metālistiskām vai saistītām metālu valūtām. Pretstats metālistiskām valūtām ir papīra valūta, kuŗā naudas vērtību, resp.pirkšanas spēju noteic nevis kāda metāla zināmas svāra vienības vērtība, bet piespiedu kurss. Papīra valūtai bez tam raksturīgas ir vēl divas pazīmes:

1) tā ir neapmaināma pret metālu un 2) tai nav seguma metālā vai metāla naudā.

Saistīto metāla valūtu iedalīšanai var uzstādīt sekošu šēmu¹⁾:

Saistītās metāla valūtas sadalās monometālistiskās un bimetalistiskās. Monometālistiskās valūtas pamatā ir tikai viens metāls, parasti zelts vai sudrabs. Bimetālistisko valūtu pamatā ir divi metāli, parasti zelts un

---

1) K.Diehl - "Theoretische Nationalökonomie". Trešais izd.: "Die Lehre von der Zirkulation". Jena, 1927., lp.294.

sudrabs. Ja monometālistiskās valūtas pamatā ir zelts, tad tādu valūtu sauc par zelta valūtu; ja pamatā ir sudrabs, tad ir sudraba valūta.

Bimetālistiskā valūta sadalās paralelvalūtā un dubultvalūtā. Paralelvalūtai ir divas raksturīgas pazīmes: 1.) likumīgais maksāšanas līdzeklis ir monetas, izgatavotas no diviem dažādiem metāliem; 2.) šo divu monetu šķiru starpā nepastāv ar likumu noteikta vērtības attiecība, bet viņu savstarpīgais rodās brīvajā apgrozībā. Dubultvalūtas pazīmes ir sekošas: 1.) likumīgais maksāšanas līdzeklis ir pilnvērtīgas zelta un sudraba monetas; 2.) ar likumu ir noteikta vērtības attiecība zelta un sudraba monetu starpā, pie kam likumīgos maksājumus var izdarīt tiklab zeltā, kā sudrabā; 3.) privāta pārkalšana paredzēta kā zeltam, tā sudrabam. Dubultvalūtu var tālāk iedalīt nacionālā un starptautiskā dubultvalūtā. Starptautiskā dubultvalūta līdz šim ir pastāvējusi vienīgi teorijā. Tā būtu dibināma visu pasaules valšņu apvienības ceļā uz dubultvalūtas pamata.

Zelta valūtu var tālāk iedalīt tīrā zelta apgrozības valūtā, klibojošā valūtā un zelta kodolvalūtā. Zelta kodolvalūta var savukārt būt noorganizēta kā zelta lējumu valūta un zelta devīzu valūta.

Zelta valūta, kā redzējām, ir monometālistiska va-

lūta, kuŗas pamatā ir likts zelts. Sīkāk definēt zelta valūtas jēdzienu nebūtu nozīmes, jo šī jēdziena apjoms ir jau pietiekoši ierobežots ar zelta valūtas stāvokļa fiksēšanu augstāk ievietotajā valūtu iedalījuma šēmā. Ko saprast ar apzīmējumu "valūta, kuŗas pamatā likts zelts", to ļoti skaidri pasaka Dr.F.Machlups¹⁾: "Zelta valūtai ir svarīgs vienīgi tas, ka naudas vienībai ir cieta vērtības attiecība ar zeltu un ka šīs vērtības attiecības pastāvība ir kaut kā nodrošināta. Nodrošinājumam nekādā ziņā nav jābūt noteiktam taisni ar likumu, jo nevis likums, bet gan nodrošinājuma faktiskā uzturēšana ir saimnieciski izšķiroša. Saimnieciskā ziņā nav svarīgi, vai valūtas jautājuma kārtošanai spertie soļi būtu kāda likuma realizēšana vai kādu citu motīvu dēļ izvesti. Tāpēc zelta valūta var būt tikpat labi kādas banku prakses rezultāts, kā kāda likuma konsekvence. Tālāk, viņa var balstīties tiklab uz kādas devīzu politikas mēchanismu, kā uz zelta naudas kalšanas vai pārkausēšanas brīvību".

Ciešu vērtības attiecību naudas vienības un zelta starpā parasti noteic ar likumu, bet šīs vērtības attiecības pastāvību var nodrošināt likums, valdības rīkojumi, emisijas iestādes valūtas politika, banku prakse u.c. Zelta valūtā visi šie nodrošināšanas soļi savā pēdējā

---

1) Dr.F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa", Stuttgart, 1927. Izd.F.Enke, lp.6/7.

izpaušmē attiecās uz zeltu un piešķir viņam kā valūtas pamatam zināmu lomu valūtas mēchanisma funkcionēšanā. Pirmā kārtā jāatzīmē zelta loma maksāšanas līdzekļu daudzuma regulēšanā. Kamēr apgrozībā vēl nebija papīra nauda (plašākā nozīmē), tikmēr zelta raža bija vienīgais naudas avots. Tad bez zelta monetām apgrozībā nāca arī papīra nauda un tagadējās zelta valūtās zelta funkcijas attiecās vairāk uz maksāšanas līdzekļu radīšanas kontroli. To panāk pa daļai ar tīri tehnisku noteikumu izdošanu, kas ierobežo tādu maksāšanas līdzekļu izdošanu, kas nav zelta nauda, bet galvenā kārtā panākot ar zelta starpniecību atsevišķo zelta valūtu saistību, kas ved pie paralelisma atsevišķo valšķu naudas radīšanas intensitātes ziņā. Paralelismu izsauc zelta automātiskās kustības. Kādas valsts mazāku novirzīšanos naudas radīšanas ziņā zelts ar savu pārvietošanos izlīdzina pa visām savstarpēji saistītām valstīm; no lielām novirzēm valstis attur draudošais zelta aizplūdums.

Novilkt noteiktas robežas starp zelta valūtas atsevišķiem veidiem ir grūti, pat neiespējami. Praksē sastopamas tik daudz dažādās variācijās organizētas valūtas, ka viņu ietilpināšana kādā no teorētiski pieņemtiem un definētiem sadalījumiem bieži ir neiespējama. Tāpēc jāatšķir zelta valūtas veidu teorētiskais jēdziens no praktiskā jēdziena. Teorētiskajam jēdzienam ir dots saturs,

radot katram zelta valūtas veidam idealtipu. Valūtu idealtipiem ir nozīme vienīgi naudas teorijas jautājumu atrisināšanā, jo praksē var nebūt ne tagadnē, ne pagātnē tādas valūtas, kas pilnīgi atbilstu idealtipam. Lai iedalītu kādu praksē sastopamu valūtu kādā no teorijā pieņemtiem sadalījumiem, nepietiek tikai konstatēt attiecīgās valsts uz valūtas organizāciju attiecinātos likumus, bet jāņem vērā arī tās devīzu politika, banku prakse, u. t. t.

1. Tīrā zelta apgrozības valūta.

Tīrās zelta apgrozības valūtas idealtipa saturs ir sekošs¹⁾. Likumīgais maksāšanas līdzeklis ir tikai zelta monetas ar noteiktu svaru un zelta saturu. Zelts un tikai zelts ir brīvi pārkaļams monetās. Centrālajai naudas iestādei ir katrā laikā jāpērk zelts par likumīgi noteiktu cenu. Pastāv zelta ieviešanas un izvešanas brīvība. Banknotēm, resp. papīra naudai (plaš. nozīmē) ir noteikts segums, pēc iespējas 100% apmērā. Sudraba monetas ir palīga nauda un apmaiņas ziņā pret zeltu pielīdzināma banknotēm.

---

1) Bruno Moll - "Die modernen Geldtheorien und Währungssysteme", Stuttgart, 1926. lp.27.

Valūta, kas atbilstu pieminētajam idealtipam, praksē nekur nav pastāvējusi. Vācijā pirms kara valsts banknotēm bija $33 \frac{1}{3} \%$ segums, citās valstīs tikpat vai 40% segums; Anglijā $18 \frac{1}{2}$ milj.mārc. sterliņu bija pilnīgi bez seguma. Tāpat Anglijā un Vācijā likumīgais maksāšanas līdzeklis blakus zelta monētām bija segtās banknotes. Bet lielākā daļa šādu novirzījumu no idealtipa neapgāza šo valūtu galvenās īpašības, proti, ka visi maksājumi savā beidzamā izpausmē attiecās uz zeltu, ka zelta iepirkumi un apmaiņa automātiski regulēja banknošu daudzumu un ka pēdējais mainījās atkarībā no zelta seguma, pret kuŗu tam bija noteikta zināma attiecība.

2. Klibojošā valūta.

Klibojošā valūta dibinas uz sekošiem noteikumiem:

- 1.) likumīgais maksāšanas līdzeklis ir zelta monetas;
- 2.) blakus zelta naudai apgrozībā ir ierobežotā vairumā sudraba nauda, kas arī ir likumīgais maksāšanas līdzeklis. Sudraba monetām ar likumu noteikta vērtības attiecība pret zelta monetām, un tās lieto iekšzemes apgrozībā;

3.) maksājumiem uz ārzemēm izlieto vienīgi zelta naudu;

4.) neierobežota privātā pārkalšana paredzēta vienīgi zeltam, ne sudrabam.

Klibojošā valūta pa lielākai daļai ir pastāvējusi valstīs, kas pāriet no sudraba valūtas uz zelta valūtu. Pie šādas pārejas klibojošā valūta bija izdevīga tāpēc, ka apgrozībā atradās daudz sudraba naudas, kuŗu, sudraba krītošo cenu dēļ, nebija izdevīgi pārdot pret zelta naudu. Tipisks klibojošās valūtas piemērs ir Vācijas valūta laikā no 1873. - 1908.gadam.

3. Zelta kodolvalūta.

Zelta kodolvalūtas pazīmes ir sekošas¹⁾. Likumīgais maksāšanas līdzeklis ir zelta nauda un banknotes, vai valsts kases zīmes. Zelta nauda ir brīvi pārkalama; centrālajai naudas iestādei ir pienākums uzpirkt piedāvāto zeltu par valsts noteiktu cenu; valstij ir zelta fonds. Valsts izdod noteikumus par banknošu segumu. Banknošu apmaiņa pret zeltu iekšzemē nav paredzēta vai ir atcelta. Iekšzemē apgrozās papīra vai sudraba nauda,

---

1) B.Moll - "Die modernen Geldtheorien und Währungssysteme", Stuttgart, 1926., lp.27.

vai abas. Tradicionāla ir norēķināšanās zeltā satiksmē ar ārzemēm. Pie zelta devīzu valūtas paveida, zelta devīzu valūtas, norēķināšanās ar ārzemēm gan nenotiek zeltā, bet zelta devīzēs, un naudas kursu regulē centrālā naudas iestāde ar devīzu uzpirkšanu un pārdošanu.

K.Dīls atzīmē¹⁾ trīs zelta kodolvalūtas īpatnības:

- 1.) likumīgā valūtas sistēma ir zelta valūta;
- 2.) maksājumi zelta naudā notiek tikai starptautiskā satiksmē, un tam nolūkam centrālā bankā atrodās lielākas zelta rezerves;
- 3.) iekšzemē maksājumiem lieto ne zelta naudu, bet neapmaināmas banknotes.

Zelta kodolvalūta var būt organizēta kā zelta lējumu valūta (gold bullion standard, Goldbarrensystem) un kā zelta devīzu valūta (gold exchange standard, Golddevisenwährung).

Zelta lējumu valūta parasti ir organizēta ar dažiem novirzieniem no augstāk uzskaitītājām zelta kodolvalūtas pazīmēm. Šeit banknošu apmaiņa ir paredzēta, gan tikai sākot ar noteiktu minimālu summu, pie tam ne pret zelta monetām, bet pret zelta stieņiem. Ar to ir panākts, ka apgrozībā nav zelta monētu. Pie zelta lējumu valūtas naudu nodrošinošais zelts atrodas iekšzemē, tomēr ne ap-

---

1) K.Diehl - "Theoretische Nationalökonomie". Dritter Band: Die Lehre von der Zirkulation. Jena, 1927., lp.297.

grozībā, bet emisijas iestādes īpašumā.

Pie zelta devīzu valūtas naudu nodrošinošais zelts neatrodas iekšzemē, bet ārzemēs, pie kam valstij pieder tikai prasības uz šo ārzemēs atrodošos zeltu. Pielietošanas ziņā zelta devīzu valūta ir jaunāks veidojums par zelta lējumu valūtu, tāpat kā pēdējā ir jaunāka par zelta apgrozības valūtu. Zelta devīzu valūta ir izaugusi no zelta lējumu valūtas caur atziņu, ka prasības uz ārzemēs atrodošos zeltu ir tikpat vērtīgs naudas nodrošinājums, kā iekšzemē gulošais zelts. Pieņemot, ka zelta rezervi skar tikai starptautiskie maksājumi, t.i., tikai maksāšanas līdzekļi, ko ārzemnieki uzrāda apmaiņai pret zeltu, ir gluži logiski un praktiski turēt zelta rezervi ārzemēs, lai prasību uzrādītājs saņemtu ekvivalento zelta daudzumu uz vietas. Bet tā kā ārzemju eksportieri pa lielāku daļu pieprasa ekvivalentu nevis zeltā, bet savā valūtā, tad nebūt nav vajadzīgs turēt ārzemēs zeltu. Ārzemēs guloša zelta krājuma vietā, emisijas iestāde tura prasības uz ārzemēm, kam ir milzīgas priekšrocības, salīdzinot ar zeltu ārzemēs. Atvietojojot zelta krājumu ārzemēs ar prasībām pret ārzemēm, naudas zīmju apmaiņa neiznāk vis dārga operācija, bet izdevīgs veikāls, jo devīzu fonds, vienkārt, nes rentes un, otrkārt, ar dažādu cenu noteikšanu pērkamām un pārdodamām devīzēm var

iegūt papildu ienākumu.

Arī maksāšanas līdzekļu daudzuma regulēšana un valūtas saistīšana pie starptautiskiem kursiem panākama bez zelta rezerves. Zelta rezervi tādā gadījumā atvieto emisijas iestādes devīzu portfelis. Valūtas saistīšanu pie ārzemju kursiem pie zelta devīzu valūtas panāk ar devīzu pirkšanu un pārdošanu par noteiktu cenu. Ciešā sakarā ar ārzemju kursu regulēšanu zelta devīzu valūtā stāv maksāšanas līdzekļu daudzuma normēšana. Abus šos uzdevumus veic ar vienu un to pašu paņēmieni - devīzu pirkšanu un pārdošanu. Šī paņēmiena pielietošanu apzīmē par "devīzu politiku". Bet tā kā lietojot terminu "devīzu politika" parasti saprot šī paņēmiena vienu uzdevumu, proti, devīzu tirgus regulēšanu, tad Dr.F.Machlups šim pašam paņēmienam dod apzīmējumu "apmaiņas princips" lai ar to uzsvērtu šī paņēmiena otru mērķi - regulēt maksāšanas līdzekļu daudzumu. Ar apmaiņas principa pielietošanu jaunu maksāšanas līdzekļu laišana apgrozībā notiek tad, kad centrālā naudas iestāde pērk devīzes, jo pārdevējs saņem tai vietā iekšzemes naudu. Maksāšanas līdzekļu apgrozības samazināšana notiek tad, kad centrālā naudas iestāde pārdod devīzes, pie kam par ārzemju maksāšanas līdzekļiem saņemtās iekšzemes naudas zīmes paliek centrālā naudas iestādē.

Maksāšanas līdzekļu daudzumu valstī vēl var regulēt ar kredīta principu. Pēc šī principa jaunu maksāšanas līdzekļu radīšana pamatojās uz kredīta piešķiršanu iekšējā tirgū pret zināmiem nodrošinājumiem. Parastākais nodrošinājums ir vekseli. Vekseļu diskontēšana ir jaunu maksāšanas līdzekļu laišana apgrozībā. Vekseļu iekasēšana ir maksāšanas līdzekļu izņemšana no apgrozības. Kredīta piešķiršanas intensitāti regulē centrālā naudas iestāde ar savu diskonta politiku; tās pienākums ir rūpēties, lai ar pārmērīgu kredītu piešķiršanu neradītu šķēršļus uz apmaiņas principa dibinātiem devīzu darījumiem pēc cieta kursa.

Valsts izdevumu segšanai nepieciešamos maksāšanas līdzekļus var sagādāt arī ar naudas zīmju izlaišanu apgrozībā. Tādā ceļā apmierinot valsts vajadzības, gan ļoti retos gadījumos ir iespējams atgriezties pie agrākā stāvokļa ar maksāšanas līdzekļu ievilkšanu atpakaļ.

Blakus šiem trim maksāšanas līdzekļu radīšanas veidiem jāmin arī ceturtais: no zelta ražas izrietošā naudas radīšana. Apmaiņas princips ved pie maksāšanas līdzekļu daudzuma izlīdzināšanās un sadala zelta valūtas valšķu maksāšanas līdzekļu pieaugumu uz visām zelta valūtā ietilpstošām zelta devīzu valūtas valstīm.

Tāpat kā tīrā zelta apgrozības valūtā, arī zelta kodolvalūtā zeltam ir apgrozības līdzekļu daudzuma

regulētāja nozīme. Šo savu lomu zelts izpilda tiklab zelta lējumu valūtā, kā zelta devīzu valūtā. Zelta devīzu valūtā to panāk ar papīra naudas apmaiņas fondu, izņemot no apgrozības apmaiņai uzrādīto naudu un laižot to atkal apgrozībā tikai pēc attiecīgam zelta daudzumam atbilstoša ārzemju valūtas ieplūduma. Zelta kodolvalūtas sistēmā saistīto valšķu valūtu funkcionēšana, kā izteicās Dr.F.Machlups¹⁾, atgādina savienotu trauku sistēmu. Sistēmā apvienoto valšķu starpā pastāvīgi ir tendence uz izlīdzināšanos un atsevišķo parādību sadalīšanos uz visām sistēmā apvienotām valstīm. Šī tendence balstās uz starptautisko cenu sakarību, kas savukārt izriet no preču ražošanas un patēriņa apstākļiem un brīvās sacensības. Visas pārmaiņas un kustības, kas norisinās atsevišķās tautsaimniecībās, sadalās uz sistēmā apvienotām tautsaimniecībām un tādā kārtā savā iedarbībā vājinās. Vienalga, vai pārmaiņu ierosinājums nāk no preču vai no naudas puses, cenu līmeņa kustības ietekmē starptautiskās preču kustības, kas parādās atsevišķo valšķu naudas apgrozījuma kustībās, kuŗas atkal tiecās pēc izlīdzināšanās.

- 0 -

---

1) Dr.F.Machlup - 1p.9.

IV. Zelta valūtas funkcionēšana.

Zelta valūta, kā to redzējam, ir virsjēdziens dažādām naudas sistēmām, kas balstītas uz zelta kā vērtību mērauklas. Šinī ziņā zelta valūtas jēdziens ir identisks ar zelta standarta jēdzienu. Tādēļ varētu teikt, ka zelta standarts ir virsjēdziens dažādiem viņa veidojumiem: zelta naudas apgrozības standartam (gold specie standard), zelta lējumu standartam (gold bullion standard), zelta devīzu standartam (gold exchange standard) un šo veidu kombinējumiem.

Zelta standarta definīcija zinātniskā literatūrā nav sastopama. Noskaidrojot zelta standarta jēdzienu, parasti apmierinās ar tā mērķu fiksēšanu. Zinātniskā literatūrā, runājot par zelta standarta jēdzienu, to apzīmē kā naudas politikas un kredīta politikas sistēmu, kuras galvenais mērķis ir dažādo valšņu naudas vienību noturēšana paritātē un stabīlu cenu uzturēšana. Šādā nozīmē saprastam zelta standartam, kas savu pilnīgo izveidojumu sasniedza pagājušā gadu simtenī, pamatā bija zināmi, lai arī ne precīzi definēti, noteikumi.

1.) Valsts (parasti centrālās bankas) pieņem zeltu neierobežotos vairumos par noteiktu, negrozīgu cenu pārkalšanai naudā;

2.) zelta nauda apgrozas kā likumīgs maksāšanas līdzeklis;

3.) neierobežots zelta imports un eksports, un

4.) valsts (centrālā banka) izsniedz uz pieprasījumu zeltu pret banknotēm.

Lai zelta standards varētu funkcionēt, šiem pamata noteikumiem jābūt spēkā visās zelta standarta organizācijā iesaistītajās valstīs. Tas tomēr nenozīmē, ka zelta valūtas struktūrai būtu jābūt visās valstīs vienādi. Pirms kara zelta standards funkcionēja bez kavekļiem, neskatoties uz to, ka atsevišķo valšņu zelta valūtas struktūra uzrādīja dažādību kā attiecībā uz izlaižamo banknošu vairuma fiksēšanu, tā arī attiecībā uz banknošu nodrošinājumā ieskaitāmo vērtību veidiem.

Tā piemēram, emitējamo banknošu vairuma noteikšanas ziņā bija 3 sistēmas, pie kādām pieturējās dažādās valstīs:

1.) zināms daudzums banknošu izlaižams pilnīgi bez seguma, pārējām banknotēm segums 100% apmērā. Pie šīs sistēmas pieturējās Anglija (nesegto banknošu summa £. 19,75 milj.);

2.) ar likumu noteikta maksimālā izlaižamo banknošu summa. Šo ceļu gāja Francija;

3.) segumam zeltā jā sastāda zināms procents no izlaisto banknošu summas. Šī sistēma bija Vācijā un dažās citās valstīs.

Vēl lielāka dažādība valdīja attiecībā uz zelta re-

zervju sastāvu. Tā Itālijā, Somijā, Beļģijā un Bulgārijā centrālās bankas varēja zelta rezervēs ieskaitīt neierobežotā vairumā ārzemju banknotes, prasības uz ārzemju bankām un ārzemju tratas. Grieķijā, Zviedrijā un Portugālē centrālās bankas varēja blakus zeltam rezervē ieskaitīt tikai prasības pret ārzemju bankām. Dānijā, Norvēģijā un Spānijā zelta rezervē blakus metāliskam zeltam, varēja ietilpt ierobežotā daudzumā prasības pret ārzemju bankām, ārzemju banknotes un tratas. Citās valstīs zelta rezerves sastādīja zelts un jau minētās citas vērtības dažādās modifikācijās.

Liela dažādība banknošu seguma sastāva ziņā nekādā veidā neizpaudās pie banknošu apmaiņas, jo visās valstīs pastāvēja ciešs noteikums, ka banknotes ir apmaināmas tikai pret zelta monetām, un ne ārzemju valūtu, pat ne zelta lējumiem, kaut arī tie būtu banknošu seguma rezervju sastāvdaļas. Tādā kārtā augstāk minētās zelta valūtas struktūras dažādības nestāvēja pretrunā ar zelta valūtas pamata noteikumiem. (Izņēmums bija Austro-Ungārija, kur apgrozībā bija neapmaināma papīra nauda.)

1. Pirmskaņa zelta standarta izveidošanās cēloņi.

Pirms kaņa zelta valūta bija izveidojusies lēnā attīstības ceļā; valstis tai pieslējās pakāpeniski viena pēc otras, jo apstākļi bija labvēlīgi zelta valūtu ievēšanai un zelta valūta bija kā katras atsevišķas valsts, tā valšķu kopības interesēs. Valšķu pieslēšanās zelta standartam nozīmēja izvēli starp zelta valūtu, sudraba valūtu, klibojošo valūtu, dubultvalūtu un paralelvalūtu. Izšķiršanās par labu zelta valūtai nebija gadījums, bet valdošo apstākļu un pasaules saimniecības struktūras sekas. Prof. J. H. Jones atzīmē¹⁾ piecus apstākļus, kas bija labvēlīgi zelta standarta ievēšanai un kas veicināja tā izplatīšanos.

"Pirmkārt, rūpniecības iekārta bija piemērota zelta standarta funkcionēšanai. Normālais cenu, izmaksu un darba alģu līmenis bija atbilstošs naudas kursam ārzemju valūtā un līdz ar to starptautiskam cenu līmenim. Valūtas, attiecībā uz cenām un citu zemju valūtām, nebija ne par augstu, ne par zemu novērtētas. Pārmaiņas tirdzniecības rosībā bija lēnas un ilgstošas; tās bija sekas ražošanas izmaksu attiecību pārgrozībām vai pārmaiņām muitas likmēs. Svārstības attiecībās starp zelta krājumiem un pasaules pieprasījuma pēc zelta izsauca pārmaiņas starptautiskā cenu līmenī, bet tās bija pārāk

---

1) The Economic Journal, December 1933. The Gold Standard - prof. J. H. Jones, 563/564. lp.

lēnas, lai atsevišķo valšņu algu un ražošanas izmaksu līmenis nespētu tām sekot. Šinī sakarībā ir svarīgi atzīmēt, ka zeltam bija dota pilnīga kustības brīvība no vienas valsts otrā un ka zelta kustības ierosinātāji bija vienīgi ekonomiskie apstākļi".

"Otrkārt, cilvēki savus ietaupījumus ieguldīja gara termiņa vērtspapīros. Samērā maza daļa katru gadu papildināja īsa termiņa kapitāla fondu, kas finansēja tirdzniecību. Bet kapitāla pievienošanu īsa termiņa kapitālu fondam noteica drīzāk pieprasījums pēc tā un gara termiņa ieguldījumu ienesīgums, nekā kapitāla īpašnieka vēlēšanās vai nevēlēšanās ieguldīt".

"Treškārt, pasaules kreditorvalšņu, kā Anglijas, Francijas un Vācijas gara termiņa ieguldījumi bija apmēru ziņā samērīgi ar rūpniecības iekārtu kā kreditoru, tā debitoru valstīs".

"Ceturtkārt, lai gan vairums valšņu bija pieslēkušās lielākā vai mazākā mērā protekcionismam, muitas tarifus neizlietoja kā līdzekli pārejošu starptautisko maksājumu grūtību novēršanai depresiju periodos. Protekcionisms kā valdošā sistēma arī neradīja šaubas par tā aizvietošanu ar citu sistēmu, tādēļ starptautiskā tirdzniecība bija piemērojusies apstākļiem, un protekcionisms šī iemesla dēļ arī nevarēja stipri kaitēt zelta standarta funkcionēšanai".

"Beidzot, pasaules kredīta sistēma bija ne tikai labi nostādīta, bet arī tā organizēta, ka zelta standarts varēja netraucēti darboties. Anglijas banka darbojās nevien kā Lielbritānijas centrālā naudas iestāde, bet arī itkā starptautisku norēķinu banka. Vajadzības gadījumos viņai bija iespējams pārvietot svešu zemju kapitālus uz vietām, kur tie bija vajadzīgi un izlietot tos lietderīgi saskaņā ar vajadzību. Viena no raksturīgākām priekškaŗa kredīta sistēmas operācijām bija tā, ka Anglijas banka, kādas valsts finansiēlu grūtību gadījumā, uzņēmas mobilizēt pasaules kapitālu rezerves un pārsviest tās uz attiecīgo valsti briesmu novēršanai. Kredīta vai likvidā kapitāla iespaids tādā kārtā bija izlīdzinošs un ne pastāvošo līdzsvaru traucējošs. Ja kādā valstī bija nepieciešams tieši zelts, kāds stāvoklis bija Amērikas Savienotās Valstīs 1907.g.krīzes laikā, tad šo valsti arī ar zeltu apgādāja; ja kādai valstij bija vajadzīgs īstermiņa aizdevums, tad to apgādāja bez liekas zelta pārvietošanas. Kā kredīta, tā zelta kustību iespaids uz pasaules saimniecības līdzsvaru bija izlīdzinošs, un ne traucējošs. Anglijas banka, attiecībā uz funkcijām, kurās tā uzstājās kā starptautisku norēķinu banka, ieņēma neitrālu stāvokli un uzskatīja valūtas stabilitātes problēmu kā problēmu ar starptautisku

nozīmi. Šo savu lomu Anglija nebija uzņēmusies aiz altruistiskiem motīviem, nedz vienīgi pasaules saimniecības stabilitātes un progresa interesēs. Anglijas saimniecības struktūra un stāvoklis, kādu tā ieņēma kā lielākā kreditorvalsts un pasaules finanšu centrs, darīja viņas individuālās intereses identiskas ar visas pasaules interesēm".

Šāda pirmskaņa pasaules saimniecības struktūra bija labvēlīga zelta standartam, ko bija nodibinājuši atsevišķo valšņu likumi, un kuņa funkcionēšanu darīja iespējamu centrālo banku statūtu noteikumi. Pasaules saimniecības struktūras elementi, vienlīdzība dažādo valšņu saimniecības un valutāro lietu likumdošanā, līdzība centrālo banku statūtu noteikumos un saskaņotība ekonomiskā politikā bija pamats zelta standarta sekmīgai funkcionēšanai, kuņas rezultāti izpaudās stabilās cenās starptautiskā mērogā un valūtu kursu noturēšanā paritātē. Tas nozīmē, ka zelta standarta funkcionēšana tiešām deva rezultātus, kas atbilst automātiskās funkcionēšanas teorijas atziņām.

2. Zelta standarta automātiskā funkcionēšana.

Zelta standarta funkciju mērķis, kā augstāk minēts, ir stabīlu cenu uzturēšana un dažādo naudas vienību noturēšana paritātē. Pie zelta standarta preču un pakalpojumu cenu kustības un valūtu kursu svārstības stāv savstarpējā atkarībā ar zelta starpvalstiskām kustībām. Cenu līmeņa un zelta kustību savstarpējā atkarība vislabāk ir saprotama, aprakstot naudas kvantitātes teoriju. Saskaņā ar šo teoriju tās vienkāršākā formā vispārīgais cenu līmenis zināmā momentā ir atkarīgs no ražošanas procesā un apgrozībā esošo preču daudzuma attiecības pret apgrozībā esošo naudas daudzumu. Kopējais preču daudzums pēc kvantitātes teorijas arvien ir vērts taisnīti daudz, cik liela ir apgrozībā esošās naudas kopējā vērtība. Tādā kārtā, ja naudas daudzums top palielināts bez attiecīga pavairojuma preču pusē, tad preces ir vērts naudā vairāk, citiem vārdiem, cenas ceļās. Ja, turpretī, naudas daudzums samazinās bez attiecīgas samazināšanās preču pusē, tad kopējais preču daudzums ir vērts mazāk, citiem vārdiem - cenas krīt. Naudas jēdziens, lai to pielietotu šim likumam, jāiztulko plaši, ieslēdzot tanī visus regulāros maksāšanas līdzekļus, tas ir, ne tik vien monētas un banknotes, bet arī kredīta līdzekļus - ar čekiem izlietos banku depozītus. Cenu

līmeņa svārstības pēc naudas kvantitātes teorijas tā tad izsauc attiecību pārmaiņa starp apgrozībā esošās naudas vairumu un kopējo preču vairumu. Praksē pārmaiņas kopējā preču vairumā notiek nepārtraukti gan ražošanas un patēriņa, gan importa un eksporta veidā un citādi. Tāpat apgrozībā esošās naudas vairums mainās nepārtraukti no norēķiniem ar ārzemēm, kredīta paplašināšanas vai sašaurināšanas u. t. t. Protams, vispārīgo cenu līmeni valstī var grozīt tikai ievērojamākas un ilgstošas pārmaiņas preču un naudas vairuma attiecībā. Te jāatzīmē, ka pārmaiņas minētā attiecībā imports un eksports ienes divkāršā veidā: imports palielina preču daudzumu un reizē samazina naudas daudzumu, kāmēr eksports palielina naudas daudzumu un reizē samazina preču daudzumu.

Pirms kara maksājumus, blakus metāliskai zelta naudai, varēja izdarīt arī banknotēs un čekos. Proporcija, kādā šos dažādos maksājumu līdzekļu veidus izlietoja, dažādās valstīs uzrādīja lielu atšķirību, bet gandrīz visās valstīs izlaižamo banknošu daudzums bija tieši vai netieši atkarīgs no banknošu izlaidējas iestādes zelta rezervēm. Tāpat depozītu bankām bija noteikta zināma attiecība, kādā tās varēja laist apgrozībā kredīta līdzekļus atkarībā no viņu skaidras naudas rezervēm,

saprotot ar skaidru naudu zeltu, banknotes un depozītus centrālā bankā. Tādos apstākļos, ja kādā valstī ieveda zeltu, daļa no šī zelta varēja ieiet tieši apgrozībā, daļa depozītu banku rezervēs un daļa centrālās bankas rezervēs. Iespāids, kādu valstī ieplūdušais zelts atstāj uz naudas apgrozību, atkarājās galvenā kārtā no tā, kādos apmēros viņš novietojās pa uzskaitītiem iespējamām veidiem. Ja viss importētais zelts ieietu tieši apgrozībā, tad naudas cirkulācija palielinātos par ievestā zelta daudzumu un ne vairāk. Ja, turpretīm, ievestais zelts ieietu tieši centrālās bankas rezervēs, kam tiesība izlaist banknotes līdz trīs reizes vairāk par savām zelta rezervēm un depozītu bankas, izlietojot banknotes kā skaidras naudas rezerves, praktizētu turēt naudas rezerves, teiksim, 15 % apmērā pret savu aizdevumu summu, tad maksimālais teorētiskais pirkšanas spēju pieaugums būtu ļoti liels, jo maksājumu līdzekļu pieaugums apgrozībā palielinātos $3 \times 6 \frac{2}{3}$, t.i. 20 kārtīga ievestā zelta daudzuma apmērā. Praksē pirkšanas spēju pieaugums šos teorētiski maksimālos apmērus nevarētu sasniegt, jo, pirmkārt, centrālās bankas arvien mēdz turēt rezervē vairāk par likuma noteikto minimumu, un ne katru reizi centrālās bankas uz ieplūdušā zelta pamata laiž apgrozībā bank-

notes; otrkārt, depozītu bankas tik ilgi, kā mēr zelta moneta bija galvenais likumīgais maksāšanas līdzeklis, bija spiestas turēt daļu savas skaidras naudas rezerves monetās; treškārt, iedzīvotāji, palielinoties kopējam naudas daudzumam, turētu vairāk naudas mājā, kaut arī ne proporcionāli kopējā naudas daudzuma pieaugumam.

Ja pieņemam, ka kāda valsts A lielā mērā pastiprina eksportu, kas stipri pārsniedz tās importu, tad starpībai būtu jāienāk valstī zeltā. Šis zelts ieietu naudas cirkulācijā un radītu stāvokli, kas apzīmējams kā eksportējošās zemes iedzīvotāju ienākumu pieaugums. Ienākumu pieaugums nozīmē iedzīvotāju pirktspēju palielināšanos, kas izpaužas pastiprinātā pieprasījumā pēc precēm. Rezultāts būtu cenu līmeņa paaugstināšanās eksportējošā zemē. Šim apstāklim, pieņemot, ka cenu līmenis pārējās valstīs palicis iepriekšējais, nepieciešami jāizrāda divejādas sekas: eksporta sašaurināšanās un importa palielināšanās, jo mūsu pieņemtā eksporta valsts būtu kļuvusi izdevīga vieta preču pārdošanai un neizdevīga vieta preču iepirkšanai. Importa palielināšanās un eksporta sašaurināšanās process turpinātos ne tikai līdz stāvoklim, kad valstī A imports un eksports līdzsvarotos, bet arī pāri šim punktam, jo iedzi-

votāju paaugstinātās pirktspējas vēl nebūtu izsmeltas un cenu līmenis nebūtu paspējis izsekot beidzamajām pārmaiņām preču un naudas vairuma attiecībās. Importa palielināšanās un eksporta samazināšanās pāri līdzsvara stāvoklim radītu sākuma stāvokli valsts A preču un naudas vairuma attiecībās un šī procesa ilgstoša turpināšanās izsauktu sekas, pretējas pirmajai attīstībai: importa pārsvars būtu jāsedz ar zelta izvedumiem, kas samazinātu apgrozībā esošās naudas daudzumu. Reizē ar to būtu palielinājies preču vairums un līdz ar to mainījusies preču un naudas daudzuma attiecība tādā virzienā, kam jāseko cenu līmeņa pazemināšanai. Importa pārsvars turpinātos tik ilgi, kāmēr cenu līmenis valstī A nokristu līdz starptautiskajam cenu līmenim. Tā kā cenu līmenis valstī nemainās reizē ar preču un naudas vairuma attiecības kustībām, bet pēdējām seko ar lielāku vai mazāku starplaiku, tad tanī momentā, kad cenu līmenis valstī A būtu līdzīgs ar starptautisko cenu līmeni, attiecība starp preču un naudas vairumu būs izveidojusies tāda, kas spiež cenām valstī A krist vēl zemāk par starptautisko cenu līmeni. Valsts A tādā gadījumā pārvērsās par izdevīgu vietu preču pirkšanai un neizdevīgu vietu preču pārdošanai. Tas izpaužas parādībā, ka imports mazinās, bet eksports sāk augt.

Sekas ir apgrozībā esošā naudas daudzuma pieaugšana un preču vairuma samazināšanās. Valsts A ir nonākusi atpakaļ pie sākuma stāvokļa un aprakstītai parādību virknei jāsāk risināties no jauna.

Aprakstītā veidā zelta standarta funkcionēšana norisinātos pilnīgi automātiski, ja centrālo banku rokās nebūtu līdzeklis naudas daudzuma mākslīgai palielināšanai un sašaurināšanai. Šis līdzeklis ir procentu mērs, kuŗa grozīšana ietekmē apgrozībā esošo kredīta līdzekļu vairumu. Kad centrālā banka paceļ procentu mēru, kredīts sadārdzinas, pieprasījums pēc tā mazinās un kredīta apmēri valstī sašaurinās, spiežot preču cenas augstāk aprakstītā veidā uz leju. Ja centrālā banka pazemina procentu mēru, kredīts top lētāks, pieprasījums pēc tā aug un piešķirto kredīta līdzekļu vairums valstī paplašinas. Kredīta ekspansija palielina iedzīvotāju pirktspējas, kam seko cenu līmeņa paaugstināšanās. Reizē ar šo procentu mēra paaugstināšana vai pazemināšana atstāj uz preču cenām lielākā vai mazākā mērā arī pretēju iespaidu. Kredīts, ko saņem rūpniecība, palielina ražojumu produkciju, kam jāseko, ņemot vērā piedāvājuma-pieprasījuma likumu, preču cenu krišanai. Otrādi, pie kredīta sadārdzināšanas, daļu kredīta zaudē arī rūpniecība; tas izsauc ražošanas sašaurināšanos, samazina preču piedāvājumu un cenām jāceļās. Šis, pretējais kredīta iespaids tomēr nav tik spēcīgs,

kā pirmais un kredīta iespaids uz cenām parasti izpaužas tā, ka kredīta ekspansija izsauc cenu celšanos un kredīta sašaurināšana - cenu krišanu.

Procentu mēra iespaids uz cenu līmeni iet caur kredīta līdzekļiem, ko centrālās bankas piešķir depozītu bankām vai tieši kredīta izlietotājiem un kas sastāda lielu daļu no apgrozībā esošiem maksājumu līdzekļiem jeb naudas plašākā nozīmē. Depozītu bankas ir aprobežotas kredīta līdzekļu radīšanā ar faktu, ka tām jātura rezervē skaidra nauda 10 - 15 % apmērā no noguldījumu kopsummas - lai droši varētu apmierināt ikkatru pieprasījumu pēc noguldījumiem. Šīs rezerves depozītu bankas tura pa daļai banknošu veidā savā kasē, pa daļai kā depozītus centrālā bankā. Centrālā banka strādā uz to pašu principu pamata, kā depozītu bankas. Viņa izlie-to no bankām pieņemtus depozītus kā pamatu kredīta līdzekļu radīšanai depozītu banku vajadzībām. Vienīgā starpība starp šo operāciju un depozītu banku operācijām ir tā, ka centrālā banka savas rezerves tura zeltā vai ārzemju valūtā, un ka viņas rezerves ir daudz lielākas, salīdzinot ar depozītu banku rezervēm. Tas tādēļ, ka pie zelta standarta centrālā banka ar likumu ir piespiesta izsniegt zeltu apmaiņā pret jebkuru daudzumu savu banknošu. Tādā kārtā centrālā banka nes dubultu atbildību: viņai jābūt spējīgai, no vienas puses, dot uz

pieprasījumu banknotes uz pieņemto depozītu pamata, un, no otras puses, apmainīt uz pieprasījumu šīs banknotes pret zeltu. Tādēļ centrālās bankas pirms kara mēdza turēt kā rezervi zeltu 30 - 40 % apmērā pret šīm abām atbildības summām. Naudas daudzumu (plašākā nozīmē) centrālās bankas tā tad regulē sekošā veidā: paplašinot vai sašaurinot kredīta apmērus centrālajai bankai ir iespējams paplašināt vai sašaurināt depozītu banku rezerves un tādā kārtā piespiest vai ierosināt viņas paplašināt vai sašaurināt kredīta apmērus, ko viņas piešķir saviem klientiem. Galvenais instruments, kas atrodas centrālās bankas rokās kredīta paplašināšanai vai sašaurināšanai ir procentu mērs - cena, par kādu centrālā banka piešķir kredītu.

Ar procentu mēra paaugstināšanu vai pazemināšanu tā tad centrālām bankām ir dota iespēja regulēt cenu līmeni, jo procentu mēra paaugstināšana sašaurina kredīta līdzekļu vairumu, kas dod cenu līmenim slidošu tendenci, un procentu mēra pazemināšana pavairo kredīta līdzekļus apgrozībā, dodot cenu līmenim tendenci augt. Bet centrālā banka savai rīcībai, kuņas nolūks ir uzturēt stabīlas cenas, pieskaņojot tās starptautiskajam cenu līmenim, nevar ņemt par pieturas punktu iekšzemes cenas, jo, pirmkārt, statistika vēl arvien nav tik precīzi nostādīta, ka tā varētu dot ikvienā momentā pareizu

ainu par cenu līmeni valstī un, otrkārt un galvenām kārtām, cenu līmenis nemainās līdz ar stāvokli importā - eksportā, resp. maksājumu bilancē, bet šīm pārmaiņām seko. Centrālā banka šinī ziņā var rīkoties tikai vadošties no precīziem datiem, kas atspoguļo maksājumu bilances stāvokli. Maksājumu līdzekļu vairumu valstī ietekmē maksājumu bilance, nevis vienīgi tirdzniecības bilance, kas sastāda tikai maksājumu bilances daļu, kaut arī galveno. Precīzākus datus, no kuriem centrālā banka var vadīties grozot procentu mēru nolūkā stabilizēt cenas, dod zelta kustības, resp. ārzemju valūtu kursi. Ja piemēram, cenu līmenis kādā valstī A ceļās nepamattas kredīta ekspansijas dēļ, kāmēr citās valstīs tas paliek līdzšinējais, tad valsts A kļūtu izdevīga vieta preču pārdošanai un neizdevīga vieta preču pirkšanai. Valsts A eksports samazinātos, kāmēr imports pieaugtu. Pēc zināma laika spriža valsts A būtu parādā vairāk valstīm B, C un D, nekā šīs valstis parādā valstij A. Pieprasījums pēc valšņu B, C un D valūtas izrakstītām tratām pārsniegtu pieprasījumu pēc valsts A tratām, kam sekas būtu tās, ka zināmas summas samaksai būtu jādod vairāk valsts A valūtas vienības, nekā aprēķinot pēc zelta paritātes. Valsts A valūta tā tad būtu nokritusi zem paritātes un šis process varētu turpināties, bet ne bezgalīgi. Drīz būtu sasniegts punkts, kad ir izdevīgāk

iepirkt zeltu par cenu, atbilstošu zelta paritātei, nosūtīt to uz valsti B, C vai D un pārdot to pret šīs valsts valūtā rakstītu tratu. Kad šāds stāvoklis būtu sasniegts, valsts A importieri pirktu zeltu no bankām un sūtītu to uz ārzemēm, valsts A centrālās bankas zelta rezerves samazinātos un viņa beidzot paceltu procenta mēru lai pazeminātu cenas un tādā veidā atgūtu līdzsvara stāvokli maksājumu bilancē.

Isumā saņemot, zelta standarta funkcionēšana norisinās sekoši: (kautkāda valstī) cenas ceļās pāri starptautiskajam cenu līmenim - imports palielinās, eksports samazinās - valūtas kurss krīt - valūtas kurss sasniedz zemāko zelta punktu - valūtas kurss krīt zem zemākā zelta punkta - zelts izplūst no valsts - centrālā banka paceļ procenta mēru - kredīts sašaurinās - cenas krīt - cenas krīt zem starptautiskā cenu līmeņa - imports samazinās, eksports pieaug - valūtas kurss ceļās - valūtas kurss ceļās līdz augstākam zelta punktam un pārsniedz to - zelts ieplūst valstī - centrālā banka pazemina procentu mēru - kredīts paplašinās - cenas ceļās. Šinī momentā viens notikumu cikls ir izbeidzies un sākas jauns tāds pats cikls. No šī apraksta redzams, kādā veidā zelta standarta funkcionēšana panāk savus uzdevumus: cenu līmeņa pieskaņošanu starptautiskajam cenu līmenim un valūtas kursu noturēšanu paritātē.

Valūtas kursu noturēšana paritātē pie zelta standarta iekārtas notiek galvenā kārtā naudas arbitražas ceļā. Naudas arbitražas iespējamības priekšnoteikums ir daļa no zelta standarta priekšnoteikumiem: brīva zelta ievešana un izvešana un neierobežota ārzemju maksājumu līdzekļu tirdzniecība. Naudas arbitražā izlīdzina valūtu kursus visās zelta standarta valstīs. - Valsts maksājumu bilance sastādās no maksājumu bilancēm ar ikvienu citu valsti, kas figurē tās maksājumu bilancē. Šīs atsevišķās sastāvdaļas bilances būs gan aktīvas, gan pasīvas, bet saskaitītas kopā dos valsts kopējo maksājumu bilanci ar tās kredīta vai debeta atlikumu. Ja nebūtu iespējama naudas arbitražā, tad saskaņā ar piedāvājuma un pieprasījuma likumu valsts, piem., A, valūtas kurss būtu zem paritātes attiecībā pret to valšķu valūtām, ar kurām valstij A ir pasīva maksājumu bilance un virs paritātes attiecībā pret to valšķu valūtām, ar kurām valstij A ir aktīva maksājumu bilance. Tikai pret to valšķu valūtām A valūtas kursi stāvētu uz paritātes, ar kurām valstij A ir līdzsvarota maksājumu bilance. Tāds stāvoklis rada rentablu un izdevīgu brīvā kapitāla ieguldīšanas veidu bankām un privātiem kapitālistiem, un šo iespēju izmantošana tuvina visus valsts A valūtas kursus tam līmenim, kāds atbilst valsts A kopējai maksājumu bilancei. Normālos laikos arī visas arbitražas iespējamī-

bas top izmantotas un valūtas kursu dažādības gandrīz pilnīgi izlīdzinātas tādā veidā, ka katras valsts valūtas kurss ieņem to stāvokli, kāds atbilst valsts kopējai maksāšanas bilancei.

Aprakstītā zelta standarta automātiskā funkcionēšana bija vadošo tendenču abstrakts, teorētisks apskats. Praksē, kā jau minēts, zelta standarta vēsture nav piedzīvojusi momenta, kad visās valstīs, kas pieskaitījās sevi kā piederošas zelta standarta organizācijai, būtu bijuši pilnīgi vienādi zelta standarta funkcionēšanai nepieciešamie struktūras elementi un pilnīga vienlīdzība monetārā un kredīta politikā. Dažādās valstīs ir pieturējušās pat pie ļoti dažādām kredīta politikām un tāpat arvien ir bijušas valstīs, kas nav uzņēmušās pilnos apmēros tos pienākumus un saistības, kas izriet no starptautiskas monetāras sistēmas. Tādēļ augstāk aprakstītās zelta standarta automātiskās funkcionēšanas atsevišķās parādības, kā piem., zelta ieplūšana valstī, neizrādīja visās valstīs pilnīgi līdzīgas sekas. Zelta ieplūšanas sekas lielā mērā atkarājas no tā, cik daudz importētā zelta ieiet tieši naudas apgrozībā, cik centrālo un depozītu banku rezervēs, kas savukārt atkarājas no likuma vai ieraduma, kas noteic skaidras naudas rezervju attiecību pret saistībām depozītu bankās, no likuma, kas noteic naudas izdevējas iestādes rezervju

sistēmu un beidzot, no centrālās bankas izvedamās kredīta ekspansijas vai sašaurināšanas politikas likuma nosprausto robežu rāmjos. Tāpat naudas vai banku kredīta pavairošanās iespāids uz cenām atkarājās no kredīta izlietošanas veidiem.

Jau no šiem piemēriem vien var taisīt slēdzienu, ka zelta standarta funkcionēšana pirms kara nevarēja būt pilnīgi automātiska. Tikai pie pilnīgas vienlīdzības visu valšķu tajos struktūras elementos, kam iespāids uz zelta standarta funkcionēšanu, varētu runāt par pilnīgi automātisku funkcionēšanu, bet tāds stāvoklis ir tikai iedomājams, praksē tāds nav bijis un nevar būt. Pirmskara zelta standarta funkcionēšanu būtu pareizi apzīmēt par pusautomātisku, jo, kā jau minēts, saimnieciskā līdzsvara regulēšanā ņēma dalību arī valsts vara un centrālās bankas. Tā, piemēram, cenu līmenim vajadzētu pilnīgi automātiski stabilizēties caur zelta starpvalstiskām kustībām, kas izsauktas no pieprasījuma un piedāvājuma attiecībām starptautiskā tirgū. Bet centrālās bankas ar procentu mēra grozīšanu radīja mākslīgi zelta kustības un līdz ar to iespāidoja cenu līmeni valstī. Valstī ieplūdušā zelta iespāidu uz cenām regulēja likums par centrālās bankas zelta rezervēm un pat depozītu banku prakse attiecībā uz skaidras naudas rezervēm. Centrālās bankas pirms kara vadījās procentu mēra grozīšanā pa lie-

lākai daļai no pārmaiņām zelta rezervēs. Kad zelta rezerves no ievedumiem samazinājās par zināmu daudzumu vai par zināmu procentu attiecībā pret banknotēm, procenta mēru pacēla; kad zelta rezerves pārsniedza zināmu punktu, procentu mēru pazemināja. Bet šī tendence automātiski grozīt procentu mēru atkarībā no zelta kustībām, nebija absolūta, nedz visās valstīs atzīta. Pat lielākā daļa valšķu centās aizkavēt zelta izvešanu arī tad, kad iznāca lētāk eksportēt zeltu nekā pirkt ārzemju valūtu. Dažas centrālās bankas regulēja zelta kustības pat ar tādiem līdzekļiem kā tiesību rezervēšanu izsniegt pret apmaiņai pienestām banknotēm zelta vietā sudrabu¹⁾. Citas centrālās bankas turēja tik lielas zelta rezerves, ka varēja panest ievērojamus zelta zaudējumus, pirms radās nepieciešamība grozīt procentu mēru. Šādā gadījumā zelta kustību iespaids ir stipri vienpusīgs.

Kaut arī pirmskaņa apstākļi visā pilnībā nesakrita ar zelta standarta automātiskās funkcionēšanas priekšnoteikumiem, tomēr funkcionēšana, kaut pusautomātiska, bija iespējama un tās mērķi lielā mērā sasniegti. Starp zelta kustībām un cenu līmeni pastāvēja savstarpēja atkarība: zelta kustību virzienu noteica cenu līmeņa pārmaiņas un otrādi - zelta kustības noteica cenu līmeni

---

1) League of Nations - Report of the Gold Delegation of the Financial Committee. Geneva, 1932., lp.12.

zināmā apgabalā. Kāmēr šāda atkarība pastāv, zelta kustības no vienas zemes uz otru izlīdzināja lielākas starpības cenu līmeņos dažādās valstīs. Izlīdzināšana bija tik pilnīga, ka varēja runāt par pasaules cenu līmeni, kā atsevišķo valšķu vidēju cenu līmeņu reprezentantu, jo zelta kustības saslēdza atsevišķo valšķu cenas vienā sistēmā¹⁾. Zelta standarta funkcionēšanu un tās mērķu sasniegšanu vispārīgi, bet it sevišķi savstarpējas atkarības uzturēšanu starp zelta kustībām un cenu līmeni sekmēja pirmskaŗa valšķu relatīvā brīvtirdzniecības politika. Zeltam atļāva viŗa tiešā iespada ceļā un netiešā iespada ceļā caur procenta mēru, darboties kā jebkuŗa starptautiska saimniecības līdzsvara traucējuma izlīdzinātājam.

3. Pēckarā pārmaiņas zelta standardā.

Pasaules karš nesa sev līdzī tās pašas ekonomiskās parādības, kas sekojušas jebkuŗam karām. Zelta standartu atcēla gandrīz visas valstīs, un valūtas atradās valdību rokās viŗu neizsmelamo vajadzību apmierināšanai. Neizbēgamai karā laika inflācijai sekoja pēckarā uzplaukums, kuŗa laikā inflācijas process sasniedza savu tāļāko izveidojumu. Uzplaukuma periodam sekoja depresija un krīto-

---

1) The Funktioning of the Gold Standard. Dr. Felix Mlinarski. League of Nations, Geneva 1931., lp.17.

šās cenas bija pārbaudījums katras valsts ekonomiskai politikai, kas līdz ar to atklāja cik lielā mērā katras valsts saimniecība bija novājināta kara laikā. Tad valstis uzsāka savu valūtu stabilizēšanu, liekot pamatā atkal zeltu. 1928.g., kad Francija kā beidzamā ievērojamākā valsts nobeidza savas valūtas stabilizāciju, visās valstīs bija atjaunota zelta valūta, kas tomēr lielā mērā atšķīrās no pirmskara zelta apgrozības valūtas. Valšķu saimniecību struktūras un it sevišķi valūtu struktūras elementi kara laikā bija tik lielā mērā pārveidoti, ka pēc kara apstākļos nemaz nebija iespējams atjaunot zelta standartu pēc pirmskara parauga un gaidīt no viņa vairāk vai mazāk automātisku funkcionēšanu. Pēckara struktūras pārmaiņu ir daudz un tās ir dziļas, katra no tām nesot sev līdz sekas, kas rada jaunus apstākļus, kuriem jāpiemērojās atjaunojot valūtas stabilitāti vai radot jaunu valūtu.

Viena no svarīgākām struktūras pārmaiņām ir tehniskais progress banku darbībā. Šis, no pirmā acu uzmetiena ne sevišķi svarīgais, struktūras elements ir izsaucis sekas, kas skar zelta standartu pašos pamatos. Banku tehnikas progress izteicas depozītu pievilkšanas jauninājumos, šo depozītu rentablas ieguldīšanas metodēs kā iekš- tā ārzemēs. Bezdrāts telefons, telegrāfs, lidmašīnas kā zelta transporta līdzeklis ir izgudrojumi,

zem kuŗu iespaيدا kapitāls ir izslīdējis no centrālo banku uzraudzības. Kapitāli tagad ir tik viegli un ātri pārvietojami no vienas vietas uz otru, ka centrālo banku diskonta politika ir tapusi arvien komplicētāka un grūtāk izvedama, bet tanī pašā laikā centrālās bankas attālinātas no pasīvās zelta kustību registrētāju lomas, kādu tām piešķīra 19.g. simteņa automātiskās funkcionēšanas zinātne. Techniskā progresa izsaukto pārmaiņu svarīgākās sekas ir zelta kustību un cenu līmeņa pārmaiņu savstarpējās atkarības ievērojama vājināšanās. Saskaņā ar zelta standarta automātisko funkcionēšanu, zelta izplūdums sadārdzina kredītu, kam seko kredītu apmēru sašaurināšanās un cenu līmenim attiecīgi jāpazeminās. Tam seko zelta ieplūdums, kas ilgst tikmēr, kā mēr kredīta cena top lētāka, tā apmēri pieaug un izsauc no jauna zelta aizplūšanu. Citiem vārdiem, zelta ieplūšanu un izplūšanu regulē pārmaiņas cenu līmenī, izsauktas no stāvokļa kredīta cenā un apmēros. Ja notiek lielāks zelta izplūdums, tad zelta ieplūšana var notikt tikai pēc cenu līmeņa pazemināšanās, jo tikai pēdējais var radīt apstākļus zelta kustību pārmaiņai.

Zelta kustību un cenu līmeņa pārmaiņu nenovērsamā atkarība bija pamats, uz kuŗu balstījās automātiskās funkcionēšanas zinātne un tieši šinī punktā automātiskās funkcionēšanas zinātnes pamatus satricināja pēckara ka-

pitāla uzkrāšanas progress un modernizācija banku darbības teknikā. Pieņemsim, ka pirmskaņa zelta standards funkcionēja pilnīgi automātiski un starp zelta kustībām un cenu līmeņa pārmaiņām notika savstarpēja regulēšanās. Pēc kara, pie jaunajiem apstākļiem, ko radīja banku darbības uzlabotā tehnika, tāda automātiska savstarpēja atkarība starp zelta kustībām un cenu līmeņa pārmaiņām nav iespējama. Pēc kara zelta ieplūdums vai izplūšana no valsts, izsaucot kredīta cenas paaugstināšanu vai pazemināšanu, rada tik strauju un ievērojamu likvido kapitālu pārsviešanos pasaules naudas tirgū, ka zelta kustību virzienam ir jāmainās pirms ir iespējama jebkāda pārmaiņa cenu līmenī.¹⁾

Zelta kustību un cenu līmeņa pārmaiņu savstarpējā atkarība tā tad ir kļuvusi vājāka. Klasiskais spriedums, ka zelta eksports nozīmē cenu krišanu, ir kļuvis par anachronismu. Pēc kara, pietiek tikai mainīt kredīta cenu, lai tam sekotu netikai zelta ieplūduma apstāšanās, bet arī pārmaiņa zelta plūduma virzienā. Lielāka īstermiņa ārzemju kapitāla straujš ieplūdums uzlabo valsts valūtas kursu ātrāk nekā pirms kara un zelta eksports arbitrāžas nolūkos pa lielākai daļai ir kļuvis neienesīgs. Zelta kustību virziens, virziena maiņas un plūdu-

---

1) Dr. Felix Mlinarski - "The Functioning of Gold Standard". League of Nations, Geneva, 1931., lp.16.

ma apstāšanās pēc kara notiek neatkarīgi no cenu līmeņa, jo laiks, kuŗā dabū darboties procentu mēra pārmaiņas, ir par īsu, lai iespaidotu cenu līmeni.

Tā kā zelta kustības vairāk nenovelk robežas, kuŗās varētu svārstīties cenu līmenis, tad cenu līmeņa regulēšana ar zelta kustībām ir kļuvusi nesalīdzināmi grūtāka. Zelta kustības, kredīta cena un daudzums un cenu līmenis ir zaudējuši savu agrāko savstarpējo atkarību.

Zelta kustību un cenu līmeņa savstarpējās atkarības vājināšanās ir cēlonis tam, ka uz cenu līmeni lielāku iespaidu sāk atstāt nemonetari faktori. Lai mazinātu šo faktoru iespaidu, centrālām bankām jāizved noteiktāka un ilgstošāka rīcība procentu mēra iespaida palielināšanai. Šādas rīcības panākumi arī arvien vairāk atkarājas no sadarbības ar citu valšķu centrālām bankām.

Pēc pasaules kara ir grūti runāt arī par pasaules cenu līmeni, kas kā Dr. Felix Mlinarski izteicas, ir kļuvis vairāk par statistisku fikciju, nekā pirmskara. Tam cēlonis ir valšķu aiziešana no brīvtirdzniecības politikas un piesliešanās protekcionismam. Pat Anglijā, klasiskajā brīvtirdzniecības zemē, pieaug protekcionisma aizstāvju skaits. Ziemeļamerikas Savienotām Valstīm visā pēckara laikā miltu tarifi ir bijuši augstāki nekā jebkuŗai citai lielai valstij. Miltas vaļņu dēļ, ko

cenu kontrolēšanai ir izlietojušas kā līdzekli gandrīz visas valstis, cenu līmenim atsevišķās valstīs ir vairāk vietējs raksturs - tas ir neatkarīgāks no cenām citās valstīs un savukārt tam mazāks iespaids uz citu valšņu cenām.

Nupat aprakstītās parādības ir sekas tam jaunam pasaules saimniecības struktūras elementam, ko apzīmējam kā progresējušo banku darbības tehniku. Bet pēckara saimniecisko notikumu norisē un to apstākļu izveidojumā, kas skar zelta standartu, lielu lomu spēlē vēl viens pasaules saimniecības struktūras elements. Tas ir pārveidotā centrālo banku likumdošana un centrālo banku prakse, speciāli attiecībā uz emitējamo banknošu nodrošināšanu un apmaiņu.

Pirms kara centrālo banku statūti noteica, ka pret apmaiņai pienestām banknotēm jāizsniedz to nominālvērtībā zelta monetas. Kaut arī pirms kara ne reti pret banknotēm izsniedza ārzemju valūtu, tad tas pa lielākai daļai varēja notikt tikai uz klienta vēlēšanos vai ar viņa piekrišanu. Bankas nevarēja no savas puses izšķirt jautājumu, vai pret banknotēm izsniedzamas zelta monetas vai ārzemju valūta. Centrālās bankas izlaisto banknošu nodrošināšanai turēja rezervi zeltā un lielākā vai mazākā mērā ārzemju valūtā. 1913.gada beigās visu centrālo ban-

ku ārzemju valūtas rezerves sasniedza apm.350 miljonus dolāru.¹⁾

Pēc kara stāvoklis šinī ziņā ir stipri grozījies. Vispirms jāatzīmē, ka centrālo banku likumdošanā nav vairs agrākās saskaņotības. Zelta apgrozības valūtas vietā tagad spēkā ir vairākas sistēmas, starp kurām dominējošo vietu ieņem zelta devīzu standards.

Zelta devīzu standarta svarīgākā pazīme ir tā, ka naudas pamata rezervēs ir ieskaitītas arī devīzes un naudas apmaiņai izsniedz ne zeltu, bet devīzes. Šī sistēma pamatojās uz atzinuma, ka devīzes, kā rezervju sastāvdaļa un naudas izlaišanas pamats, ir tikpat drošas kā zelts. Šādu sistēmu gan pielietoja arī pirms kara, tomēr lielākā mērā tā attīstījās tikai pēc kara laikā. Tā 1913.gada beigās pamata rezervēs ieskaitīto devīžu kopsumma bija 350 milj.dolāru, bet 1929.g.beigās šis skaitlis bija pieaudzis uz 2 miljardi dolāru, t.i., pieaudzis apmērām seškārtīgi, salīdzinot ar pirmskara laiku.

Zelta devīzu standarta attīstība ir atstājusi lielākā vai mazākā mērā vājinošu iespaidu uz savstarpējo atkarību starp zelta kustībām un cenu līmeni. Šādas parādības cēlonis ir centrālo banku pēc kara laikā praktizētais paņēmieni turēt pamata rezervēs ieskaitīto ārzem-

---

1) Dr.Felix Mlinarski - "The Funktioning of Gold Standard", lp.18.

ju valūtu īstermiņa kapitāla veidā un aizdot to ārzemju depozītu bankām. Šāda operācija ienes rentes, ko pieskaita pamata rezervēm. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc ārzemju valūtas daļa kopējā rezervē palielinās ātrāk, nekā zelts, kas rentes nenes. Ja pieņemam, ka ārzemju valūta ienes rentes 3 % gadā no ārzemju valūtas rezervju kopējās summas - 2 miljardi dolāru, tad mākslīgi radītais ārzemju valūtas pieaugums iztaisa apmēram 60 miljonu dolāru gadā, kas līdzinās apm. 30% no naudas vajadzībām izlietotās viena gada zelta ražas daļas.¹⁾

Depozītu bankas, izlietojot ārzemju centrālo banku kredītus, zināmā mērā atbrīvojās no vietējo centrālo banku iespaida. Kad beidzamā paceļ procentu mēru, depozītu bankām paliek iespēja saņemt aizdevumus no ārzemju centrālām bankām. Aizdevumu saņemšanu depozītu bankas var stipri veicināt paceļot procentu mēru. Tādā gadījumā noguldījumi no ārzemju centrālām bankām ienāk lielos daudzumos, samazinot attiecīgi vietējās centrālās bankas restrikcijas politiku. Dr.F.Mlinarskis atzīmē klasisku piemēru Amērikas Savienotās Valstīs 1928.g.otrā pusē, kad, pēc procentu mēra pacelšanas, sešu mēnešu laikā ārzemju centrālo banku nopirkto banku akceptu kopsumma pieauga par 200 milj.dolāru. Ja centrālā banka pazemina procentu mēru, tad noguldī-

---

1) Dr.Felix Mlinarski - "The Funktioning of the Gold Standard", lp.18.

jumi atstāj centrālo banku un uzmeklē tirgu, kur ieguldījums ir rentablāks. Procentu mēra pazemināšana izsauc ātru un lielu depozītu aizplūdumu. Šī parādība bija spilgti novērojama Anglijā, kad Anglijas Banka mēģināja pazemināt procentu mēru zem Amērikas Federālo Rezervju banku likmes.

Centrālo banku izvestās kredīta operācijas ārzemju tirgos ir arī iemesls tam, ka kapitālu pārvietojumiem no vienas valsts uz otru ārzemju valūtas veidā nav tādas pašas sekas kā starptautiskām zelta kustībām. Ja kādā valstī zelts izplūst no centrālās bankas, tad tajā valstī naudas cirkulācija samazinās par to pašu vai lielāku daudzumu. Tanī pašā laikā valstī, uz kuru zelts aizplūda, naudas apgrozība attiecīgi pieauga. Tādā kārtā zelta starptautiskās kustības izsauc abpusējas sekas: vienā valstī tās samazina naudas apgrozību un citās to palielina.

Ne tādas sekas izrāda ārzemju valūtas kustības, kas ieskaitīta pamata rezervē kā līdzīga zeltam.

Ārzemju valūta reprezentē tiesību saņemt zeltu. Ārzemju valūtu nevar fiziski eksportēt kā zeltu. Šai lielī starpībai atbilst tas fakts, ka ārzemju valūtas kustības nav nekas cits, kā tiesība uz zelta pārvešanu no viena bankas rēķina uz citu. Ja kādas valsts, piem., Anglijas importieris maksā par ievestām precēm ar čeku, rakstītu savas valsts valūtā un šo čeku nopērk ārzemju centrālā

banka, tad attiecīgā summa angļu mārciņās top pārvesta no importiera rēķina uz ārzemju centrālās bankas rēķinu. No šāda pārveduma naudas apgrozība Anglijā nesašaurinās, bet valstī, kuŗas centrālā banka to nopirka un pievienoja rezervēm, uz kuŗu pamata papildināja banknošu izlaidumu, naudas apgrozība palielinās. Tāds stāvoklis, bez šaubām, rodās tikai tad, kad importieris maksā savas valsts valūtā.

Ja centrālā banka tura rezerves īstermiņa aizdevuma veidā ārzemes depozītu bankā un pārdod savas prasības uz šo banku tirgotājam, kam attiecīgā zemē jānomaksā parāds, tad valstī, kuŗas centrālā banka prasību pārdod, jāsamazinās naudas apgrozībai, bet valstī, kuŗā atrodās depozītu banka, pārvedums nekādas pārmaiņas naudas apgrozībā neierosina. Vienīgā pārmaiņa notiks depozītu bankas rēķinos, kur ārzemju depozitora vietā stāsies iekšzemes depozitors. Šis valsts centrālajai bankai par pārvedumu neienāktu nekādas ziņas un tai nebūtu arī nekādu līdzekļu kā iegūt informāciju, kas varētu būt svarīgas viņas politikas vadībai. Ja, turpretī, rezerve būtu turēta ārzemju centrālā bankā, tad prasības pārdošanas rezultāts izteiktos kā šīs centrālās bankas ārzemju parāda pārvēršanās vietējā noguldījumā, kam varētu sekot kredīta ekspansija. Šinī gadījumā centrālajai

bankai, kuŗā rezerve tika turēta, vismaz būtu zināmi notikumi, no kuŗiem tā varētu vadīties savā politikā.

Pārveduma sekas ir vēl citādas, ja pārvedums top izdarīts uz kādu trešo valsti, ne to, kur rezerve ir ieguldīta. Tādā gadījumā, ja abas, pārveduma rīkojumu dodošā un pārveduma saņēmēja, valstis tura rezerves ieguldītas vienā citā valstī, un pārvedums top izdarīts tikai attiecīgās bankas šo valšķu rēķinos, sekas uz naudas apgrozību ir abpusīgas minētās valstīs, bet nav nekādu seku depozītus glabājošā valstī. Ja pārvedumu izved pārvēršot prasību zeltā un eksportējot to uz pārvedumu saņēmēju valsti, tad pārvedums izrāda sekas uz visu triju attiecīgo valšķu naudas apgrozību, pie tam šīs sekas var nesaskanēt, pat var būt pretējas tām parādībām, kādām vajadzētu izrietēt no šo valšķu maksājumu bilancēm.

Ja centrālās bankas, kas pērk devīzes, lai ieskaitītu tās savās pamata rezervēs, koncentrētu ārzemēs glabājamās rezerves vienīgi ārzemju centrālās bankās, tad ārzemju valūtas kustības vairāk līdzinātos zelta kustībām attiecībā uz sekām, kādas atstāj zelta kustības uz naudas apgrozību. Bet tagadējā centrālo banku prakse, pielietojot zelta devīzu standartu tādā veidā, ka pamata rezervēs ieskaitāmo ārzemju valūtu tās iegulda ārzemju kredīta operācijās, netikai padara ārzemju centrālo banku diskonta politiku nenoteiktāku, bet arī ietekmē ārzemju

valūtas starptautisko kustību sekas, kas ir kļuvušas, pretēji zelta kustību sekām, vienpusīgas attiecībā uz korespondējošo valšņu naudas apgrozību.

Tādā kārtā zelta devīzu standarta izplatīšanās ir padarījusi komplicētāku starptautiski funkcionējošo saimnieciskā līdzsvara mēchanismu. Ja pirms kara zelta starptautiskās kustības izrādīja abpusējas sekas attiecīgās valstīs, izlīdzinot cenu līmeņus un regulējot valūtu kursus, tad pie tagadējās zelta devīzu standarta iekārtas, ārzemju valūtas kā zelta substitūta, starptautiskās kustības izrāda sekas pa lielākai daļai tikai vienā no dalībniecēm - valstīm un dabīgi nevar izpildīt saimnieciskā līdzsvara uzturēšanas funkcijas.

Ļoti svarīgas pārmaiņas zelta standarta uzbūvē un funkcionēšanā pēc kara ienesa tas apstākļi, ka pa kara laiku zelta nauda bija izzudusi no apgrozības un pēc kara tās apgrozību neatjaunoja. Monetārais zelts lielā daļā ir koncentrējies centrālo banku velvēs kā nodrošinājums banknotēm. Šo apstākļu sekas ir tās, ka zelta kustību iespaids uz naudas apgrozību stipri pieaug. Katrs zelta krājumu pieaugums vai samazinājums centrālās bankas rezervēs tagad attiecas uz valsts naudas un kredīta sistēmas pamatu un tādēļ spēj izrādīt maksimālo iespaidu uz naudas apgrozību. Piem., pie likuma noteikuma, ka zelta rezervei jābūt vismaz trešdaļai no izlaisto

banknošu kopsummas, katrs zelta rezervju pieaugums spēj dot līdz 3 reizes lielāku banknošu daudzumu apgrozībai, kāmēr katrs emisijas bankas rezerves samazinājums var izsaukt 3 reizes lielāku banknošu summas izņemšanu no apgrozības. Tanī pašā laikā ir pieaugusi centrālo banku vara par naudas apgrozību, jo tās vairs nav padotas riskam, ka naudas apgrozība varētu uzsūkt viņas zelta rezervi, kaut arī pēc kara centrālās bankas panikas laikos ir zaudējušas daudz zelta, kas aizgājis iedzīvotāju ietaupījumu glabāšanai mājās.

Metāliskā zelta kā rezerves aizvietošana ar ārzemju valūtu gan pati par sevi nozīmē zelta ietaupījumu, tomēr zelta devīzu standards prasa arī lielākas zelta rezerves, kas var jūtami zelta ietaupījumu samazināt, atkarībā no katras atsevišķās centrālās bankas uzbūves. Kā zināms, pēc kara daudz vairāk valšķu savā likumdošanā attiecībā uz banknošu nodrošināšanu pievienojās zināma procenta rezervju sistēmai. Minimālais rezerves procents pie tam daudz gadījumos ir pacelts un bez tam dažos gadījumos tas nav vis nostādīts atkarībā no izlaisto banknošu summas, bet no banknošu summas plus īstermiņa parādiem. Darbojoties šādos apstākļos, centrālās bankas dabīgi cenšas uzturēt pastāvīgi zināmu zelta rezervi virs likumīgā procenta, lai būtu drošība zelta pastiprinātas izplūšanas gadījumos. Bez tādas papildu

rezerves pie straujas zelta izplūšanas nodrošinājuma procentu varētu krist zem likuma noteiktā minimuma, kam neizbēgami būtu jāseko banknošu apgrozības samazināšanai par vairākkārtīgu rezerves iztrūkuma summu, kas būtu jāpanāk ar bankas kredīta restrikciju. Tādēļ centrālās bankas, kušu darbība ir regulēta ar tādu likumu, cenšas turēt ievērojami lielākas rezerves, nekā likuma noteikto minimumu, kas jau pats par sevi ir daudz gadījumos paugstināts. Pieaugot banku skaitam, kas padotas minimālās rezerves likumam, sakarā ar augstāk teikto, stipri pieaug pieprasījums pēc zelta.

Pēckara likumdošanas pārmaiņas tā tad, no vienas puses, radīja ekonomiju zelta izlietošanā, no otras puses atkal palielināja pieprasījumu pēc tā. Centrālo banku spēks ir palielinājies ar zelta izzušanu no apgrozības, bet pamazinājies sakarā ar šo banku praksi turēt rezerves īstermiņa aizdevumu veidā ārzemju depozītu bankās. Tās centrālās bankas, kas pieturās pie zelta devīzu standarta, koncentrē savas ārzemju valūtas rezerves tā saucamos zelta centros, galvenā kārtā Londonā, Ņujorkā un tagad arī Parīzē. Ja zelta koncentrācija notiktu šo zelta centru centrālās bankās intereses nenesošu depozītu veidā, tad stāvoklis būtu pietiekoši skaidrs depozītus pieņemošām centrālām bankām, jo tās zinātu par kādu summu ārzemju bankām ikkurā brīdī pieder tiesības saņemt zeltu. Tāda

skaidrība lielā mērā atvieglotu depozītu glabātājām centrālām bankām stāvokli, sevišķi attiecībā uz viņu pašu diskonta politikas veidošanu. Bet tā kā patiesībā ārzemju valūtas rezerves nav viskoncentrētas centrālās bankās, bet depozītu bankās, tad stāvoklis zelta centru centrālām bankām nekad nav pietiekoši skaidrs. Lai nodrošinātos pret pārsteigumiem gadījumā, ja ārzemju centrālās bankas piepēši uzteiktu kredītus depozītu bankām un iemainītu ārzemju valūtu zeltā izvešanai uz savām valstīm, zelta centru centrālās bankas cenšas pieturēties pie zelta krāšanas politikas, ar nolūku uzkrāt tik lielas zelta rezerves, lai varētu apmierināt ikkuņu pieprasījumu. Tādā veidā ir izskaidrojamas ārkārtīgi lielās zelta rezerves Amerikas Savienoto Valšņu federālās bankās un Francijas bankā. Citādā stāvoklī ir nonākusi Anglijas banka, kas, nepiekopjot tādā mērā zelta uzkrāšanas politiku, ir bijusi piespiesta pastāvīgi izvest kredīta restrikcijas politiku kā pretsoli lieliem zelta izvedumiem no kontinenta centrālo banku puses. Laikā no 1925.g. pavasara līdz 1928.g.beigām kopējais Anglijas bankas piešķirto kredītu daudzums bija samazinājies par 36 %.¹⁾

Pēckara zelta standarta funkcionēšanu apgrūtināja vēl viens apstāklis, kas izauga no valūtas kursu stabi-

---

1) Dr.F.Mlinarski - "The Funktioning of the Gold Standard", lp.21.

lizēšanas Anglijā un Francijā. Atgriešanās pie zelta standarta pēc kara notika apm.4 gadu laikā, kas ir samērā īss laika sprīdis, lai nostabilizētos cenu līmenis atsevišķās valstīs un izveidotos daudz maz noteikts un pastāvīgs pasaules cenu līmenis. Šis lielums, kā arī vietējais normālais cenu līmenis ir nepieciešami dati, par kuriem jābūt pilnīgai skaidrībai, saistot valsts valūtas vienību ar zināmu svara daudzumu zelta vai ar citas valsts valūtu. Neskaidrības par iekšzemes izmaksu līmeni un pasaules cenu līmeņa nenoteiktība ir cēloņi tam, ka Anglijas valūta, kā tas gandrīz vienprātīgi atzīts arī zinātniskā literātūrā, nostabilizēta ar pārāk augstu kursu, kamēr Francijas valūta nostabilizēta par zemu.

1925.gadā Anglija atgriezās pie zelta standarta, dodot mārciņai to pašu zelta vērtību, kāda tai bija pirms kara, vai, salīdzinot ar dolāru, to pašu kursu, pie kuŗa 1 mārciņa līdzinās četriem dolāriem un 86 centiem. Jau toreiz tāds kurss nebija atbilstošs lieltirdzniecības cenu līmenim Anglijā un Amērikas Savienotās Valstīs.¹⁾ Prof.Jones aizrāda²⁾, ka dažus mēnešus pirms Anglijas atgriešanās pie zelta standarta mārciņas kurss dolāros ir pacēlies kapitālu pārvedumu dēļ. Bet cenu līmenis Anglijā bija atbilstošs tam kursam dolāros, kāds bija

---

1) Prof.Jones - "The Gold Standard.The Economic Journal", December,1933.,lp.565.

2) " " " " " " " " " "

pirms lielo kapitālu pārvedumiem. Tādā kārtā, atjaunojot zelta standartu uz pirmskaŗa paritātes ar zeltu un dolāru, Anglijas valdība nostabilizēja mārciņu par augstu, kā aizrāda, apmēram par 10%. Tādēļ bija nepieciešami pazemināt Anglijā cenu līmeni par apm. 10 % lai Anglijas preces būtu spējīgas konkurēt ar pārējo valšķu precēm. Bet angļu rūpniecības strādnieku algas un citas izmaksu sastāvdaļas bija nospiestas tuvu minimumam jau depresijas laikā, kas skāra Anglijas rūpniecību pēc uzplaukuma 1920.gadā. Bez tam pasaules cenu līmenis pēc 1925.gada sāka izrādīt diezgan pastāvīgu tendenci pazemināties. Angļu valdībai minēto nelabvēlīgo apstākļu novēršanai bija jāizpilda divkāršs uzdevums: no vienas puses, jāpazemina eksporta preču cenas līdz pasaules cenu līmenim, kas pats jau slīdēja uz leju un, no otras puses, jāpaaugstina līdz minimumam nospiestās strādnieku algas. Šo dubulto uzdevumu Anglijas saimniecības vadītāji nespēja atrisināt un sekas bija eksporta samazināšanās augsto cenu dēļ un bezdarba palielināšanās. Tai pašā laikā pieauga imports, jo augstais mārciņas kurss izrādīja tādas pašas sekas, kā prēmija uz importu.

Aprakstīto apstākļu dēļ, kuŗu cēlonis bija par augstu novērtētā mārciņa, Anglijas saimniecībai nebija izdevība piedalīties panākumos, ko citas valstis guva pēckaŗa ekono-

miskā progresā laikā. Anglijas banku politika pēc 1925. gada bija aizsardzības politika pret zelta aizplūšanu, jo Anglijas bankas zelta rezerves bija samērā mazas.

Gluži pretēji rīkojās Francija stabilizējot savu valūtu. Kad pēc ilgāka laika, kas pagāja stabilizējot franku, Francija atgriezās pie zelta standarta, frankam deva 1/5 no viņa pirmskaņa zelta vērtības. Bet algu, izmaksu un cenu līmeņi valstī bija atbilstoši daudz augstākam franka kursam. Kā mēr Anglijā algu līmenis bija par 75 % augstāks nekā pirms kara zeltā rēķinot,¹⁾ Francijā tas bija pat zem pirmskaņa cenu līmeņa. Franka novērtēšana par zemu darbojās kā apslēpta prēmija uz eksportu un kā apslēpts nodoklis uz importu. Tāda stāvokļa iespāids izpaudās palielinātā eksporta pārsvarā pār importu, kas, pieskaitot kara reparācijas maksājumus no Vācijas, deva iespēju frančiem uzkrāt lielus kapitālus. Franču kapitālu pieaugšanu vēl sekmēja frančiem piemītošais krāšanas ieradums. Līdz franka stabilizēšanai uzkrātos kapitālus neieveda Francijā zelta importa veidā, bet ļāva tiem palikt ārzemēs. Pēc franka stabilizēšanas kapitālus ieveda valstī importējot zeltu, kas sevišķi lielus apmērus pieņēma 1930. un 1931. gadā. Kopš franka stabilizēšanas uz samērā zema līmeņa un vērtspapīru cenu

---

1) Prof. Jones - "The Gold Standard. The Economic Journal", December, 1933., lp. 567.

paaugstināšanās Francijā, kapitālu pārvešana Francijā norisinājās ļoti ātri, ko veicināja vēl fiskālās interesēs uzliktie nodokļi aizdevumiem ārzemēm.¹⁾

Uzskaitītās pārmaiņas, ar ko pēckaņa zelta valūta atšķiras no pirmskaņa zelta valūtas, reizē dod arī ai-
nu par to, kā tā tagad funkcionē. Salīdzinot visumā zelta valūtas funkcionēšanu pirms kaņa un pēc kaņa, jā-
atzīmē, ka tā ir stipri attālinājusies no teorētiskās automātiskās funkcionēšanas. Lai arī pirms kaņa zelta valūtas funkcionēšana stāvēja tālu no teorētiskās auto-
mātiskās funkcionēšanas, tomēr tā savus mērķus panāca. Pēc kaņa par automātisku funkcionēšanu nevar vairs būt runas, bez tam pasaules saimniecības struktūra ir tādā mērā pārveidojusies, ka pirmskaņa automātiskās funkcionēšanas uzdevumi pat zināmā mērā atkrit. Par cik pēckaņa zelta valūtas funkcionēšana ir attālinājusies no auto-
mātiskās funkcionēšanas, par tik tā ir kļuvusi vairāk banku politikas vadīta naudas iekārta.

Jaunajai naudas iekārtai ir savas pozitīvās un sa-
vas negatīvās puses. Atvieglotā valūtas kursu regulēšana bez šaubām ir ieguvums jaunajā iekārtā. Ar diskonta mēra pacelšanu un pazemināšanu iespējams izsaukt ātras īstermiņa kapitāla kustības, kas spiež valūtas kursu atgriez-
ties savā normālā līmenī, t. i., zelta punktu robežās.

---

1) League of Nations - Report of the Gold Delegation of the Financial Committee, Geneva, 1932.

Tā tad valūtas stabilitāte tagad ir vieglāk regulējama no banku tehnikas viedokļa. Šim ieguvumam pretīm stāv zelta kustību iespaيدا zudums uz cenu līmeni, kas ir pēckara zelta valūtas vājā puse.

Zelta devīzu valūtas izplatīšanās ir lielākā vai mazākā mērā sekas Briseles un Ženevas konferencēs pārspriestam jautājumam par zelta trūkumu nākotnē, kam pamatu deva it sevišķi centrālo banku lielais pieprasījums pēc zelta un nevēlēšanās to eksportēt. Zem šinīs konferencēs izskanējušo paredzējumu iespaيدا zelta nauda izzuda no apgrozības pilnīgi un zelta koncentrācija centrālās bankās pieņēma lielus apmērus. Šī paša iespaيدا dēļ centrālās bankas stipri pavairoja savus ārzemju valūtas krājumus, un ārzemju valūta kļuva par maksājumu līdzekli banknošu apmaiņai pret zeltu.

Savelkot īsumā pēckara zelta valūtas pārmaiņas, Dr.Felix Mlinarskis¹⁾ uzstāda sekošu šēmu:

Pārmaiņas zelta valūtas funkcionēšanā ir notikušas divu faktoru dēļ:

- 1.) pastāvīgi augošās banku depozītu uzkrāšanās dēļ un
- 2.) jaunu novirzienu dēļ zelta valūtā, kas ir sašķēlusies trīs dažādos veidos.

---

1) Dr.F.Mlinarski - "The Funktioning of the Gold Standard", lp.24.

Šo divu parādību sekas ir

- a) pastāvīgi pieaugošs īstermiņa kapitālu kustību iespaids uz zelta kustībām;
- b) zelta kustību un cenu līmeņa savstarpējās atkarības vājināšanās;
- c) nav koordinācijas starp zelta devīzu valūtu un divām pārējām formām - zelta apgrozības valūtu un zelta lējumu valūtu.

Plašā zelta devīzu valūtas attīstība pēckaņa laikā ir lielā mērā iemesls pārmaiņām pēckaņa zelta valūtās. Ārzemju valūtas uzkrāšana, ko izdara zelta devīzu valūtai pakļautās bankas un šo rezervju ātra pārvietošana lielos apmēros no viena naudas tirgus uz otru, izsauc sevišķus sarežģījumus kā īstermiņa kapitāla tirgū, tā zelta tirgū.

Augstāk minētās principiālās pārmaiņas ir izsaukušas daudz tālākas sekas, starp kurām būtu jāmin sekošās:

- 1.) centrālo banku diskonta politika ir apgrūtināta ar to apstākli, ka īstermiņa kapitālu kustības padara zināmā mērā komercbankas neatkarīgākas no centrālām bankām;
- 2.) diskonta mēra iespaids jāpastiprina ar t.s. atklātajā tirgus operācijām ("open market operations") vai ar kvotu sistēmu kredīta piešķiršanā;
- 3.) centrālām bankām, ja tās grib ietekmēt cenu līme-

ni, jāturpina sava politika ilgāku laika sprīdi vienā virzienā, lai darbotos pretīm nemonetāro faktoru un īstermiņa kapitāla kustību traucējošam iespaidam;

4.) zelta tirgū parādījies jauns faktors - pastiprināts pieprasījums pēc zelta no to centrālo banku puses, kas pakļautas zelta devīzu valūtai;

5.) dēļ pastiprinātā pieprasījuma pēc zelta dažas centrālās bankas ir spiestas sterilizēt lielu daļu savu zelta rezervju;

6.) speciālo zelta pārvedumu skaits izrāda tendenci pieaugt;

7.) zelta devīzu valūtas zemēs ir vieglāk izvest arbitrāžas pārvedumus, jo šādiem pārvedumiem ir radīts mākslīgs pamats ārzemēs deponēto rezervju veidā, kas pieder centrālām bankām;

8.) privilīgētais stāvoklis, kādā atrodas zelta devīzu valūtai pakļautās centrālās bankas, rada nevienādību zelta tirgus sacensībā.

Sakarā ar šīm grūtībām izvirzās divas problēmas:

1.) vai centrālo banku politika var ietekmēt cenas?, un 2.) vai ir iespējams nodibināt ciešāku koordināciju triju pašlaik spēkā esošo zelta valūtas veidu starpā?

Centrālo banku darbība saimnieciskās dzīves regulēšanā būtu lielā mērā atvieglota, ja būtu iespējams

izlīdzināt nevienādību sacensībā zelta tirgū, ko ir radījusi zelta valūtas sašķelšanās trīs nekoordinētos veidos. Tagadējie nenormālie apstākļi neapšaubāmi traucē centrālās bankas viņu darbībā, kas iziet uz cenu līmeņa regulēšanu. Šo nenormālo apstākļu novēršana ir augstākā mērā svarīga problēma.

Vai šī problēma ir atrisināma?

Tas atkarājas netikai no tagadējās zelta valūtas pārveidošanas iespējām vienā vai otrā virzienā, bet arī no tā vai pasaulē ir un būs pietiekoši daudz zelta lai kādu reformu izvestu.

V. Iebildumi pret zelta valūtu.

1. Zelta nepietiekošs daudzums.

Bažas par zelta trūkumu nākotnē ir izsaukušas tādas neveselīgas parādības kā minimālās zelta rezerves paaugstināšanu centrālās bankās, ierobežojumus attiecībā uz zelta glabāšanu ārzemēs, noteicot minimālo iekšzemē glabājamo daļu un, galvenais, to banku skaita pavairošanos, kas pieturās pie prakses zeltu iepirkt, bet nepiedāvāt to pārdošanai. Šo parādību iespaids ir negatīvs, tas rada nevēlamu sacensību dēļ zelta centrālo banku starpā un vispārīgi nervozitāti zelta tirgū. Bet reizē ar to minētās parādības viena otras iespaidu kāpina. Valšķu, resp. centrālo banku sacensība zelta tirgū, dažādo ierobežojumu uzlikšanā izplūstošam zeltam, un, varētu pat teikt, sacensība zelta rezervju minimālā procenta paaugstināšanā, ir izveidojušas riņķi, no kuŗa līdz šim nav atrasta izeja, kaut gan zinātnieku plānu un priekšlikumu netrūkst.

Briseles un Ženevas konferencēs lielā mērā izskanēja bažas par zelta trūkumu, kam pamats bija pesimistiskie slēdzieni par pieaugošo nesaskaņu starp pieprasījumu pēc zelta un zelta ražu nākotnē. Konferencē apspriestā zelta jautājuma sekas bija tās, ka sākās propaganda par taupību monetārā zelta izlietošanā, lai tādā ceļā mazinātu piepra-

sījumu pēc tā. Bet šī propaganda panāca tikai gluži pretējo: centrālās bankas, iebaidītas no draudošām varbūtībām nākotnē, pastiprinātā kārtā tezaurēja zeltu, izsaucot reizē lielāku pieprasījumu pēc tā. No otras puses nemieru radīja pesimistiskie vērtējumi attiecībā uz zelta ražu nākotnē.

Slēdzieni par zelta nepietiekošu daudzumu ir radušies sekoši. Ir vispārīgi atzīts, ka cenu slīdēšana, kā īslaicīga, tā ilgstoša, atstāj nospiedošu iespaidu uz rūpniecību, darba apstākļiem u.c., īsumā, uz visu saimniecisko dzīvi. Cenu līmenis uz zeltu bazētā valūtā veidojas pretēji proporcionāli zelta pirkšanas spējām. Zelta pirkšanas spējas noteic pieprasījuma un piedāvājuma attiecība. Zelta piedāvājuma robežas sprauž pasaules zelta krājums; pieprasījuma robežas sprauž pasaules saimniecības apgrozījums - tā vairums un ātrums. Katrs apgrozījums prasa attiecīgu daudzumu maksāšanas līdzekļu, kas pie zelta valūtas lielākā vai mazākā daļā attiecās uz zeltu. Tādēļ, pieņemoties pasaules saimniecības apgrozījumam, palielinās pieprasījums pēc zelta. Tā kā zelta piedāvājuma elasticitātei ir spraustas diezgan stingras robežas, tad pieprasījuma pieaugums izsauc zelta pirkšanas spēju palielināšanos, resp. cenu pazemināšanos. Otrādi, pasaules saimniecības apgrozījuma samazināšanās pamazina pieprasījumu pēc zelta, kam seko zelta pirktspēju slīdēšana un cenas

ceļās. Stabīlas cenas vai cenu lēna kāpšana veicina katras saimniecības uzplaukšanu, bet slīdošas cenas atstāj nelabvēlīgu iespaidu uz visām saimnieciskās dzīves nozarēm.

Cenu līmeņa kustību sakarību ar zelta piedāvājumu uzskatāmā veidā pierāda Gustavs Kassels. Kassels savam pētījumam ņem laiku no 1850.g. līdz 1910.g., t.i., periodu starp diviem punktiem, kuŗos pasaules cenu līmenis ir netikai vienāds, bet arī uzrāda līdzīgu izveidošanos iepriekšējos gados. Ja cenu līmenis abos epohas robežu gados ir vienāds, tad tas nozīmē, ka pasaules zelta rezerves šinīs robežu gados ir vienādā mērā apmierinājušas pieprasījumu pēc tā. Pasaules zelta krājums 1850.gadā bija 10 miljardi zelta marku, bet 1910.g. - 52 miljardi zelta marku¹⁾, tā tad pieaugums 60 gados sasniedz 5,2 reizes izejas punkta vairumu. Kopējais pieaugums atbilst 2,79 % ikgadējam caurmēra pieaugumam, vai noapaļojot 2,8 %. Ja zelta krājums būtu ik gadus pieaudzis par 2,8 %, tad līdz 1910.g. būtu sasniegts šī gada faktiskais zelta daudzums. Zelta krājumu, kas aprēķināts pielietojot minēto caurmēra ik gadus pieauguma formulu 2,8 %, Kassels nosauc par normālo zelta krājumu. Pretīm normālam zelta krājumam stāv faktiskais zelta daudzums. Ja arī pasaules ekonomiskais progress pieaugtu par 2,8 - 3 % gadā, tad gads-

---

1) G.Cassel - "Theoretische Sozialökonomie". Leipzig, 1927. IV.izdev., lp.418.

kārtējais zelta pieaugums tikai izlīdzinātu radušos pieprasījumu pēc zelta, neizsaucot nekādas pārmaiņas pasaules cenu līmenī. Faktiskā zelta krājuma attiecību pret normālo zelta krājumu, Kassels nosauc par relatīvo zelta krājumu. Relatīvais zelta krājums norāda par cik faktiskais zelta krājums pārsniedz normālo zelta krājumu vai ir mazāks par to. Ja novērojam cenu līmeņa attīstību garākā laika sprīdī reizē ar pasaules zelta krājumu pieaugumu, tad jātaisa slēdziens, ka vispārīgais saimniecības progress uzņem zināmu daudzumu no jauna saražotā zelta, tā kā pasaules zelta krājumu pieaugums nevar būt cēlonis cenu līmeņa pārmaiņām. Lai konstatētu zelta krājuma pārmaiņu iespaidu uz cenu līmeni, tad vispirms jābūt skaidrībā par to, cik lielu zelta daudzuma pieaugumu prasa attiecīgā perioda saimniecības progress. Tā kā 1850.g. un 1910.g. cenu līmenis bija vienāds, tad jātaisa slēdziens, ka šī starplaika zelta pieaugums bija pietiekošs un nepieciešams lai uzturētu cenu līmeni 1910.g. vienādā augstumā ar cenu līmeni 1850.gadā. Tāpēc zelta krājuma pieaugums caurmērā ikgadus par 2,8 % ir jāpieņem par normālu apskatāmajam 60 gadu periodam. Faktiskais zelta krājuma pieaugums ir lielāks par normālo laikā no 1850. - 1887.g., bet mazāks par normālo no 1887. - 1910.g. Pirmajā periodā tāpēc varētu sagaidīt vispārējā cenu līmeņa paaugstināšanos, bet otrajā - cenu līmeņa pazemināšanos. Relatīvais zelta dau-

dzums 18.g.s. 60.gadu vidū sasniedz 1,8, tā tad pārsniedz normālo par 18 %, bet nokrīt 1896. un 1897.g. uz 0,92, tā tad atrodas 8 % zem normālā zelta daudzuma. Ja no relatīvā zelta daudzuma un pasaules cenu līmeņa lielumiem konstruējam līknes un nostādam tās blakus diagramā, tad redzam, ka līkņu veidojums ir uzkrītoši līdzīgs. Relatīvā zelta daudzuma līkne gan nesakrīt ar īsiem konjunktūras viļņiem cenu līmeņa līknē, bet gan ļoti pilnīgi sakrīt ar garo viļņu trendu, ko Kassels nosauc par "sekulārām" cenu līmeņa pārmaiņām. No šīs parādības Kassels taisa slēdzienus, ka apskatītā periodā no 1850. - 1910.g. sekulāro cenu līmeņa pārmaiņu galvenais cēlonis ir pārmaiņas relatīvā zelta daudzumā, un ka kvantitātes teorija ir pierādījies par pareizu ar to, ka vispārējais cenu līmenis, kaut arī to ietekmē vēl citi faktori, ir tieši proporcionāls relatīvam zelta daudzumam.¹⁾ No augšminētās viļņu sakarības vēl izriet, ka cenu līmeņa īslaicīgajām pārmaiņām nav nekāda sakara ar pasaules zelta krājumu.

Tā kā zelta zudums no izlietošanas sasniedz apm. 0,2 % gadā no kopējā zelta krājuma, tad pasaules zelta ražai vajadzētu būt 2,8 + 0,2, t.i. 3 procenti no iepriekšējā gada krājuma lai uzturētu negrozīgu cenu līmeni. Tas nozīmē, ka zelta ražai absolūtos skaitļos ar katru gadu ir jāpalielinās.

---

1) G.Cassel - "Theoretische Sozialökonomie", Leipzig, 1927., IV.izdev., lp.421.

Uz šī pamata Kassels taisa slēdzienu, ka pasaulei pie pastāvīga saimnieciska progressa agrāk vai vēlāk būs jāpiedzīvo zelta trūkums, kuŗa sekas būs cenu līmeņa slīdēšana, ja vien zelta ražas pavairošanai nepaveras plašas, negaidītas iespējamības.

Ja nemainīga cenu līmeņa uzturēšanai ir vajadzīga zelta raža 3 % apmērā no pasaules zelta krājumiem, tad tas nozīmē, ka pēdējiem jābūt 33 reizes lielākiem par viena gada ražu. Sakarā ar šo Kassels aizrāda, ka literatūrā bieži atrodami apgalvojumi, ka zelta viena gada raža esot niecīgs daudzums samērā ar visu, gadu simteņos uzkrāto zelta daudzumu, esot pavirši un maldīgi. Pamatojoties uz saviem pētījumiem par zelta ražu un cenu līmeni laikā no 1850. - 1910.g., Kassels taisa sekošus slēdzienus attiecībā uz zelta ražu tagadnē un nākotnē.

Tagadējā cenu līmeņa stabilitātes dēļ, ja pieprasījuma pusē nenotiek kādas jaunas pārmaiņas, ir nepieciešama gadskārtēja zelta produkcija tādos apmēros, kas ļauj pasaules zelta krājumam augt vienādā tempā ar pasaules saimniecības progresu. Tagad, varbūt, nevar vairs pieņemt, ka pasaules saimniecības progress turpināsies tādā pašā ātrumā, kā laikā no 1850. - 1910.g. Bet, no otras puses, pasaulei būs stipri jāpiepūlas, lai izkļūtu no pašreizējā nelabvēlīgā stāvokļa, tādēļ vismaz nākamos desmit gados būtu jārēķinās ar samērā diezgan lielu progresu. Tagadējā

zelta raža (1927.) būs noteikti par mazu, lai apmierinātu pieprasījumu, kāds sagaidāms nākamajos desmit gados. Pasaules zelta raža, kopš tā 1915.g. sasniedza maksimumu, ir stipri samazinājusies un tagad sasniedz tikko pāri par 2 % no pasaules zelta krājuma. Mēs acīmredzot piedziņojam nepietiekošas zelta ražas periodu. Ja par normālu uzskatām zelta ražu, kas sasniedz 3 % no katrreizējā kopējā krājuma, tad, piem., 1924.g. jau iztrūkst 554 milj. marku. Tādu iztrūkumu var gan dažus gadus izlīdzināt amerikāņu uzkrātās zelta rezerves, bet tas var notikt tikai ļoti ierobežotā laikā. Pasaules saimniecības attīstībai turpinoties drīz jāpienāk acumirklim, kad zelta trūkums stipri spiedīs uz leju cenu līmeni. Lai aizkavētu ilgstošu un visu pasaules saimniecību kavējošu cenu pazemināšanos, nebūs cita līdzekļa, kā sistemātiski ierobežot pasaules pieprasījumu pēc monetārā zelta. No šāda redzes punkta būtu ieteicams jau tagad spert soļus šinī virzienā. Būtu izlietojami divi līdzekļi. Pirmkārt, pēc iespējas jāaizkavē zelta lietošana monētu veidā. Otrkārt, jācenšās koncentrēt dažādo zemju zelta rezerves zināmos centros, kā piem., Londonā un Ņujorkā.¹⁾

Zelta raža procentos pret pasaules zelta krājumu.²⁾

1910 - 3,81	1913 - 3,46	1916 - 3,12	1919 - 2,33	1922 - 1,91
1911 - 3,72	1914 - 3,20	1917 - 2,72	1920 - 2,09	1923 - 2,17
1912 - 3,63	1915 - 3,33	1918 - 2,49	1921 - 2,02	1924 - 2,24
				1925 - 2,24

1) G.Cassel - "Theoretische Sozialökonomie", Leipzig, 1927., IV.izd., lp.426.

2) Turpat.

Kassels paskaidro, ka viņa izlietotajā statistikā nedrošākie skaitļi ir tie, kurus dod zelta krājuma vērtējums 1850.gadam uz 10 miljardiem marku. Viņš tādēļ pielaiž 5 % kļūdu šim vērtējumam. Bet, kā Kassels pierāda, tad skaitlis, ko dabū pieskaitot vai novelkot minētās 5 %, tikpat kā nemaz nepārgroza uzkrītošo saskaņu starp relatīvo zelta ražu un pasaules cenu līmeni.

Daudz nedrošāks lielums tomēr, šķiet, ir Kassela pasaules ekonomiskā progresa vērtējums uz 3 % gadā. Pasaules saimniecības ekonomiskā progresa vērtējums uz 2,8 % gadā nekādā ziņā nav izšķirošs saskaņas atrašanai starp augšminētajām divām līknēm; gluži otrādi, tas ir slēdziens, kuŗu var taisīt izejot no šo līkņu pilnīgās saskaņas. Lai gan Kassels pats atzīst, ka tagadējais pasaules saimniecības progress nevarētu būt tikpat straujš, kā laikā no 1850. - 1910.g., tomēr viņš pieņem, ka gads-kārtējs zelta daudzuma pieaugums par 3 % ir normālais arī tagad un pastrīpo, ka jau 1924.g. zelta raža ir bijusi mazāka par normālo par 554 milj.marku.

Kassela relatīvā zelta daudzuma līknes atradums gan dod uzskatāmu pierādījumu par kvantitātes teorijas pareizību attiecībā uz zelta daudzuma iespaidu uz cenu līmeni, bet tas nedod nekādu pamatu vērtējumiem par zelta trūkumu vai pārpilnību nākotnē. Relatīvā zelta daudzuma līkni, tāpat cenu līmeņa līkni ir iespējams konstruēt tikai par

pagātnes periodu; spriest par nākotnes apstākļiem balstoties uz līkņu tendencēm pagātnē ir tikpat riskanti kā paļauties uz kaut kuŗu citu paredzējumu.

Kassela paredzējumu par zelta trūkumu nākotnē uzskata par pārspīlētu arī Dr.A.Šveicers. Iebildumus pret Kassela pierādījumu Šveicers ceļ pamatojoties uz faktu, ka taisni Kassela apskatītā laika sprīdī no 1850. - 1910.gadam vesela rinda valšķu pārgāja uz zelta valūtu. Tādas bija Vācija, Norvēģija, Zviedrija, Dānija, Holande, Krievija un citas. Uz zelta valūtu pārejošām valstīm taisni tai laikā vajadzēja apgādāt sev zeltu. Zelta pieprasījums tā tad tajā laikā bija ļoti liels. Tagad minētajām un citām valstīm ir, neskatoties uz pasaules kaŗu, atkal pietiekoši lieli zelta krājumi, lai no šīs puses gaidītu kaut līdzīgu pieprasījumu tam, kas bija minētā periodā. "Tāpēc nav nekādā ziņā teikts, ka gadskārtējai zelta ražai vajaga sasniegt kaut tuvināti 3 % no pasaules zelta krājuma, lai būtu nodrošināta zelta vērtības pastāvība".¹⁾

Attiecībā uz zelta pieprasījumu Šveicers ņem vērā galvenā kārtā Eiropas valšķu un Indijas paredzamās vajadzības. Viņš aizrāda, ka pēc kaŗa Eiropas valšķu rīcībā ir zelts valūtu vajadzībām par vienu miljardu dolāru mazāk, nekā pirms kaŗa.²⁾ To valšķu zelta krājumus, kas līdz

---

1) Dr.A.Schweizer - "Die neue Goldwährung", Basel, 1929. lp.122/123.

2) Dr.A.Schweizer - lp.139.

1928.g.bija atgriezušās pie zelta valūtas, Šveicērs uzskata par pietiekošiem, lai uzturētu manipulētu zelta valūtu. Turpretīm pastiprinātu zelta pieprasījumu Šveicērs sagaida no Vācijas, Austrijas, Ungārijas un latīņu valūtas valstīm: Beļģijas, Francijas un Itālijas puses. Ļoti svarīgs faktors zelta tirgū ir Indijas zelta un naudas politika, jo šī valsts uzņēm ik gadus ap 30 % no pasaules zelta ražas.¹⁾ Ar Indijas valūtas reformu rupija nav vairs apmaināma pret zelta devīzēm, bet pret zelta lējumiem, pie tam tikai lielās summās. Ar šo seguma noteikumu maiņu tomēr zeltam Indijā nav paredzama maksāšanas līdzekļa funkcija, bet tikai vērtības mēroga funkcija. Ja Indijas sudraba monetas būtu atvietotas ar zelta monetām, tad neizbēgamas sekas būtu sudraba vērtības krišana un liels pieprasījums pēc zelta. Indijas valūtas reformai Šveicērs pareģo divejādas sekas: no vienas puses, pieprasījumam pēc zelta vajadzētu palielināties ņemot vērā, ka papīra un sudraba naudai Indijā paredzēts zelta segums 40 % apmērā, kas prasītu Indijas oficiālo zelta rezervju palielināšanu. No otras puses, zelta valūtas ieviešana varētu radīt lielāku uzticību naudai iedzīvotājos, kas atbrīvotu lielāku daudzumu tezaurētā zelta. Šīs abejādās sekas varētu ietekmēt Indijas pieprasījumu pēc zelta tādā kārtā, ka zināmam

---

1) Dr.A.Schweizer - "Die neue Goldwährung",
Basel, 1929., lp.140.

pārejas laikam, kurā pieprasījums pieaugtu, sekotu Indijas zelta pieprasījuma samazināšanās.

Par zelta piedāvājumu nākotnē Šveicers taisa slēdzienu no speciālistu atzinumiem par ražas izredzēm atsevišķos apgabalos. Šveicera grāmatas izdošanas laikā speciālisti paregojuši atsevišķiem apgabaliem šādas ražas izredzes.¹⁾ Amērikas raktuvēm tuvākos gados nav paredzama ievērojamāka ražas palielināšanās. Kanādas raža kopš 1917.g.augusi par 150 % un tur sagaidāms arī uz priekšu ievērojams zelta ražas pieaugums. Dienvidāfrikā nav sagaidāms kaut cik ievērojams ražas pieaugums. Austrālijas izrakumi rāda slīdošu tendenci, bet Meksikā var cerēt uz ražas paaugstināšanos. Arī centrālās un Dienvidamērikas raktuves ar modernāku līdzekļu pielietošanu var sekmīgāk strādāt. Krievijā un Sibīrijā sagaidāma ražas pieaugšana. No minētajām izredzēm Šveicers spriež, ka tuvākos gados sagaidāma drīzāk neliela zelta ražas pieaugšana, nekā samazināšanās. Piecu gadu periodā līdz 1929. gadam Šveicers sagaida gada caurmēra ražu uz 82 milj. mārc.sterliņu, bet tālākā nākotnē paredz ražas samazināšanās iespēju.

No visiem iepriekšējiem apsvērumiem par pasaules zelta ražu un pieprasījumu Šveicers taisa slēdzienu, ka gadskārtējā zelta raža tālu nebūs pietiekoša, lai segtu

---

1) Dr. A. Schweizer - "Die neue Goldwährung",
Basel, 1929., lp.137.

nākotnes pieprasījumu valūtas politikas un rūpniecības mērķiem.¹⁾ Izejot no tāda slēdziena ir izteikta iespējāmība par zelta vērtības pieaugšanu nākotnē, neraugoties uz to, ka zelta ražu varētu pacelt raktuvju paaugstināta rentabilitāte.

Par gaidāmu zelta trūkumu izsakās arī Irvings Fišers: "Kad pienāks diena - lai tas būtu desmit vai piecpadsmit gadu laikā - kad nebūs vairs nekāda zelta pārpalikuma virs likumīgās zelta rezerves robežas un tālāka kredīta radīšana tā tad nebūs iespējama, mēs piedzīvosim atkal deflāciju, ja šinī starplaikā nespersim kādus soļus tās novēršanai".²⁾

Tagad, kad no iepriekš minētajiem paregojumiem par zelta ražu nākotnē ir pagājuši 7 gadi, varam, ņemot par līgā zelta ražas statistiku šinī laikā, konstatēt cik lielā mērā šie paregojumi ir piepildījušies. Līdz ar to varam redzēt, cik pamatoti ir uz minēto paregojumu pamata taisītie slēdzieni par zelta trūkumu nākotnē.

Kad Šveicērs 1929.g. rakstīja par nākotnē sagaidāmo zelta trūkumu un ražas samazināšanos pēc 1929.gada, tad zelta raža beidzamajos gados bija sekoša (kilogramos).

1925.g. - 559400	1927.g. - 570300
1926.g. - 568800	1928.g. - 575600

---

1) Dr.A.Schweizer - "Die neue Goldwährung",
Basel, 1929., lp.142.

2) Irv.Fisher - "Die Illusion des Geldes", lp.113.

1929.gadā Šveicēri paredzēja nelielu pieaugumu, bet pēc tam ražas samazināšanos. Ko mums rāda īstenība?

1929.gadā raža tiešām ir pieaugusi par 3800 kg. salīdzinot ar iepriekšējo gadu, bet pavisam nepareizi ir izrādījušies visu to pētnieku paredzējumi, kas gaidīja zelta ražas samazināšanos. Pēc Tautu Savienības statistikas zelta raža ar 1929.gadu ir izveidojusies šādi:¹⁾

1929.g. - 579400 kg.	1932.g. - 696000 kg.
1930.g. - 603000 "	1933.g. - 776418 ²⁾ "
1931.g. - 641600 "	1935.g. - 850346 ²⁾ "

Kā redzams, zelta raža ir tāļu pārsniegusi tos paredzējumus, kādus speciālisti izteica gadus 5 - 6 atpakaļ, un uz kuņģiem tie uzbūvēja savas atziņas par zelta trūkumu nākotnē.

Skaitļi par faktisko zelta ražu rāda, ka par zelta trūkumu paredzamā nākotnē nemaz nevar būt runas.

- . -

---

1) Statistique Annuaire. Ligue des Nations.

2) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1935., Internat. Ueb., lp. 74.

2. Zelta nevienmērīgais sadalījums.

Zelta valūtā zelts izpilda vairāk vai mazāk automātiska regulētāja funkcijas. Ar savām kustībām zelts līdzsvaro visu zelta valūtas sistēmā apvienoto valšņu tautsaimniecības, ietekmēdams devīzu kursus, maksāšanas līdzekļu apgrozību, cenu līmeni, iedzīvotāju pirkšanas spējas, kredītu radīšanas iespējas, rūpniecības produkciju u.t.t. Ja zeltam savas automātiskā izlīdzinātāja lomas veikšanai ir radīti šķēršļi, kā tas lielā mērā ir noticis pēckaņa laikā salīdzinot ar pirmskaņa laiku, tad šī automātiskā izlīdzināšanās ir jāatvieto ar kaut ko citu. Tāpēc pēckaņa laikā daudz ievērojamāka loma ir piekritusi un plašākos apmēros ir pielietota valsts iestāžu darbība tautsaimniecisko apstākļu ietekmēšanai. Valsts iestāžu valūtas politikas izvešanai ir nepieciešams lielāks zelta krājums virs likumīgā papīra naudas zīmju nodrošinājuma. Jo lielāks ir kādas valsts saimnieciskais apgrozījums un plašāks tās naudas tirgus, jo lielākām jābūt šīs valsts brīvām zelta rezervēm, ar ko varētu operēt lai ieturētu saimniecībā līdzsvaru. No teiktā izriet, ka ideālam pasaules zelta krājuma sadalījumam pa valstīm būtu jābūt tādām, kas atbilst valšņu saimnieciskam svarīgumam.

Viens no zelta valūtas gludas funkcionēšanas svarī-

gākiem priekšnoteikumiem pirms kara bija pasaules zelta krājuma vienmērīgais sadalījums pa galvenām valstīm. Kā daudz citus, tā arī šo priekšnoteikumu noārdīja pasaules karš. Kādi bija tiešie iemesli milzīgajām zelta kustībām, tas pa daļai jau atzīmēts nodaļā par zelta valūtas sabrukumu. Tuvāk zelta nevienmērīgās sadalīšanās cēloņus apskata Dr. A. Šveicers¹⁾. "Amērikas Savienotām Valstīm šodien pieder taisni 35 % no pasaules zelta krājuma". "Pirms kara A. S. Valstīm piederēja zelta krājums, kas nekādā ziņā nebija uzskatams par nesamērīgi lielu. Amērikas milzīgos preču un materiālu sūtījumus kaŗojošiem sabiedrotiem iztukšotā Eiropa ilgāku laiku varēja samaksāt tikai ar zelta pārvedumiem. Tas bija iemesls ārkārtīgai zelta koncentrācijai Amērikā ar sekojošu ievērojamu banknošu inflāciju, cenu celšanos un vispārēju augstu konjunktūras vilni. Un ja Amērika jau toreiz pa laikam centās novadīt lieko zeltu uz ārzemēm, tad šo zelta plūdumu nevadīja vispirms uz Eiropu, bet gan uz Indiju, Japānu un Argentīnu. Norisinājās pilnīga zelta sadalījuma pārkārtošanās, un proti tā, ka, izņemot zelta piesātināto Amēriku, valstīm ar visaugstāk attīstītu rūpniecību un ļoti dzīvu maksāšanas līdzekļu apgrozību nācās zaudēt arvien vairāk zelta, bet saimnieciski mazāk progresējušās valstis uzsūca pārmērīgi lielus zelta krājumus. Amērikas Savienoto

---

1) Dr. A. Schweizer - "Die neue Goldwährung", Basel, 1929.
lp. 127.

Valšņu tirdzniecības bilance piedzīvoja radikālu pārorientēšanos, pie kam Eiropas valstis pēc kara daudzkārt kļuva maksātnešpējīgas. Savienoto valšņu piekoptā deflācijas politika sadzina toreiz stipri noslīdējušo zelta vērtību atkal uz augšu, tā kā zeltam tur bija lielāka pirkšanas spēja nekā visās citās valstīs. Tas no jauna izsauca zelta plūšanu uz Amēriku. Ir pilnīgi logiski, ka zeltu sūta uz turieni, kur tas visvairāk noder. No 1914. līdz 1924. gadam Amērikas Savienoto Valšņu zelta ievēdumi pārsniedza izvēdumus par 2250 miljoniem dolāru".

Tālāk Šveicērs ievieto tabulu ar skaitļiem par atsevišķu valšņu zelta krājumiem pirms un pēc pasaules kara.¹⁾

Zelts Eiropā un A.S.Valstīs (milj.vācu markās un procentos no pasaules zelta krājuma).

	<u>1913.g.</u>		<u>1924.g.</u>		<u>1928.g.</u>		<u>1934.g.</u> ²⁾	
Eiropā	24279	58,8%	13290	30,7%	18075	38,5%	27692	50,5%
A.S.Valstīs	7934	19,2%	19309	45,2%	17204	36,7%	20425	37,2%

1) Dr.A.Schweizer - "Die neue Goldwährung", Basel, 1929., lp.128.

2) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1935., lp.74.

Zelta krājumi miljonos vācu markās.

	<u>1913.g.</u>	<u>1928.g.</u>	<u>1934.g.</u>
A.S.Valstis	7937,2	17204,2	20425,1
Francija	5886,6	4759,8	13774,6
Anglija	4880,5	3685,0	3928,0
Japāna		2650,6	975,8
Argentīna	1185,0	2549,5	1004,3
Spānija		2112,5	1836,8
Vācija	4180,0	2149,7	152,3
Itālija	1401,9	1079,2	1284,0

Vērojot zelta kustību tendenci beidzamos gados, A.Šveicers konstatē iepriecinošo faktu, ka starp pasaules saimnieciski svarīgākām valstīm jau ir iesākusies zelta krājumu izdevīgāka pārvietošanās. Viņš tomēr netic, ka zelta sadalījums uz pasaules varētu atkal kaut cik tuvu sasniegt to stāvokli, kāds bija pirms kara, jo tādā gadījumā vajadzētu gandrīz pusei Amērikas zelta atkal ieplūst atpakaļ Eiropā. Tāda milzīga zelta pārvietošanās nav domājama, it sevišķi ņemot vērā, ka tagad Amērikas Savienotās Valstis ir tāļu progresējušas saimniecības ziņā salīdzinot ar viņu stāvokli pirms kara un tāpēc tām šodien ir nepieciešamas lielākas zelta rezerves, nekā pirms kara. Zelta pārvietošanos no Amērikas uz Eiropu padara neiespējamu tas apstāklis, ka Amērikai ir stipri

aktīva tirdzniecības bilance un pie tam viņa ir lielā mērā Eiropas kreditors. Eiropai katru gadu jāmaksā Amērikas Savienotām Valstīm milzīgas summas kā rentes un kapitālu amortizācijas valdību un privāto aizņēmumu segšanai. Preču eksports no Eiropas uz Amēriku ievērojamos daudzumos nav gandrīz vairs iespējams, jo Amērika pati ir ātrā tempā attīstījusi rūpniecību un aizsargājusies ar augstām muitām. Zelta nevienmērīgā sadalījuma problēmas atrisināšanai Šveicērs ieteic vadošo emisijas banku kopdarbības ceļu. Kā iepriecinošas parādības šinī ziņā Šveicērs atzīmē emisiju banku vadītāju savstarpējos apmeklējumus un sarunas. Notikums ar daudz lielāku nozīmi ir 1927.gadā notikušā emisiju banku vadītāju konference Ņujorkā, kur apsprieda jautājumus par zelta pirkšanas spējām, zelta standarta paturēšanu, zelta starptautiskiem sūtījumiem, emisiju banku diskontmēra savstarpīgām attiecībām un ciešas pasaules saimnieciskas kopdarbības izvešanu emisiju banku starpā. Lai sekmētu lēmumu pieņemšanu ar pasaules saimniecisku nozīmi, Šveicērs ieteic starptautisku valūtas kongresu.¹⁾

Dr.F.Machlups piemin zelta apgrozības valūtas ieviešanu Eiropas valstīs kā līdzekli zelta vienmērīgāka sadalījuma panākšanai.²⁾ "Zelta naudas ieviešana apgrozībā

---

1) Dr.A.Schweizer - "Die neue Goldwährung", Basel, 1929., lp.158.

2) Dr.F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa", Stuttgart, 1927., lp.27/28.

neapšaubāmi izsauc lielāku pieprasījumu pēc zelta, kas varētu izpausties zelta izplūšanā no Amērikas uz Eiropu. Tādu zelta kustību ierosināšanai, protāms, nekādā ziņā nedrīkstētu prasīt inflacionistiskas tendences no amēriķaņu puses, jo tāda zelta kustību vēlamība taču izriet no idejas izslēgt inflācijas iespējamības. Bet arī Eiropas banku politika nedrīkstētu zelta pieprasījumu radīt ar restrikcijām. Eiropas saimniecība pēdējos gados ir piedzīvojusi jau pārāk daudz krīzes, lai ar restriktīvas naudas politikas radītu deflāciju pievilktu zeltu".

"Pieprasījumu pēc zelta varētu pastiprināt ar zelta monetu izkalšanu, pie kam brīvās zelta pārkalšanas institūts pēc ilgiem gadiem iegūtu atkal lielāku nozīmi. Nedrīkst tomēr izlaist no acīm faktu, ka zelta imports monetu kalšanas nolūkiem nozīmētu pārējo preču importa ierobežošanu, kam nevar viegli paiet gaŗam, ievērojot Eiropas saimniecību relatīvo kapitāla trūkumu. Beidzot, nav arī vēl nemaz skaidri zināms, ka tas zelta daudzums, ko Eiropas apgrozība varētu uzņemt, būtu pietiekošs, lai novērstu zelta nevienmērīgo sadalījumu un ievadītu pasaules zelta krājuma pārdalīšanu tādā veidā, ka visas valstis būtu spiestas piedalīties cīņā par vienlīdzīgu sadalījumu".

"Ja Eiropas valstis izšķirtos par zelta naudas laišanu apgrozībā, tad ar to viņas apstiprinātu savu stipro gribu

un uzticību zelta standardam un tajā apstākļi pastāvētu šī "luksusa" galvenā nozīme. Jo nav noliedzams, ka zelta kodolvalūta savā zelta devīzu formā ir ļoti lēts veids, kā pieslēgties starptautiskajai zelta valūtai; tā ir zināmā mērā "nesaistoša" piedalīšanās, no kuņas var katrā laikā bez zaudējumiem atteikties. Zelta apgrozības valūta turpretīm ir ticams apliecinājums par palikšanu pie zelta standarta - ... - apliecinājums par galīgu atteikšanos no inflācijas. Tas it sevišķi varētu būt svarīgi mazām vidus Eiropas valstīm, kas, iegūstot pilnīgu uzticību savai naudai, varētu ievērojami pacelt savu kredītu ārzemēs. Un ārzemju kredīts tagad ir attīstības priekšnoteikums šīm kapitāla vāmajām valstīm...".

Apskatot augstāk ievietotos skaitļus par pasaules zelta sadalījumu, nevar būt šaubu, ka tas nelabvēlīgi ietekmē zelta valūtu un vispār pasaules saimniecību. Pirms pasaules kara zelta valūtas funkcionēšana stāvēja daudz tuvāk automātiskai funkcionēšanai nekā pēc kara un savu izlīdzināšanas uzdevumu tā veica ar labiem panākumiem. Tāpēc var pieņemt, ka arī zelta sadalījums pa valstīm toreiz bija tāds, kas ne tikai netraucēja, bet veicināja zelta valūtas funkcionēšanu. No tāda slēdziena izejot, varētu rasties jautājums, vai pirmskara zelta sadalījums nav tas ideālais sadalījums, kas arī tagad

būtu priekšnoteikums labai zelta valūtas funkcionēšanai.

Šo jautājumu apspriežot ir jāņem vērā, ka kara laikā ir lielā mērā mainījusies gandrīz visu valšķu tautsaimniecību struktūra. Amērikas Savienotās Valstis ir pārvērtušās no debitoru valsts par galveno kreditorvalsti, tās rūpniecība kara laikā ir sasniegusi augstu pakāpi un lielā daļā spēj apmierināt pašas vajadzības, ko agrāk sedza ar importu. Līdzīgā virzienā, tikai mazākā mērā, ir progresējusi Japāna. Anglija vairs nav valsts ar visaugstāk attīstīto rūpniecību un lielā mērā ir zaudējusi tirgu saviem ražojumiem Indijā, Ķīnā un Amērikas Savienotās Valstīs. Vācija zaudēja gandrīz visu savu tirdzniecības floti un tai bija jāmaksā milzīgas summas reparācijās bij.sabiedrotiem. Francijai, Anglijai un Beļģijai bija jāmaksā ārkārtīgi lielas summas Amērikas Savienotām Valstīm kā kara parādi.

Salīdzinot 1928.g.pasaules zelta sadalījumu, kad Šveicērs deva savu spriedumu un konstatēja izlīdzināšanās tendenci, ar 1934.g. zelta sadalījumu, jāatzīmē, ka Eiropa ir turpinājusi uzņemt sev piekrītošu lielāku daudzumu zelta. Kāmēr 1928.g. Eiropai bija tikai 38,5 % no pasaules zelta krājuma, 1934.g. tai ir jau 50,5 %, kas ir tikai par 8,3 % mazāk nekā 1913.gadā. Bet šis pieaugums nav noticis uz Amērikas Savienoto Valšķu rēķina, kā cerēja Šveicērs, jo Amērikas zelta krājums uz 1934.gadu

nav ne tikai samazinājies, bet ar 1928.g.salīdzinot, ir pat pieaudzis. Taisni beidzamajā gadā, no 1933.g. Amērikas zelta krājums ir pieaudzis par milzīgu summu, 3458,8 milj.Rmk. Arī Eiropas zelta pieaugums no 1928.g.nesniedz neko iepriecinošu, jo pieaugums attiecās vai vienīgi uz Franciju, kuŗas zelta krājums ir palielinājies par 9014,8 milj.Rmk., bet pārējām valstīm ieguvums ir vai nu neievērojams, vai pat ir notikusi samazināšanās (Vācijā par 1997,4 Rmk.).

Pasaules kara radītās pārmaiņas spiež atzīt, ka Amērikas Savienotām Valstīm tiešam ir vajadzīga lielāka daļa no pasaules zelta krājuma nekā tai bija pirms kara. To prasa viņas attīstītākā saimniecība un plašākais naudas tirgus. Ir tomēr skaidrs, ka tik liels zelta krājuma pieaugums kā 37,2 % 1934.g. pret 19,2 % 1913.gadā neatbilst Amērikas Savienoto Valšņu pieaugušā saimniecības apgrozījuma prasībām. No otras puses, Eiropas valstīm, ņemot vērā viņu relatīvi mazāko nozīmi pasaules saimniecībā, vajadzētu apmierināties ar mazāku pasaules zelta krājuma daļu, nekā tām bija pirms kara. Teorētiskam aprēķinam, kāda daļa no pasaules zelta krājuma pienāktos katrai valstij, protams, nebūtu nekādas nozīmes, it sevišķi pēckara laikā, kad valšņu tautsaimniecības tik lielā mērā ir padotas politiskām saistībām un mērķiem.

3. Zelta pirktspēju svārstības.

Starp dažādiem mēriem, kā pie primitīvas attīstības, tā tagadējā kultūras dzīvē nepieciešamākais, visbiežāk vajadzīgais un tā tad svarīgākais ir vērtību mērs, ko saucam par naudu. Par piemērotāko vērtību mēru jau kopš gadu tūkstošiem cilvēki ir atraduši zeltu. Kā vērtību mērītājs, zelts ne tikai nav zaudējis savu nozīmi līdz mūsu dienām, bet, kā redzējam nodaļā par zeltu kā naudas funkciju izpildītāju, pēdējā gadu tūkstošos zelts ir taisījis īstu uzvaras gājienu. Vēl līdz šai dienai zelts ir parocīgākā vērtību mēraukla, cik tālu vērtības mērītājam uzstādam prasību, lai tas būtu taustāma saimnieciska manta - matērija. Zelta, tāpat kā visu citu saimniecisko mantu vērtību (tirgus vērtību) noteic divi faktori: izlietošanas vērtība un ražošanas izdevumi. Kā viens, tā otrs faktors ir mainīgs, tāpēc zelta vērtība mainās neatkarīgi no tā, vai viņš apgrozās kā prece, vai izpilda naudas funkcijas. Bet svarīgākais, ko mēs no visiem mēriem prasām, ir tas, lai tiem nemainītos tā īpašība, kādu mērīšanai tie domāti, piem., gaļuma mēram - gaļums, smaguma mēram - smagums u. t. t. Zelts kā vērtību mēraukla šo prasību nepilda. Bet šeit jāatzīmē, ka vērtība ir tikai relatīvs lielums; nedzīvajā dabā vispārīgi vērtības jēdziens neeksistē, bet cilvēku sabiedrībā ieskats par vērtību ir katram individam savs, at-

karībā no visdažādākiem apstākļiem. Kaut kāds absolūts vērtības lielums tā tad nekur neeksistē, tāpēc nav iespējams fiksēt vērtības mēru, kas stāvētu kaut kādā noteiktā attiecībā pret kaut kādu nemainīgu vērtības lielumu. Ar to vērtības mēraukla atšķiras no pārējiem mēriem, kas ir eksistējošu, nemainīgu lielumu daļas vai atvasinājumi, piem., metrs - $1/10.000.000$ no zemes apkārtmēra ceturtdaļas; viens grāds Celsija - $1/100$ no ledus kušanas un ūdens vārīšanās temperatūru starpības; viens grams - viena kub. centim. destilēta ūdens svars pie $+4^{\circ}\text{C}$.

Ņemot vērā naudas nespēju paturēt kaut kādu pastāvīgu vērtību, K. Diehls atzīst par kļūdu pierakstīt naudai vērtības mērauklas funkciju: "Mācības grāmatās pieņemts par naudas svarīgāko funkciju atzīmēt naudas kā vērtību mērauklas funkciju. Es uzskatu naudas apzīmēšanu par vērtību mērauklu par nepareizu un maldinošu. Šīs funkcijas vietā derētu runāt par naudu kā cenu indikatoru, bet ne kā vērtības mērogu. Ja nauda tiešam būtu vērtības mērogs šī vārda tiešajā nozīmē, tad vajadzētu varēt mērīt preču vērtību pēc naudas vērtības un taisīt slēdzienu, ka ja kādas preces cena, izteikta naudā, ir cēlusies, tad šīs preces vērtība ir pieaugusi un otrādi, ja kādas preces cena, izteikta naudā, ir pazeminājusies, tad šīs preces vērtība ir kļuvusi mazāka. Tas nav iespējams, un proti, aiz tā iemesla, ka zelts pats ir vērtībā svārstīgs un

tādēļ kā vērtības mēraukla neder. Tautsaimniecībā nav nevienas preces, kas vērtībā būtu negrozīga. Tāpēc nav nemaz iespējams iegūt kādu eksaktu vērtības mērauklu. Marku nekad nevaram uzskatīt par vērtības mērogu tādā pašā nozīmē, kā piemēram, metru kā garuma mēru. Tāpēc vienu par visām reizēm vajadzētu izbeigt naudu apzīmēt par vērtības mērauklu un tanī vietā runāt vienīgi par naudas kā cenu fiksētāja un cenu salīdzināšanas līdzekli¹⁾

Zelta kā naudas pamata vērtības svārstībām atbilst naudas pirkšanas spēju svārstības. Ar naudas pirkšanas spēju saprot naudas spēju pirkt tās preces un pakalpojumus, kuŗu iegādāšanai patēriņa mērķiem zināma personu kopība izdod savus naudas ienākumus. Pirkšanas spējas tā tad ir definējamas tikai attiecībā uz zināmu personu grupu zināmā stāvoklī, proti, attiecībā uz tām personām, kuŗu patēriņu mēs pieņemam par mērauklu.²⁾

Zelta vērtības svārstība ir svarīgs zelta kā vērtības mērauklas trūkums, kuŗa dēļ ievērojami tautsaimnieki pat ieteic atteikties no līdzšinējā zelta standarda. Šo tautsaimnieku priekšgalā iet Irvings Fišers, kas savā grāmatā "Illusion of Money" plaši apgaismo ļaunumus, ko rada zelta pirktspēju svārstības un ieteic uz lieltirdzniecības cenu indeksa skaitļiem dibinātu valūtu ("preču standartu")

---

1) K.Diehl - "Theoretische Nationalökonomie". Trešais izd.: "Die Lehre von der Zirkulation". Jena, 1927., lp.255.

2) F.M.Keynes - "Vom Gelde", München & Leipzig, 1932., lp.43.

līdzšinējā zelta standarta vietā.

Irv. Fišers aizrāda, ka naudas vienību pirktspēju svārstības izsauc tas apstāklis, ka naudas vienību pamatā likts zināms zelta svars, bet ne pirktspējas. "Mēs lietojam dolāru kā vērtības jeb pirktspēju vienību, nevis kā smaguma vienību. Mums ir citas smaguma vienības: mārciņa, unce, grans, grams. Svāra konstatēšanai mēs lietojam šīs vienības. Dolārs ir smaguma vienība, bet to nekad nelieto svēršanai. Dolārs satur 23,22 granus zelta. Grans ir smaguma jēdziens, bet dolārs tas nav. Mēs nekad nedomājam par dolāru šādā nozīmē. Mēs viņu uzskatām par vērtības vienību. Nevienam nerūp tas, cik dolārs sver. Svarīgākais jautājums ir - cik par viņu var pirkt. Samainīt dolāra noteikto svaru ar noteiktu vērtību, nozīmētu tikpat daudz, kā samainīt collu mēra noteikto svaru ar noteiktu gaļumu. Ja Standardu Birojs ražotu collu mērus ar pastāvīgi noteiktu svaru, tad tas taču nekādā ziņā nenozīmētu, ka tie būtu arī līdzīga gaļuma. Tādi collu mēri būtu gan noderīgi cukura svēršanai, bet ar tiem nevarētu pat kaut cik precīzi mērīt preču gaļumu. No tā izriet, ka dolāru varētu gan lietot lai precīzi svērtu cukuru, bet neiespējami ir viņu tagad lietot precīzai vērtību mērīšanai. Šis fakts mums naudas iluzijas dēļ paliek apslēpts".¹⁾

---

1) Irv. Fisher - "Die Illusion des Geldes", izd. R. Hobbing, Berlin, lp. 10/11.

Ar "naudas ilūziju" Irv.Fišers apzīmē nepareizos ieskatus, kādi cilvēkos iesakņojās aiz nespējas saskatīt to faktu, ka naudas vienības vērtība pastāvīgi mainās. "Mēs vienkārši uzskatām kā dotu patiesību, ka dolārs pastāvīgi ir dolārs, franks pastāvīgi ir franks, ar vienu vārdu, ka nauda vispārīgi ir stabila, tāpat kā dažus gadu simteņus atpakaļ, pirms Koperniks dzīvoja, cilvēki bija pārliecināti, ka mūsu zeme ir stacionāra un saule tiešām uzlec un noriet. Tāda pati pārmaiņa mūsu domās ir jāienes attiecībā uz naudu. Pieaugoša dzīves dārdzība mums nav jāizskaidro ar vienlaicīgu cenu pieaugšanu dažādām precēm, bet gan jātaisa pareizais slēdziens, ka mainās naudas vienības vērtība. - Gandrīz katrs cilvēks ir naudas ilūzijas upuris attiecībā uz savas valsts maksāšanas līdzekļiem. Pēdējie izliekās stabili, kā mēr citu zemju nauda mainās. Tas skan paradoksāli, bet ir fakts, ka ārzemju valūtu celšanos un krišanu mēs novērojam daudz labāk, nekā vērtības pārmaiņas ar mūsu pašu zemes naudu".¹⁾ Pret šo pēdējo Irv.Fišera spriedumu jāiebilst, ka naudas vērtības celšanās vai krišanas konstatējums var būt tikpat maldīgs attiecībā uz ārzemju valūtu, kā attiecībā uz pašu zemes valūtu, ja pie ārzemju valūtas vērtības pārmaiņas neņem vērā tās pirktspējas, jo spriedums pēc ārzemju valūtas kursa tikai tad

---

1) Irv.Fisher - "Die Illusion des Geldes", lp.2.

būs pareizs, ja tanī pašā laikā pašu zemes valūta nav mainījusi savas pirktspējas. Bet tā kā pēc Irv.Fišera gandrīz katrs cilvēks ir naudas ilūzijas upuris attiecībā uz savas valsts maksāšanas līdzekļiem, tad ne mazāk maldīgiem ir jābūt cilvēku spriedumiem par ārzemju valūtas vērtības celšanos vai krišanu, jo par to spriež pēc ārzemju valūtas kursa, bet kurss ir valūtu attiecība, kuŗas viens loceklis ir pašu zemes valūtas vērtība.

Naudas vienību pirkšanas spēju svārstības iespējams konstatēt ar indeksa skaitļiem. Tādā kārtā K.Snaiders aprēķinājis dolāra pirkšanas spēju svārstības par laiku no 1875. - 1925.g.

Dolāra pirkšanas spēja 1913.gada centos:¹⁾
(Generalindex)

1875.g. -	88	1905.g. -	116
1880.g. -	102	1910.g. -	104
1885.g. -	122	1915.g. -	97
1890.g. -	122	1920.g. -	52
1895.g. -	145	1925.g. -	59
1900.g. -	122		

Kaut arī indeksa skaitlis ir caurmēra lielums un tā pilnīgi precīza aprēķināšana nav iespējama, tomēr no Snaidera aprēķina redzams, ka dolāra pirktspēju svārstība ir

---

1) Irv.Fisher - lp.18.

bijusi milzīga.

"Ko mēs teiktu", jautā Irv.Fišers, "ja mūsu metra mērs, mārciņa, bušels, galons vai kilovats sarautos un izplēstos gandrīz četrkārtīgi? Pieņemsim, ka dzelzceļu sabiedrība pasūta sliedes sešas pēdas gaņas un collu mērs laikā līdz pasūtījuma nodošanas termiņam būtu kļuvis četras reizes garāks, vai arī labības firma pērk tūkstoš bušelus miežu, bet bušelis starplaikā saraujas uz vienu ceturto daļu. Mūsu vērtību mērs, dolārs, mainās ne mazāk, kā mainītos mērs, kas pagatavots no gumijas lentas, vai mārciņa, pagatavota no kautkāda materiāla, kas uzņem gaisa mitrumu un vēlāk atkal izžūst".¹⁾

Uz jautājumu, kāpēc mainās naudas pirkšanas spējas, Irv.Fišers dod atbildi: "relatīvās inflācijas un deflācijas dēļ".²⁾ Vārds "relatīvs" šeit nozīmē inflācijas vai deflācijas relativitāti attiecībā uz tirdzniecības apgrozījumu zināmā periodā. Ja preču apgrozība un naudas apgrozība būtu gadu no gada abas vienādā vērtībā, piem., 900 miljardu dolāru, tad nebūtu nedz inflācijas nedz deflācijas un nenotiktu arī nekādas pārmaiņas ar cenu līmeni. Šeit lietotajā naudas jēdzienā ietilpst: pirmkārt, zelts, kas apmaināms pret zelta standarta zemēs izlaisto pārējo naudu; otrkārt, papīra nauda; treškārt, banku depozīti - nauda, ko mēs noguldam bankās un par kuŗu dispo-

---

1) Irv.Fisher - lp.19.

2) " " - lp.22.

nējam ar čekiem un citādi. Tāds pats stāvoklis būtu, ja naudas un preču apgrozība palielinātos vai samazinātos vienādā mērā. Tādu stāvokli varētu apzīmēt par "normālu" stāvokli. Bet kas notiek, ja naudas un preču apgrozījumu vērtības nesaskan? Tad rodas relatīvā inflācija vai deflācija. Kad ir vairāk naudas tā paša preču vairuma iepirkšanai, tad šo preču cenas ceļās, tāpat kā, piemēram, ir jāsmērē biezāka kārtas sviesta uz maizes, ja sviesta ir vairāk un maizes daudzums agrākais; šeit cenu līmenis ir salīdzināts ar sviesta kārtas biezumu un preču daudzums ar maizi. Ja preču apgrozījums nemainās, bet samazinās naudas apgrozījums, tad cenu līmenis krīt. Šie bija divi gadījumi, kad pārmaiņas notiek ar naudas apgrozījumu. Bet relatīvo inflāciju un deflāciju tāpat izsauc pārmaiņas preču apgrozījumā. Tā, ja naudas apgrozījums nemainās, bet pieaug preču apgrozījums, tad cenu līmenis krīt; ja pie nemainīga naudas apgrozījuma preču apgrozījums samazinās, tad cenu līmenis aug.

Naudas ilūzijas dēļ, saka Irv.Fišers¹⁾, vispārīgais ieskats par cenu celšanos un pazemināšanos ir tāds, ka šīs parādības izskaidro ar pārmaiņām preču pusē: cenu celšanos - ar pēkšņu preču trūkumu un cenu krišanu - ar preču pārprodukciju. "Tie, kas ir tādos uzskatos, ka naudai nav nemaz vai ir tikai mazs iespaids uz cenu līmeni,

---

1) Irv.Fisher - 1p.26.

parasti saka, ka cenas noteic pieprasījums un piedāvājums. Zināmā mērā to var pielaist; bet pieprasījums un piedāvājums pēc - kā? Parasti domā par piedāvājumu un pieprasījumu pēc miežiem, cukura un citām precēm, bet pilnīgi aizmirst piedāvājumu un pieprasījumu pēc naudas. Tā kā pieprasījums un piedāvājums pēc naudas nevar grozīt naudā izteiktu naudas cenu, tad naudas vērtības pārmaiņa izteicās citu lietu cenās".¹⁾

No inflācijas cieš tie, kas saņem cietu algu: pie paaugstinātām cenām viņiem jāizdod vairāk naudas vienību, lai iegūtu tās pašas preces; paaugstinātā "dzīves dārdzība" spiež viņus izdot vairāk eksistencei, un eventuālam pārpalikumam ir mazāka vērtība, ja to pārvērš citādos saimnieciskos labumos. Tālāk, no inflācijas cieš kreditori. Jo smagāka inflācija skar kādu valsti, jo lielākas vērtības pāriet netaisnā kārtā no vienām rokām otrās. Prof. J.W.Kings²⁾ ir aprēķinājis summu, kas sešu gadu laikā (no 1914. - 1920.g.) Savienotās valstīs pārgājusi inflācijas vai deflācijas dēļ no vienas iedzīvotāju šķiras uz otru, uz sešdesmit miljardiem dolāru. Irv.Fišers raksta: "Visa šī laupīšana bija likumīga, kaut gan tā nesaskan ar likuma pamatprincipiem, kādus satur Savienoto valšņu un citu zemju satversmes. Tā bija īpašuma atņemšana, kurā tiesneši neiejaucās. - Ja būtu izdarīta ban-

---

1) Irv.Fisher - lp.31.

2) " " - lp.57.

kas aplaupīšana par tikai sešdesmit miljoniem, tad visi laikraksti šo ziņu sniegtu pirmajā lapas pusē. Bet šo tūkstoš reižu lielāko laupīšanu ar inflāciju, kas aptvēra sešdesmit miljardus, izveda tik viltīgi, ka tā palika gandrīz nepamanīta. Ja cilvēku prātus neapmiglotu naudas ilūzija, tie būtu šīs milzu summas pazaudējuši un nopelnīšanu ievērojuši un saprastu tās cēloņus. Cietušie pieprasītu likumīgā ceļā savus zaudējumus, pie kam zaudējumus radošais dolārs taptu pārveidots vai mēs piedzīvotu protestus, sacelšanos un revolūcijas".¹⁾

No inflācijas vēl cieš visi, kas saņem noteiktus naudas vienībās izteiktus ienākumus, veikālnieki, rūpnieki un lauksaimnieki. Riskam ir padots katrs, kas savu kapitālu iegulda "drošos", zelta valūtā rakstītos vērtspapīros. Irv. Fišers raksta: "Galvenais mūsu dienu dolāra trūkums ir tas, ka viņa vērtība ir nenoteikta. Tik ilgi, kā mēr dolāru lieto kā vērtību vienības mēru, katrs līgums ir neizbēgami loterijas spēle un katrs līgumslēdzējs ir spiests būt zelta spekulants, pašam to nezinot. Tie paši cilvēki, kas pērk tikai absolūti drošus zelta valūtā rakstītus vērtspapīrus, kas baidītos vai kaunētos ieguldīt savus kapitālus zelta raktuvēs, iegulda visu savu īpašumu šo zelta raktuvju mainīgās vērtības ražojumos. Viņi bieži ir pasaules lielākie spekulanti, bet paši

---

1) Irv. Fisher - lp.58.

to nezina. Pēdējās paaudzes laikā viņi šajā spekulācijā ir pazaudējuši vairāk nekā visi pasaules spekulanti šaurākā nozīmē, un tomēr viņi to nezina. Zelta standarta zemēs tagad ir likti uz spēles tādi vērtspapīri vairāku simtu miljardu dolāru vērtībā, bet viņu īpašnieki nezina, kādam riskam viņi ir padoti. Ar zeltu spekulē arī veikālnieks, kas padots jau savu uzņēmumu riskam. Saimniecības pastāvīgi cieš no nedrošības. Nedrošība nospiež centienus uz progresu, un naudas pirkšanas spēju nedrošība ir saimnieciskai dzīvei viskaitējošākā no visām nedrošībām. - Viena no galvenām augstu attīstītas civilizācijas pazīmēm ir riska un dažādo dzīvi un īpašumu apdraudošo briesmu samazināšana. Mums ir smalki izdomāti apdrošināšanas plāni. Mēs noteicam un kontrolējam visus mērus un svarus, tikai ne to svarīgāko. No šī drošības viedokļa raugoties, mūsu nestabīlais dolārs ir pārpalikums no barbaru laikiem.¹⁾

Ar inflāciju un deflāciju Irv.Fišers izskaidro arī konjunktūras svārstības, tā saucamos konjunktūras ciklus. Naudas vērtības samazināšanās (kāpjošas cenas) veicina konjunktūras viļņa kāpjošo fāzi, un naudas vērtības celšanās (slīdošs cenu līmenis) rada depresijas.²⁾

Savelkot kopā ļaunumus, ko rada uz tagadējā uz zeltu

---

1) Irv.Fisher - lp.59/60.

2) " " - lp. 62.

bazētā nauda, Irv.Fišers sniedz sekošu pārskatu:¹⁾

1.) Nestabilās naudas problēma ir augstākā mērā svarīga.

2.) Naudas ilūzijas dēļ viņa mums paliek apslēpta.

3.) Šīs ilūzijas iespaids vēl ievērojami pastiprinās no tam, ka ir daudz grūtāk nokratīt ilūziju attiecībā uz pašu zemes naudu, nekā no ilūzijas attiecībā uz citu valšķu naudu.

4.) Šī ilūzija ir cēlonis maldīgam ieskatam par saimniecības stāvokli tādēļ, ka viņas dēļ mēs esam pārliecināti, ka preču vērtība ceļās vai krīt, kā mēr patiesībā viņu vērtība nav mainījusies; mums liekās, ka algas top lielākas, kaut gan patiesībā tās samazinās; kur īstenībā esam zaudējuši, mums šķiet, ka esam pelnījuši; mēs domājam, ka saņemam rentes kā mūsu taupības atalgojumu, bet tādas patiesībā neesam saņēmuši; ienākums šķiet pastāvīgs, kā mēr īstenībā tas ir mainīgs; īpašuma ieguldīšana vērtspapīros, kas nes noteiktas rentes, mums izliekās droša, kaut gan patiesībā tā ir spekulācija ar zeltu. Šīs ilūzijas dēļ mēs uzskatam svāra vienību par vērtības vienību; tā pati ilūzija mums apslēpj galveno konjunktūras ciklu cēloni; viņa ir atļāvusi finansu politiķiem piekopt tādu finansu politiku, kas uzliek lielākas nastas, bet izsauc mazāk sūdzības nekā

---

1) Irv.Fisher - 1p.122-125.

kad būtu piekopta reāla finansu politika; viņa mūs ir novedusi pie nepareiza sprieduma par "cenu uzsitējiem" un "naudas aizdevējiem"; un par visām lietām viņa ir aizkavējusi stabilizēšanu ar to, ka viņa ir paslēpusi tās vajadzību.

5.) Tagadējā mūsu dolāra svāra stabilitāte ir neapmierinošs vērtības vai pirkšanas spēju stabilitātes aizvietojums.

6.) Mērījumi ar indeksa skaitļiem rāda, ka mūsu dolārs laikā starp pilsoņu karu un pasaules karu (1865. - 1920.) ir mainījis savu vērtību paaugstinoties un samazinoties četrkārtīgi.

7.) Lielākā daļa svārstību norisinājās periodā, kad dolārs bija zelta dolārs (1870. - 1922.).

8.) Svārstības notika pa lielākai daļai miera laikos (1879. - 1898, 1899. - 1917. un 1918. - 1922.), pie kam šinīs laikos nav bijuši lielāki kari (1879. - 1914. un 1918. - 1922.).

9.) Šo svārstību nozīme ir niecīga salīdzinot ar tūkstoš, miljon-un miljardkārtīgām svārstībām Eiropā.

10.) Dolāra krišanas vai celšanās cēlonis ir naudas inflācija vai deflācija. -

11.) Kas attiecās uz inflācijas vai deflācijas cēloņiem, tad ārkārtīgās naudas pārmaiņas galvenā kārtā izsauc cilvēki paši ar savu rīcību, it sevišķi kara laikos

ar valsts finansu Handhabung, tāpat ar banku politiku un uz tām attiecošos likumdošanu; pa daļai tomēr naudas pārmaiņas izsauc jaunu zelta raktuvju atklāšana vai to izsīkšana un pārmaiņas metalurgiskā rūpniecībā.

12.) Milzīgās naudas svārstības izsauc milzu zaudējumus, līdzīgus tādiem zaudējumiem, kas rastos, ja metra mērs pastāvīgi pagarinātos vai saīsinātos; bet zaudējumi no naudas ir vēl daudz lielāki, jo:

- a) naudas mērs top izlietots daudz plašāk,
- b) naudas mērs daudzkārt vairāk top pielietots uz laiku noslēgtos līgumos,
- c) viņa stiepšanās paliek neapbruņotai acij neredzama.

13.) Šis ļaunums "... nozīmē sadursmes un nedrošību visās finansiālās, komerciālās un rūpniecības attiecībās, tas izsauc lielu daļu tā, ko saucam par konjunktūras cikliem, kas ietver sevī saimniecības depresijas, bankrotus, bezdarbu, strādnieku neapmierinātību, streikus, šķiru naidu, nepareizi pielietotu likumdošanu, komunismu un varas darbus.

Augstāk minētie bija izcilākie trūkumi, kādus Irv. Fišers pieraksta līdzšinējam zelta standartam. Līdz ar to viņš ir pacēlis neapstrīdamu svarīgu problēmu, kuŗas sekmīgs atrisinājums ienestu ievērojamus uzlabojumus saimnieciskā dzīvē. Bet stabilās naudas problēma skar ikkatru.

Tāpēc šīs problēmas atrisinājums zināmā mērā samazinātu arī sociālā jautājuma asumu kapitālistiskajā iekārtā.

"Patiesi stabīlas naudas vienības radīšana būtu lielākais labums, kāds jebkad dots saimniecībai", saka Irv.Fišers. "Stabilizācija nozīmē jauna laikmeta sākumu saimnieciskā dzīvē".¹⁾

Apgaismojis un ar piemēriem ilustrējis ļaunumus, ko rada inflācija un deflācija, Irv.Fišers jautā, vai ir vispār kāda iespējamība tos novērst. Apstiprinoši atbildot šo jautājumu, Irv.Fišers dod piemērus, kas rāda, ka jau no 18.g.s.sākot cilvēki ir atraduši līdzekļus pret briesmām no nestabīlas naudas. Interesants piemērs šinī ziņā ir kāds līgums no 19.g.s.sākuma, kad kāds Savienoto valšņu pilsonis iznomājis zemes gabalu ar ēkām uz 1000 gadiem pret ikgadēju nomu - 10 tonnām noteiktas kvalitātes dzelzs, pie kam noma bijusi jāmaksā naudā, aprēķinot termiņa dienā summu pēc noteiktā dzelzs daudzuma.²⁾ Tādu nomas maksas summas aprēķināšanas veidu bija izvēlējies minētais Savienoto valšņu pilsonis, lai viņa ienākumu neietekmētu naudas pirkšanas spēju svārstības. Augstāk minētais paņēmieni to arī panāk, kaut stipri nepilnīgi. Ar šīs pamatdomas pilnīgāko izveidojumu - cenu indeksu - pielietošanu gan būtu iespējams izslēgt termiņa darījumos naudas pirkšanas spēju svārstību sekas, bet šo paņēmieni būtu iespējams izlietot samērā reti ņemot vērā

---

1) Irv.Fisher - lp.127.

2) " " - lp. 80.

ikdienas saimniecisko darījumu milzīgo skaitu. Lai naudas pirkšanas spēju svārstību ļaunās sekas novērstu ikvienā darījumā, Irv.Fišers ieteic zelta standarta vietā preču standartu: "Ka zelts ir labāks standarts nekā papīrs, to šodien atzīst kā pašu par sevi saprotamu lietu. Šodienas bankieri un saimnieciskie darbinieki neceļ iebildumus pret šo atziņu, tomēr daži noliedz jebkādu tālāku attīstību. Tie, kā liekās, ir pārlicināti, ka zelta standarts ir augstākais naudas attīstības sasniegums. Napoleona kara laikā "Bullion Report" puda augstāko ideju par stabīlu naudu. Bet tagad, pēc pasaules kara mums vajadzētu ar indeksa skaitļiem - instrumentu, kas "Bullion Report" sastādītājiem nebija pieejami - iet naudas stabilizēšanā vienu soli tālāk. Ar indeksu palīdzību mēs tagad varam radīt preču standartu, kuŗa priekšrocības pret gadījumam padoto zelta standartu ir tikpat lielas, kā pēdējā priekšrocības pret papīra standartu.¹⁾ Naudas pirkšanas spēju stabilizēšanai Irv.Fišers uzrāda trīs ceļus:²⁾

- 1.) Kontrolēt zelta raktuves un zelta ražu regulēt vispārības interesēs.
- 2.) Mainīt naudas vienības zelta svaru pretēji proporcionāli zelta vērtības svārstībām un tādā veidā uzturēt stabīlas naudas vienības pirkša-

---

1) Irv.Fisher - lp.112.

2) " " - lp.118.

nas spējas.

- 3.) Atcelt vispār zelta standartu un tai vietā vai nu naudu padarīt apmaināmu pret precēm vai ievest "vadītu valūtu" ("managed currency"; "manipuliertē Währung").

Zelta ražas kontroles plānu izstrādājis profesors R.A. Lehfeldts, un pēc tā zelta ražas kontrole apvienojama ar kredīta kontroli. Kontroles izvešanai būtu nodibināms zindikāts no ieinteresētām valstīm. Šāda zindikāta nodibināšana nebūtu grūta, ņemot vērā, ka četras piektdaļas no pasaules zelta ražas krīt uz Anglijas impēriju un Ziemeļamerikas Savienotajām valstīm.¹⁾ Tāpat šo valšķu apvienības darbību maz varētu ietekmēt un traucēt "outsider'i". Zināms, ka zindikātam būtu tomēr daudz lielākas priekšrocības, ja tanī varētu apvienot visas zeltu ražojošās valstis. Bet tā kā starptautiskajā tirdzniecībā ir ieinteresētas visas valstis, tad vēl izdevīgāks būtu starptautisks zindikāts, jo, ja par naudas pamatu atstātu zeltu, tad zelta standarta regulēšanā būtu jāpiedalās visām valstīm. Tādas politikas izvešanai būtu dibināma komisija, zem kuŗas pārraudzības strādātu viens zinātnisks un viens pārvaldes birojs. Zinātniskā biroja uzdevums - sakopot datus, uz kuŗu pamata komisija pieņemtu lēmumus. Sakopojamie dati sastāvētu no 1.) visu zemju banku

---

1) Irv. Fisher - lp.130.

un naudas statistikas; 2.) zināmu tirgu cenu statistikas; 3.) informācija par apakšzemes zelta krājumiem; 4.) informācija par zeltu ražojošo valšķu likumiem un finansēm un zelta raktuvju uzņēmumu stāvokli.

Komisijas pārvaldes funkcijas būtu izvedamas galvenā kārtā caur zindikātā apvienoto valšķu valdībām. Kāmēr komisija pati neuzsāk zelta raktuvju iepirkšanu un pārvaldīšanu, tās pārvaldes darbs būtu izvedams ar mazu personālu.

Komisijas mērķis būtu noteikt naudas vērtības pārmaiņas nākotnē un tās novērst, t.i., izpildīt regulatora funkcijas. Kāpjošu cenu laikā tas panākams slēdzot dažas visneproduktīvāk strādājošas zelta raktuves un aizkavējot jaunu raktuvju ierīkošanu. Zināms, tādu politiku piekopjot rastos nepieciešamība izdarīt kompensācijas maksājumu. Tāpēc komisijai vajadzētu līdzekļus slēgšanai nolemto raktuvju uzpirkšanai. Līdzekļus varētu dot zindikātā apvienotās valstis. Komisija vai varbūt attiecīgās zemes valdība varētu iepirkt tās teritorijas, kuŗās atrodās izmantojami zelta slāņi.

Kāpjošo cenu periodam ieteiktā politika neizmaksā dārgi; tā drīzāk ir uzskatāma kā laba kapitāla ieguldīšana. Vēlāk, kad zelta produkcija izrādās nepietiekoša, lai apmierinātu tirdzniecības vajadzības, komisijai pavērtos šādas iespējamības zelta trūkuma novēršanai:

1.) darbības atjaunošana tanīs raktuvēs, kuņas komisija bija ieguvusi un kā slikti strādājošas, slēgusi. Šim nolūkam nepieciešamo kapitālu nebūtu grūti saistīt.

2.) sistemātiski pabalstīt jaunu rūdas slāņu meklēšanu.

3.) pabalstīt pētījumus zelta iegūšanas metožu uzlabošanai.

4.) atvieglot papīra substitūtu lietošanu zelta vietā.

Minētā šēma paredz galvenā kārtā zelta piedāvājuma regulēšanu; pieprasījuma regulēšanas iespēju paredz vienīgi ceturtais punkts. Ir iespējams, ka piedāvājuma regulēšana vien izrādītos nepietiekoša un būtu vajadzīgs ietekmēt arī attiecību starp zelta daudzumu un uz viņa bazēto dažādo veidu papīra naudu.

Otrs Irv. Fišera priekšlikums naudas stabilizēšanai ir, atstājot zeltu par naudas pamatu, mainīt naudas vienības likumīgo zelta saturu. Zelta ražošana varētu palikt, tāpat kā tagad, privātu uzņēmēju rokās, nepakļaujot to valdību kontrolei. Svarīgākā pārmaiņa šinī plānā ir tā, ka naudas vienības zelta svars būtu laiku pa laikam jāgroza. Zelts tādā gadījumā varētu turpināt savā vērtībā svārstīties, bet naudas vienības pirkšanas spējas paliktu stabīlas. Zelts atrastos apgrozībā vienīgi zelta stieņu sertifikātu veidā. Piemēram, 100 dolāru sertifikāts

būtu apmaināms pret simts dolāriem zeltā, pie kam dolāra likumīgais svars būtu aprēķināms izpirkšanas dienā. Lai noturētu dolāra vērtību pastāvīgi vienādā augstumā, tad dolāra likumīgais svars būtu periodiski jāmaina, ņemot par pamatu dolāra pirkšanas spēju indeksu. Šo plānu Irv.Fišers nosauc par "kompensētā dolāra" plānu.¹⁾

"Kompensētā dolāra" plāna izvešana praksē prasītu sešu galveno punktu ievērošanu, kuŗus arī izstrādājis Fišers:²⁾

1.) Zelta monetas jāizņem no apgrozības un tagadējās naudas vietā izlaižami "Goldbarren - dolāru sertifikāti", kas uzrādītājam dotu tiesību saņemt zeltā tādus dolārus, kuŗu oficiālo zelta svara saturu noteic periodiski. Zelts tad atrastos apgrozībā vienīgi papīra noliktavas zīmju veidā, bet metāliskais zelts gulētu stieņu veidā valsts noliktavās.

2.) Sertifikātiem būtu pastāvīgi jātur 100-procentīgs segums. Tas uzturams ar sertifikātu emisiju vai izņemšanu no apgrozības, kad dolāra zelta svara maiņa ienes faktiskā segumā kādas pārmaiņas.

3.) Jāpatur "monetu brīvība", kas nozīmē, ka valsts neierobežoti pērk un pārdoš zeltu. Pret pienesto zeltu valsts izsniegtu sertifikātus, bet ar to svarīgo starpību, ka zelta cena nebūtu vis, kā tagad, noteikta (piem., 20,67 dolāri par unci zelta), bet grozītos atkarībā no

---

1) Irv.Fisher - lp.117.

2) " " - lp.133-135.

zelta pirkšanas spējām. Par tādu pašu mainīgu cenu valsts pārdotu zeltu, resp. izpirktu sertifikātus.

4.) Jārada ideāls preču dolārs, kuŗa vērtību reprezentētu zināms skaits noteiktu preču, tāpat atbilstošs indeksa skaitlis, kas zināmos periodos noteiktu preču dolāra tirgus cenu zeltā.

5.) Zelta stieņu dolāra svars noteiktos periodos jāmaina atbilstoši novirzījumiem, kādus uzrāda indeksa skaitlis pret paritāti. Tas nozīmē tikpat daudz, kā mainīt zelta cenu pretējā virzienā.

6.) Jānoteic maza starpība, piem. 1 %, starp valsts maksājamām zelta iepirkšanas un pārdošanas cenām. Šī punkta mērķis ir izslēgt spekulācijas iespēju uz valsts rēķina, ja piem., šodien varētu iepirkt zeltu par 20 dolāriem unci, bet rīt pārdot valstij atpakaļ par 20,10 dolāriem.

Šī plāna smaguma punkts ir tas, kas teikts 5.punktā, pēc kuŗa dolāra zelta satura svars jāregulē pēc indeksa skaitļa. Šāda noteikuma nozīme ir tā, ka mēs palielinām dolāra zelta satura svaru, lai aizkavētu dolāra vērtības samazināšanos un otrādi, samazinām dolāra zelta saturu, lai kavētu tā vērtības paaugstināšanos.

Pie Irv.Fišera trešā priekšlikuma, atcelt zelta standartu un tā vietā ievest "vadītu valūtu", kas balstītos uz cenu indeksu skaitļiem, jāatzīmē, ka šo ceļu kopš

1931.g. ir sākusi iet Zviedrija.

Irv.Fišera, kā valūtas reformu proponētāja, priekšlikumus kritizē Machlups¹⁾, uzrādot tajos sekošus trūkumus:

1.) caurmēra cenu aprēķināšana notiek ar apstrīdētām, nekādā ziņā ne vienprātīgi atzītām metodēm, un šo aprēķinu rezultātam jābūt noteicošam naudas vērtības regulēšanā;

2.) atkarībā no 1.punktā minētā rezultāta jāgroza regulātors (procentu mērs, zelta paritāte), pie kam šo valūtas politikas līdzekļu iedarbība nav uz priekšu noteicama;

3.) otrā punktā minēto līdzekļu iedarbība izsauks iepriekš neaprēķināmu cenu līmeņa pārmaiņu. Šai manipulācijai pie tam ir mērķis, kuŗa vērtība nebūt nav vispārīgi atzīta, jo naudas vērtības maiņas tautsaimnieciskās un sociālās blakus parādības nav iespējams novērst ar cenu caurmēra regulēšanu.

"Reformisti pastāvīgi meklē līdzekļus un ceļus, kā uzturēt naudas pirkšanas spēju stabilitāti ar centrālo naudas orgānu rīcību šinī virzienā ("managen"). Viņi liek priekšā "vadīto" (manipulēto) valūtu, kas naudas vairumu regulētu ar ilgstošiem naudas pirkšanas spēju kustību novērojumiem. Skeptiķi atbalstās uz vairāku gadu

---

1) F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa", Stuttgart, 1927., lp.13/14.

simteņu piedzīvojumiem un apgalvo, ka lieli naudas vērtības un saimniecības traucējumi tikai tad nenāk priekšā, ja naudas radīšana atrodas ārpus personīgiem iespaidiem un ir pilnīgi "automatizēta". Tāda "automatizācija" pastāv zelta apgrozības valūtā, kuŗas naudas radīšanas mēchanisma tempu diktē zelta raža".¹⁾

"Ņemot vērā faktu, ka naudas vēsturē ir tik daudz ekscesu, tik bieži valūtas ir bijušas pieietamas dažādām manipulācijām, mēs pievienojamies skeptiķiem un sakam, ka mierīga saimnieciskās dzīves gaita, kas nedod iespējas manipulācijām, ir vismazāk devusi satricinājumus valūtām".²⁾

Irv.Fišera norādījumi par ļaunumiem, ko nes saimnieciskai un sociālai dzīvei naudas pirkšanas spēju svārstības, ir neapšaubāmi pareizi. Bet priekšlikumiem, ar kuŗiem viņš domā tos novērst, piemīt trūkumi, kas varētu izsaukt varbūt ne mazākus citus ļaunumus, tāpēc līdzšinējās pārbauditās valūtas atmešana un Irv.Fišera projektu reālizēšana būtu riskants eksperiments.

- o -

---

1) F.Machlup - "Die neuen Währungen in Europa",
Stuttgart, 1927., lp.13/14.

2) " " " " " lp. 16.

VI. Zelta valūtas reorganizācijas projekti.

1. Starptautiskās valūtas projekti.

Jau pagājušā gadu simtenī ir izstrādāti valūtu projekti, kuŗu mērķis ir atvieglot un uzlabot starptautisko maksājumu kārtošānu. Svarīgākie punkti šinīs projektos ir 1.) nacionālām valūtām atstāt tikai iekšzemes maksājumu līdzekļu funkcijas un 2.) starptautiskai satiksmei radīt īpašu valūtu.

K.Knies¹⁾ par starptautiskās valūtas vienību ieteic dārgmetāla svara vienību, piem., vienu gramu, kas sadalītos 100 centigramos.

Jūl.Volfs²⁾ ieteic starptautiskās maksājumu satiksmes uzlabošanai zelta certifikātus vai čekus uz zināmu zelta svara vienību, kā arī starptautiskas banknotes. Beidzamās neizlaistu kāda starptautiska banka, bet atsevišķās nacionālās emisiju bankas un banknotēm būtu jābūt apmaināmām pret zeltu visās lielākās emisiju bankās. Lai tas būtu iespējams, tad emisiju bankām bez nodrošinājuma iekšzemes banknotēm jātur arī nodrošinājums starptautiskām banknotēm, piem. Londonā.

Dālberga³⁾ projekts ietver kā priekšnoteikumu Eiropas valšķu maitu uniju. Starptautiskai satiksmei jārada pil-

---

1) E.H.Vogel - "Nationale Goldkernwährungen und öffentliches Kreditmonopol als Grundlage eines Weltgoldsystems", Berlin, 1933., lp.230.

2) E.H.Vogel - lp.231/232.

3) E.H.Vogel - lp.234.

nīgi drošs maksājumu līdzeklis - "banko-marka" zelta certifikāta vai banknotes veidā. Kā zelta certifikātam "banko-markai" būtu jānodrošina 100%-īgs segums zeltā vai zelta devīzēs un kā banknotei - 50% segums zeltā vai devīzēs. "Banko-marka" būtu izlaižama tikai lielās vērtībās un to seguma garantija būtu starptautiski apstiprināts emisiju banku statūts. "Banko-marka" būtu arī likumīgais maksāšanas līdzeklis katrā unijā ietilpstošā valstī blakus nacionālajai valūtai. Ar "banko-markas" ieviešanu būtu radīts drošs maksājumu līdzeklis, kas noderētu visās unijas valstīs, kuŗas apmaiņa pret citām valūtām nebūtu saistīta ar zaudējumiem un kas pasargātu pret zaudējumiem gadījumos, kad kāda nacionālā valūta piedzīvotu devalvāciju.

Élemèr Hantos¹⁾ noraida zelta valūtas atvietošanu ar cenu indeksu valūtām un prasa atgriešanos pie zelta valūtas. Hantos savus reformas priekšlikumus attiecina galvenā kārtā uz Viduseiropas valstīm. Viņš atzīst par pareizu šo valšķu atteikšanos no zelta apgrozības valūtas un pāriešanu uz zelta kodolvalūtu zelta devīzu valūtas formā. Hantos projekta tālākais mērķis ir kopēja valūta Viduseiropas valstīm, kas būtu sasniedzama pirmā kārtā panākot vienādu naudas vienības iekšējo vērtību attiecīgās valstīs. Jautājumu par izdevīgāko kopējo uz zeltu bazēto nau-

---

1) E.H.Vogel - lp.241.

das vienību Hantos izšķir par labu zelta frankam kā 1/3444 daļai tīra zelta. Kā trūkumu zelta frankam viņš tomēr pieraksta to, ka tas neiederās zelta decimālā svara sistēmā. Šī iemesla dēļ Hantos pieslienās franču tautsaimnieku izstrādātam plānam, kas paredz no viena kilograma zelta 900 raudzes izkalt nevis 3100 frankus, bet gan 10000 frankus.

Pie šiem projektiem E.H.Fogels¹⁾ aizrāda, ka nav iespējama zelta valūtas sistēmas atveseļošanās, ja valstis, kam jāietilpst kaut kādā valūtas organizācijā, nepanāk vienošanos par nacionālās valūtu autonomijas ierobežošanu. Tāpat neviens starptautiskas valūtas plāns nav realizējams, ja tajā iekšzemes maksājumu līdzekļu problēma nav asi dalīta no ārzemju maksājumu līdzekļu problēmas, jo vienā valstī nevar ilgāku laiku pastāvēt reizē nacionāla un starptautiska valūta. Nacionālās valūtas devalvācijas gadījumā visas aplēses izdarītu stabīlā starptautiskā zelta valūtā, bet nacionālās valūtas nauda izzustu no apgrozības.

- . -

---

1) E.H.Vogel - lp.242.

2. E. H. F o g e l a projekts.

E.H.Fogels uzsver, ka tagadējā zelta valūtas krīze ir pirmā kārtā līdzšinējo zelta devīzu valūtu krīze. "Ir pierādījies, ka zelta devīzes ir lētāks un racionālāks seguma līdzeklis par metālisko zeltu tikai relatīvi stabīlas zelta vērtības laikos, turpretīm krīzes laikos zelta devīzes kā naudas segums izsauc kursu svārstības, un rediskontēšanas iespējas dēļ ar savu dubulto iedarbību debitor- un kreditorvalstī tikai veicina krīzes padziļināšanos, pie tam pastāvīgi draud ar kredīta un naudas inflāciju".¹⁾

Zelta valūtas atveseļošanai Fogels nāk ar priekšlikumu, kuŗa mērķis ir zelta valūtas sistēma, kas netikai garantētu valūtas vienības pirkšanas spējas stabilitāti, bet dotu arī piemērotu instrumentu ārzemju maksājumu kārtošanai. Tādā nolūkā ir pilnīgi jānovēršās no zelta devīzu valūtas principa un jāpāriet uz pārveidotu zelta kodolvalūtu. Zelta kodola funkcijas ierobežojamas, atstājot to vienīgi seguma un vērtības stabilizēšanas mērķiem un maksājumu bilances atlikumu izlīdzināšanai. Ārzemju maksājumiem jārada starptautiskas vienošanās ceļā sevišķs, starptautiski ar zeltu segts maksājumu līdzeklis. Šīs nacionālās un starptautiskās zelta valūtas reformas blakus parādībai vajadzētu būt banku kredīta politikas

---

1) E.H.Vogel - lp.339.

reformai.

Pārveidotās zelta kodolvalūtas ieviešanai Fogels uzrāda sekošu ceļu.¹⁾

1.) Visām organizācijā ietilpstošām valstīm jāpāriet uz tāda veida zelta kodolvalūtu, kas atļaujās ieslēgties starptautiskā zelta kodolvalūtas sistēmā. Tādas valūtas priekšnoteikumi būtu: pilnīga zelta naudas apgrozības izbeigšana tajās valstīs, kur tāda pa daļai vēl ir (piem. Amērikas Savienotās Valstīs), tāpat atteikšanās no zelta sertifikātu izlietošanas iekšzemes maksājumos; pilnīga banknošu apmaiņas principa atcelšana pret zeltu iekšzemes satiksmē.

2.) Nacionālām zelta kodolvalūtām pēc viņu apvienošanas starptautiskā zelta kodolvalūtu sistēmā būtu vairs tikai "iekšzemes valūtas" raksturs un uzdevums, jo nacionālās naudas vienības, kā dolārs, mārciņa sterliņu, franks, būtu izlietojami tikai iekšzemes maksājumiem. Starptautiskai maksājumu satiksmei radītās ārzemju zelta biļetes savukārt būtu izlietojamas vienīgi maksājumiem uz ārzemēm un nebūtu derīgas iekšzemē. Zelta biļetes izlaistu "Starptautiskā zelta valūtas banka" (I.G.B.) un šīs naudas vienības būtu jāpielīdzina vērtībā zelta decimālām svara vienībām. Starptautiskā zelta valūtā rakstītas zelta devīzes varētu pielīdzināt zeltam un ieskaitīt nacionālo

---

1) E.H.Vogel - lp.321-336.

valūtu zelta segumā. Zelta segums nacionālām naudas zīmēm būtu noteicams ne augstāk par 20%, no kuŗa 1/4 varētu sastādīt starptautiskās naudas zīmes vai devīzes.

3.) Kā pasaules zelta valūtas kopējais centrs būtu dibināma starptautiska emisijas banka ar nosaukumu "Starptautiskā zelta valūtas banka" (I.G.B. - "Internationale Goldwährungsbank"). Tās centrālais sēdēklis nebūtu noteicams kādā no vadošām zelta valūtas valstīm, bet jāierīko nodaļas pie katras nacionālās centrālās bankas. Pārvaldē un kontrolē jāpiedalās visām organizācijā apvienotām valstīm, resp. to centrālām bankām, pie kam pārstāvju attiecībā varētu vadīties vai nu no deponētā zelta daudzuma starptautiskajā zelta valūtas bankā vai arī no iedzīvotāju skaita.

4.) Varētu rasties jautājums, vai starptautiskā centrālā banka būtu no jauna dibināms institūts, vai arī tās funkcijas varētu izpildīt jau pastāvošā Starptautiskā norēķinu banka. Beidzamā iespējamība atkrīt tāpēc, ka Starptautiskā norēķinu banka pēc savas organizācijas ir pārāk atkarīga no dažām lielvalstīm, un tās uzdevumi nav savienojami ar I.G.B. uzdevumiem. Starptautiskā zelta valūtas banka tāpēc dibināma no jauna kā vadošais nacionālo emisiju banku institūts. Tās organizācija jādibina uz akciju princīpa un par tās saistībām jāatbild apvienotām centrālām bankām solidari.

5.) Starptautiskās zelta valūtas bankas darbības lauks jāierobežo vienīgi uz tām operācijām, kas saskan ar vienas mērķi būt par emisiju banku vadošo institūtu un starptautiskās valūtas emisijas iestādi. No tā izriet, ka tā var slēgt darījumus vienīgi ar emisiju bankām un nekādām citādām iestādēm.

6.) I.G.B. aktīvus sastādītu zelts, vērtspapīri, vekseļu prasības un lombardprasības; pasīvus sastādītu akciju kapitāls, izlaistās zelta obligācijas un depozītu saistības pret emisiju bankām. Jau pie I.G.B. dibināšanas būtu jāpanāk vienošanās emisiju banku starpā, ka tās nodos zeltu I.G.B.-kai pret pēdējās zelta obligācijām tanīs gadījumos, kad attiecīgā valstī zelta segums pārsniegs 40% no banknošu apgrozības plus žiro saistības. Šie 40% tā tad ir augstākā robeža zelta segumam nacionālajās valūtās. Normālais un arī zemākais segums ir 20%, kuŗa eventuālai sasniegšanai jānod termiņš.

7.) Ārzemju valūtas segums sastādās no zelta, ko nacionālās emisiju bankas deponē I.G.B.-kā 20% apmērā no saņemtiem ārzemju maksājumu līdzekļiem un zelta, ko nodod atsevišķās valstis pret I.G.B. obligācijām kā pārsniedzošu 40% no naudas apgrozības. Nacionālām valūtām tāpat zelta segumam jābūt 20%, kas vājas valūtas valstīs var sākumā pastāvēt no zelta 15% apmērā un 5% no zelta prasībām vai I.G.B. devīzēm.

8.) Starptautiskā valūta būtu apmaināma pret zeltu stieņos, pie tam tikai lielākās summās (piem., sākot ar 500 uncēm zelta), pēc likumā noteiktas attiecības. Nacionālā valūta apmaināma pret starptautisko valūtu, resp. diskontējami emisiju banku finansu vekseļi pēc attiecīgas paritātes ar 2% starpību starp pircēju un pārdevēju kursu, pie tam pieskaitot, resp. atskaitot zelta transporta izdevumus. Emisiju bankas var iegūt starptautisko valūtu 5 reiz lielākā summā pār tās deponētā zelta vērtību.

9.) I.G.B. diskonta mērs noteicams vienāds visām valstīm, neatkarīgi no atsevišķo valšķu diskonta mēra.

10.) Kādas nacionālās valūtas devalvācijas gadījumā tai būtu jāsniedz atbalsts, kas būtu visu organizācijā ietilpstošo valšķu interesēs. Smagas devalvācijas gadījumos, vai ja kāda valsts nespēj pildīt savas ar konvenciju uzņemtās saistības, attiecīgā valsts būtu no organizācijas izslēdzama un tā savās attiecībās ar valūtas organizācijā ietilpstošām valstīm atrastos tādā pat stāvoklī, kā citas neapvienotās valstis.

11.) Svarīgs I.G.B.-kas un valūtas konvencijas uzdevums būtu veicināt zelta klīringa pielietošanu un vispār norēķināšanos grāmatvedības robežās. Nacionālām emisiju bankām jāvienojās par darbību šinī virzienā arī katras atsevišķas valsts robežās. Ar to būtu panākta liela samazināšanās kā skaidras naudas, tā devīzu apgrozībā.

12.) Starptautiskās valūtas uzdevums nav stabilizēt cenu līmeni, cik tāļu tā pārmaiņu cēlonis ir preču pusē. Var būt runa vienīgi par starptautiskās naudas paritātes maiņu pret zeltu, kad ir mainījusies pati zelta cena.

Kā redzams, Fogela projekts dibinās uz tāļu ejošām saistībām un līgumiem emisiju banku un valšķu starpā. Taisni šis apstākļis liek domāt, ka minētais projekts pašreizējā starptautiskā stāvoklī ir tikpat kā neizvedams. Sākot ar pasaules kara beigām līdz pat šai dienai, bet it sevišķi kopš saimnieciskās krīzes sākuma valšķu saimniecības politika iziet uz iespējami augsta valsts saimniecības pašapmierināšanas stāvokļa sasniegšanu. Augstie muitu tarifi, kontingenti un valūtu tirdzniecības ierobežojumi ir pierādījums tam, ka pat šauras nacionālās intereses pilnīgi aizēno pasaules saimniecības intereses neskatoties uz to, ka pēdējo ievērošana taču nozīmē kā valšķu kopības, tā katras atsevišķas valsts saimniecības uzplaukumu. Tādos apstākļos nav domājams, ka valšķu un emisiju banku vadītāji uzņemtos tik tāļu ejošas saistības, kādas paredz Fogela priekšlikums, kas ietver sevī zināmā mērā pat emisiju banku autonomijas zaudēšanu.

3. J. M. K e y n e s projekts.

Keynes, tāpat kā Fogels, atzīst, ka par starptautisko standardu atstājams zelts. Pie tam Keynes uzstāda noteikumu: "ja mēs šo metālu varam paturēt kā konstitucionālu monarhu, kas pilnīgi būtu padots centrālo banku kabineta gribai, kuŗa rokās būtu suverenā vara".¹⁾

"Starptautiskā zelta valūta droši nevarēs vairs ilgi pastāvēt, ja centrālās bankas savā darbībā nevadīsies no zināma kopības gara...". Keynes projekta galvenais mērķis ir ar starptautiskās valūtas (supernational bank-money) apgrozības palielināšanu un pamazināšanu, tāpat ar diskonta mērā grozīšanu un brīvā tirgus darījumiem (open-market operations) uzturēt starptautiskās valūtas, resp. zelta vērtību nemainīgu attiecībā pret "tafelstandardu", t.i. 60 preču cenu indeksu. Šī mērķa sasniegšanu Keynes uzskata par iespējamu ar starptautiskas bankas dibināšanu, kuŗas attiecības pret centrālām bankām būtu tādas pašas, kā centrālo banku attiecības pret pārējām bankām. Starptautiskās bankas uzbūvi un darbību Keynes nosprauž īsumā sekošos punktos.²⁾

1.) Bankai nebūtu jāparedz sākuma kapitāls, bet par viņas saistībām būtu jāuzņemas garantija apvienotām centrālām bankām.

---

1) J.M.Keynes - "Vom Gelde", München u. Leipzig, 1932., lp.610.

2) J.M.Keynes - lp.619-620.

2.) Bankai savā darbībā jāaprobežojās vienīgi ar centrālām bankām. Tās aktīvus sastādītu zelts, vērtspapīri un aizdevumi centrālām bankām, bet saistības - centrālo banku depozīti. Šie depozīti nosaucami par starptautisko bankas naudu (S.B.M. - supernatural bank-money).

3.) S.B.M. ir apmaināma zeltā un pret zeltu pērkama par cietām cenām, pie kam starp pirkšanas un pārdošanas cenām jābūt starpībai 2 %.

4.) Zelta rezerves augstums atstājams pašas bankas noteikšanai un banka nav piespiežama paaugstināt zelta rezervi virs minimuma, kāds paredzēts tās saistībās.

5.) Apvienoto centrālo banku maksājumu līdzekļi apmaināmi pret S.B.M. zem tādiem pašiem noteikumiem kā pret zeltu, ievērojot 2 % starpību starp pircēju un pārdevēju kursiem. Būtu ļoti vēlami nacionālos maksājumu līdzekļus apmainīt vienīgi pret S.B.M., lai tādā kārtā S.B.M. būtu pirmās pakāpes standarts, bet zelts, pret ko apmaināma pati S.B.M. - beidzamais standarts.

6.) S.B.M. kā centrālo banku likumīgās rezerves sastāvdaļai jābūt līdzvērtīgam ar zeltu.

7.) Sākumā centrālām bankām būtu jāatver rēķins starptautiskā bankā deponējot tur lielāku daudzumu zelta. Vēlāk centrālās bankas varētu savus S.B.M. krājumus

papildināt ar atkārtotiem zelta deponējumiem, ar S.B.M. pārvedumiem starp centrālām bankām un ar kredītiem pie Starptautiskās bankas.

8.) Starptautiskā banka noteiktu procenta mēru, par kādu centrālās bankas varētu kreditēties. Kredīta ilgums nedrīkst pārsniegt trīs mēnešus. Kredīta apmērs noteicams katrai centrālai bankai pēc tās pēdējo trīs gadu caurmēra zelta depozīta Starptautiskā bankā.

9.) Starptautiskai bankai dodamas tiesības pēc pašas ieskatiem izdarīt brīvā tirgus operācijas (open-market operations) ar īstermiņa vai gara termiņa vērtspapīru iepirkšanu.

10.) Starptautiskās bankas vadībai jābūt autoritatīvai un neatkarīgai savos lēmumos. Kontroles organu sastāda apvienoto centrālo banku pārstāvji.

11.) Starptautiskās bankas peļņu varētu dalīt divās daļās, no kurām viena būtu pievienojama bankas rezervēm, bet otra sadalāma starp apvienotām bankām proporcionāli viņu caurmēra depozītiem.

12.) Starptautiskās bankas mērķi būtu galvenā kārtā divi: pirmkārt, uzturēt stabīlu zelta cenu attiecībā pret tafelstandardu un otrkārt, pēc iespējas novērst peļņas inflāciju vai deflāciju.

Keynes projekts nesatur tik sīki izstrādātas Starp-

tautiskās bankas satversmes kā Fogela projekts, tomēr ir skaidrs, ka Keynes projektā atzīmētie bankas satversmes un darbības pieturas punkti nav sasniedzami bez starptautiskiem līgumiem, kas skaņ apvienoto centrālo banku autonomiju. Tā kā tādu līgumu noslēgšanas iespējamība pašreizējos apstākļos nav domājama, tad Keynes projekts atzīstams par tikpat nerealizējamu, kā Fogela projekts.

VII. N o s l ē g u m s .

Zelta valūtas atjaunošana pēc pasaules kara notika uz vispārēju vēlēšanos, kam cēlonis bija pa daļai smagi sajustā inflācija kara laikā un pa daļai atmiņas par stabīlo un labi funkcionējošo zelta valūtu pirms kara. Pēc kara pakāpeniski atjaunotā zelta valūta tomēr dabūja pastāvēt tikai nedaudz gadus, lai pēc tam piedzi-votu atkal pilnīgu sabrukumu. Zelta valūtas otrreizējais sabrukums notika tāpēc, ka tai bija jāpastāv apstākļos, kas nav savienojami ar zelta valūtas būtību. Bija gan atjaunota zelta valūta, bet nebija ņemti vērā tie priekš-noteikumu, kas ir nepieciešami zelta valūtas funkcionē-šanai. Pasaules saimniecības struktūras pārmaiņas ir jau apskatītas iepriekšējās nodaļās. Šeit tikai īsumā uzskaitīšu tos struktūras elementus, kas savā pēckara formā ir pilnīgi nesavienojami ar zelta valūtas pastā-vēšanu.

Ļoti nelabvēlīgus apstākļus zelta valūtas funkcio-nēšanai neizbēgami radīja jau pasaules karš ar zelta koncentrēšanos atsevišķās valstīs, tirdzniecības iero-bežojumiem, vispārēju nedrošību u.c. Stājoties pie zel-ta valūtas atjaunošanas pirmā kārtā būtu bijis jālikvi-dē šie pa kara laiku izaugušie zelta valūtai nelabvēlī-gie apstākļi. To likvidēšanas vietā tomēr ir darīts gluži pretējais: jau sākot ar miera līgumu un turpinot

ar saimniecības politiku ir padziļināti tie smagie apstākļi, kādos bija jādarbojās zelta valūtai pēc kara. Versaļas miera līgumā paredzētie reparāciju maksājumi izsauca pretdabīgu zelta plūdumu no parādnieku valstīm uz kreditoru valstīm, tā tad no zelta nabadzīgām valstīm uz zelta bagātām valstīm. Šo zelta valūtai grūti pildāmo uzdevumu padarīja neizpildāmu tas apstāklis, ka Vācijai liedza dzēst savas saistības ar precēm un pakalpojumiem, jo kreditorvalstis negribēja ne mazākā mērā pielaist Vācijas konkurenci savās zemēs.

Līdzīgi tam, kā izturējās uzvarētājas valstis pret Vācijas reparāciju lietās, izturējās Amērikas Savienotās Valstis pret Eiropas sabiedrotiem kara parādu lietās. A.S.Valstīm nenāca prātā savas stipri aktīvās maksājumu bilances izlīdzināšanai pielaist pasīvu tirdzniecības bilanci. Taisni otrādi, A.S.Valstis savas labklājības nostiprināšanai prasīja blakus aktīvai maksāšanas bilancei vēl aktīvu tirdzniecības bilanci, ko nepārprotami norāda tas fakts, ka A.S.Valstīm pēc kara bija augstākais muitu tarifs starp lielvalstīm. Kad 1930.g.A.S.Valstis atkal ievērojami paaugstināja muitas tarifu, tad tas jau nozīmēja triecienu zelta valūtai.

A.S.Valstis bija tikai lielākā un bagātākā valsts, bet ne vienīgā, kas par katru cenu aizsargāja iekšzemi pret ārzemju konkurenci un cīnījās par aktīvu tirdzniec-

cības bilanci. Cīņu dēļ aktīvas tirdzniecības bilances izveda visas valstis vienādi: ar eksporta veicināšanu un importa aizkavēšanu. Ko nozīmē tāda visu valšķu piekopta politika pasaules saimniecībai, tas bija noteicams jau iepriekš. Visu valšķu eksports arvien līdzinās visu valšķu importam, un ja visas valstis importu ierobežo, tad tas nozīmē pasaules tirdzniecības un starptautiskās darba dalīšanas noārdīšanu. Zelta valūta vispār nav savienojama ar protekcionismu, jo tās būtība pastāv cenu līmeņa, zelta kustību, naudas apgrozības un vekseļu kursu izlīdzināšanā. Zelta valūta nevar funkcionēt, ja valstis ar aktīvu maksājumu bilanci nedod iespējas valstīm ar pasīvu maksājumu bilanci iespēju bilances pasivitāti izlīdzināt. Zelta valūtas priekšnoteikums ir ja ne absolūta brīvtirdzniecība, tad vismaz relatīvi augstas pakāpes brīvtirdzniecība.

Kaut arī reparāciju maksājumi vairs nepastāv, tomēr protekcionisms vēl nepiedzīvoti augstā pakāpē vēl arvien eksistē, pie tam nav manāma tendence samazināties. No augstāk teiktā izriet, pirmkārt, ka zelta valūta pašreizējos apstākļos nevar eksistēt un otrkārt, ka ir veltīgi meklēt kādu jaunu zelta valūtas formu, kas varētu pastāvēt pie apstākļiem, kādos mēs šodien dzīvojam. Ir skaidrs, ka pie protekcionisma nevar pastāvēt pat kaut cik automātiska valūta, bet var pastāvēt vienīgi absolūti vadīta.

(manipulēta) valūta, bet vadīta valūta ir zemas kvalitātes valūta, tā ir padota personīgiem ieskatiem, vienas tautas iedzīvošanās kārei uz citu tautu rēķina, saimnieciskām un politiskām cīņām, kas to agrāk vai vēlāk novestu pie sabrukuma.

Atliek tā tad, kā vienīgais iespējamais ceļš uz stabīlu valūtu noārdīt tos šķēršļus, kas traucē vairāk vai mazāk automātiskas zelta valūtas funkcionēšanu kādā no līdz šim jau pielietotām formām. Tas nozīmē, ka valūtu atveseļošana jāsāk nevis ar jauniem valūtu projektiem, bet ar atgriešanos pie relatīvas brīvirdzniecības un starptautiskas darba dalīšanas.

--- 00000 ---

L i t e r ä t ū r a .

- ✓ Blankart, Charles, Dr. - "Die Devisenpolitik während des Weltkrieges", Zürich, 1919.
- ✓ Bosshardt, A. - "Das Wesen der Goldwährung und die Voraussetzungen ihres Wiederaufbaus", St.Gallen, 1935.
- Cassel, G. - "Theoretische Sozialökonomie", Leipzig, 1927. IV.izdev.
- ✓ Diehl, K. - "Theoretische Nationalökonomie", III.izdev. "Die Lehre von der Zirkulation", Jena, 1927.
- Fisher, Irv. - "Die Illusion des Geldes", izd.R.Hobbing, Berlin.
- Halle, N.F., Prof. - "Gründe und Folgen der Abwertung des Englischen Pfundes". "Weltwirtschaftliches Archiv", Januar 1936.
- ✓ Helffferich, K., Prof. - "Das Geld", 5.Auflage, Leipzig, 1921.
- Jones, J.H., Prof. - "The Gold Standard". - The Economic Journal, December 1933.
- ✓ Keynes, J.M. - "Vom Gelde", München u. Leipzig, 1932.
- ✓ League of Nations - Report of the Gold Delegation of the Financial Committee, Geneva, 1932.
- ✓ Machlup, F., Dr. - "Die neuen Währungen in Europa", Stuttgart, 1927.
- ✓ Mlinarsky, Felix, Dr. - "The Funktioning of Gold Standard", League of Nations, Geneva, 1931.
- ✓ Moll, Bruno - "Die modernen Geldtheorien und Währungssysteme", Stuttgart, 1926.
- ✓ Statistique Annuaire, Ligue des Nations.
- ✓ Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, 1935.
- ✓ Schweizer, A., Dr. - "Die neue Goldwährung", Basel, 1929.
- ✓ Vogel, E.H. - "Nationale Goldkernwährungen und öffentliches Kreditmonopol als Grundlage eines Weltgoldsystems", Berlin, 1933.